

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Fatmanur ÇUBUKCU

GELİR DAĞILIMININ BELİRLEYİCİLERİ VE
ERZURUM İLİ GELİR DAĞILIMI ÖRNEĞİ

110095

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

110095

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Alaattin KIZILTAN

ERZURUM-2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, İktisat Ana Bilim Dalının İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

Danışman / Jüri

Yrd. Doç. Dr. Alaattin KIZILTAN

Jüri

Prof. Dr. Metin TÜRKO

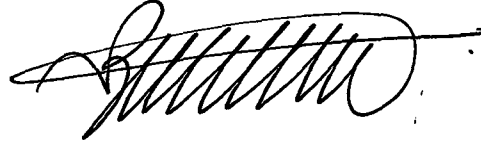

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

**T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
BÜROKRATASYON MERKEZİ**

Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	Sayfa No: V
ABSTRACT.....	VI
TEŞEKKÜR	VII
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE GELİR DAĞILIMI TEORİLERİ

1.1. Gelir Dağılımı İle İlgili Genel Kavramlar.....	3
1.1.1. Gelir	3
1.1.2. Milli gelir	3
1.1.3. Milli gelir hesaplama yöntemleri	4
1.1.3.1. Üretim yöntemi	4
1.1.3.2. Gelir yöntemi	5
1.1.3.3. Harcama yöntemi	6
1.1.4. Milli hasılaya ilişkin diğer kavramlar	8
1.1.4.1. Safi milli hasıla	8
1.1.4.2. Milli gelir	8
1.1.4.3. Kişisel gelir	9
1.1.4.4. Harcanabilir gelir	9
1.1.4.5. Kişi başına gelir	9
1.1.4.6. Gayri safi yurtiçi hasıla	10
1.1.4.7. Nominal ve gerçek milli gelir.....	10
1.2. Gelir Dağılımı Kavramı ve Gelir Dağılımının Önemi	11
1.2.1. Gelir dağılımı kavramı	11
1.2.2. Gelir dağılımının tanımı	12
1.2.3. Gelir dağılımının önemi	14
1.2.4. Gelir dağılımı politikasının ilkeleri	17

1.2.4.1. Eşitlik ilkesi	17
1.2.4.2. İhtiyaç ilkesi	19
1.2.4.3. Asgari yaşam seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi	20
1.2.4.4. Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi	21
1.2.4.5. Çalışma ilkesi	21
1.2.4.6. Herkese eşit muamele ilkesi	22
1.2.5. Gelir dağılımı politikasının araçları	22
1.2.5.1. Ücret politikası	22
1.2.5.2. Fiyat politikası	24
1.2.5.3. Gelirler politikası	24
1.2.5.4. Maliye politikası	25
1.2.5.5. Eğitim politikası	27
1.3. Gelir Dağılımı Teorileri	28
1.3.1. Klasik gelir dağılımı teorileri	29
1.3.1.1. Ricardo' nun gelir dağılımı teorisi	29
1.3.1.2. Marx' ın dağılım modeli	35
1.3.2. Neo-klasik gelir dağılımı teorisi	38
1.3.3. Keynesgil gelir dağılımı teorisi	41
1.3.4. Kaldor modeli	43
1.3.5. Sentezci gelir dağılım modelleri	44
1.3.5.1. Ferguson' un gelir dağılım modeli	44
1.3.5.2. Findlay' in gelir dağılım modeli	47
1.3.5.3. Weintraub' un gelir dağılım teorisi	49
1.4. Gelir Eşitsizliğini Ölçüm Metodları	51
1.4.1. Lorenz eğrisi	52
1.4.2. Gini katsayısı	53

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR DAĞILIMININ TÜRLERİ VE GELİR DAĞILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Gelir Dağılımının Türleri	56
2.1.1. Kişisel gelir dağılımı	56
2.1.2. Fonksiyonel (işlevsel) gelir dağılımı	60
2.1.3. Bölgesel (coğrafik) gelir dağılımı	64
2.1.4. Sektörel gelir dağılımı	67
2.2. Gelir Dağılımının Belirleyicileri	70
2.2.1. Emegın dağılımı	71
2.2.1.1. Cinsiyet yapısı	71
2.2.1.2. Yaş yapısı	75
2.2.1.3. Eğitim düzeyi	77
2.2.2. Servetin dağılımı	81
2.2.3. Faktör fiyatları	82
2.2.4. Gelir dağılımına etki eden diğer unsurlar	84
2.2.4.1. Enflasyon	84
2.2.4.2. Faiz politikası	86
2.2.4.3. Dolaylı , dolaysız ve negatif gelir vergisi	89
2.2.4.4. Sosyal güvenlik	94
2.2.4.5. Enformal sektör ve kayıt dışı ekonomi	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE YAPILAN GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMALARI 101

3.1. 1963 Yılı Öncesinde Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları	101
3.2. DPT 1963 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması	102
3.3. 1968 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması	103

3.4. 1973 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması	103
3.5. Derviş, Rabinson, Celasun ve Varlıer' in Çalışmaları	104
3.6. 1973-1974 D.İ.E Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırması	105
3.7. 1978-1979 D.İ.E Kentsel Yerler Gelir Dağılımı Araştırması	106
3.8. 1986 TÜSİAD Gelir Dağılımı Araştırması	106
3.9. 1987 D.İ.E Gelir Dağılımı Araştırması	107
3.10. 1994 D.İ.E Gelir Dağılımı Araştırması	109
3.11. Türkiye' de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmalarının Genel Değerlendirilmesi	113

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ERZURUM İLİ GELİR DAĞILIMI UYGULAMASI	117
4.1 Araştırmanın amaçları, önkabulleri ve sınırlılıkları.....	117
4.1.1 Araştırmanın amaçları.....	117
4.1.2 Araştırmanın önkabulleri ve sınırlılıkları.....	117
4.2 Araştırmanın yöntemi.....	117
4.2.1 Örneğin seçimi.....	117
4.2.2 Veri toplama yöntemi.....	118
4.2.3 Araştırmada kullanılan hesaplama yöntemleri.....	118
4.3 Verilerin analizi ve sonuçların sunulması.....	118
4.3.1 Yüzde paylar analiziyle kişisel gelirin hesaplanması.....	120
4.3.2 Gelir dağılımının bazı değişkenlere göre belirlenmesi.....	123
4.3.3 Gini katsayısının hesaplanması.....	129
4.3.4 Lorenz eğrisi yardımıyla Gini katsayısının hesaplanması.....	130
4.3.5 Türkiye, Doğu Anadolu ve Erzurum ili gelir dağılımı araştırmalarının karşılaştırılması	134
SONUÇ	138
KAYNAKLAR	141
EKLER	147
ÖZGEÇMİŞ	149

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GELİR DAĞILIMININ BELİRLEYİCİLERİ VE ERZURUM İLİ GELİR DAĞILIM ÖRNEĞİ

Fatmanur Çubukcu
2002, 149 Sayfa

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Alaattin Kızıltan

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Alaattin Kızıltan

: Prof. Dr. Metin Türko

: Yrd. Doç. Dr. Hayati Aksu

Gelir dağılımı ve gelir dağılımında adaletin sağlanması, gerek Türkiye, gerekse dünya üzerinde yer alan diğer ülkeler için sosyo-ekonomik açıdan oldukça önemli olgulardan biridir. Arzettiği öneme rağmen konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların yetersizliği, dağınıklığı ve uygulamalı çalışmaların sık aralıklarla yapılmamasının yanı sıra, bölgesel nitelikte kapsamlı araştırmaların olmamasına paralel olarak bu araştırmaya yönelinmiştir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, öncelikle konu ile ilgili temel kavramlara yer verilmiş, daha sonra gelir dağılımı yaklaşımları ve gelir dağılımını ölçüm metodları incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm, gelir dağılımının türlerini ve belirleyicilerini araştırmaya yöneliktir. Bu bölümde, mevcut verilerin imkan sağladığı ölçüde, Türkiye'deki durum da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm bir literatür araştırması niteliğindedir ve Türkiye'de yapılan başlıca gelir dağılımı çalışmalarının kronolojik bir sıralamasını vermektedir.

Çalışmanın son bölümünde, teorik çerçevede incelenen konuların ışığı altında yapılan bir saha araştırması yer almaktadır. Konu, düzenlenen bir anketle Erzurum il merkezi için test edilmeye çalışılmıştır. Yapılan uygulamalı çalışma sonucunda, Erzurum'da, eldeki verilere göre zaten bozuk olan gelir dağılımının daha da derinleşmiş olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

DETERMINANTS OF INCOME DISTRIBUTION AND CASE OF ERZURUM PROVINCE

Fatmanur Çubukcu

2002, Page: 149

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Alaattin Kızıltan

Jury: Assist. Prof. Dr. Alaattin Kızıltan

: Prof. Dr. Metin Türko

: Assist. Prof. Dr. Hayati Aksu

Income distribution and to provide fairness in the distribution process is one of the important phenomena in terms of socio-economical point of view for both Turkey and other countries of the world. In spite of its importance studies in the field are insufficient, dispersed and studies with applications are not carried out in close time zones. All of these factors directed us to carry out a study in the field.

The study consists of four parts. In the first part, basic concepts about the subject are provoked and then income distribution approaches and methods of measuring income distribution are analyzed.

The second part is about kinds and determinants of income distribution. In this part, to the extent that data allow, the situation in Turkey is revealed. The third part is a literature research and lists major studies about income distribution in Turkey.

In the last part of the study, a field research, which is carried out in the light of theoretical framework, is placed. The subject is tested with a questionnaire for Erzurum province center. As a result of this study, it is found out that income distribution, which was already tainted according to the data on hand, became even deeper.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde yardımlarını ve deneyimlerini esirgemeyen başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Alaattin KIZILTAN olmak üzere, Prof. Dr. Cevat GERNİ, Prof. Dr. Metin Türko, Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU ve Yrd. Doç. Dr. Selçuk EMSEN hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca araştırmanın değişik aşamalarında yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Suphi ÖZÇOMAK'a, Arş. Gör. Dr. Ömer Faruk IŞÇAN'a, Arş. Gör. Bener GÜNGÖR'e, Okt. Ünal GÜLHAN'a ve eşim M. İhsan ÇUBUKCU'ya teşekkürü bir borç bilirim.

ERZURUM 2002

Fatmanur Çubukcu

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 2.1: İstihdam İçindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün durumu ve GSYİH İçinde Ücretlilerin Durumu	62
Tablo 2.2. GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı	63
Tablo 2.3. Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin, Hanelerin %20'lik Dilimlerine Göre Dağılımı, 1994	67
Tablo 2.4. Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL)	70
Tablo. 2.5. 1991-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücü	74
Tablo 2.6. Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranları	75
Tablo 2.7. Türkiye'de 2000 Yılı Verileri Doğrultusunda Yaş Grubuna Göre İşgücü.....	77
Tablo 2.8. Türkiye'de 2000 Yılı Verileri Doğrultusunda Eğitim Durumuna Göre İşgücü.....	80
Tablo.2.9. Üç Ana Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay	88
Tablo 2.10. Vergi Gelirlerinin Dağılımı	91
Tablo 2.11. Mal ve Hizmet Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı	91
Tablo 2.12. AB Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı ...	95
Tablo 2.13. Türkiye'de Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus	96
Tablo 2.14. Hane Reislerinin %20'lik Gelir Gruplarına ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıt Durumuna Göre Dağılımı	97
Tablo 3.1. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı 1987	108
Tablo 3.2. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı 1994	111
Tablo 3.3. Seçilmiş 19 İl Merkezinde Hanehalkı Gelirinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı	112
Tablo 3.4. Türkiye'de Farklı Yıllarda Farklı Araştırmalarda Yüzde 20'lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı	115
Tablo 3.5. Çeşitli Yıllarda Yapılan Araştırmaların Gini Katsayıları	116
Tablo 4.1: Hane Halkı Reisinin Cinsiyete Göre Dağılımı	118

Tablo 4.2 : Hane Halkı Reisinin Yaşa Göre Dağılımı	119
Tablo 4.3 : Hane Halkı Reisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	119
Tablo 4.4 : Hane Halkı Reisinin Mesleğe Göre Dağılımı	119
Tablo 4.5 : Hane Halkının Mülkiyet Durumu	120
Tablo 4.6 : Hane Halkı Reisinin İşyeri Statüsüne Göre Dağılımı	120
Tablo 4.7 : Hane Halkı Reislerinin Bağlı Bulundukları Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Dağılımı	120
Tablo 4.8 : Erzurum İlinde Gelirin % 20 lik Dilimler Halinde Dağılımı	121
Tablo 4.9 : Erzurum İlinde Gelirin % 10 luk Dilimler Halinde Dağılımı	121
Tablo 4.10: Erzurum İlinde Gelirin % 5 lik Dilimler Halinde Dağılımı	122
Tablo 4.11: Mesleklere Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı	123
Tablo 4.12 : Eğitim Durumuna Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı	124
Tablo 4.13 : Yaşa Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı	125
Tablo 4.14 : Cinsiyete Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı	126
Tablo 4.15 : Hane Halkı Reislerinin Bağlı Bulundukları Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Gelir Dağılımı	127
Tablo 4.16 : Gelir Gruplarına Göre Hane Halkının Dağılımı	128
Tablo 4.17 : %20' lik Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı	129
Tablo 4.18 : %10' luk Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı	129
Tablo 4.19: % 5' lik Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı	130
Tablo 4.20 : %10' luk Gruplara Göre Karşılaştırma	134
Tablo 4.21 : %5' lik Gruplara Göre Karşılaştırma	135
Tablo 4.22 : Türkiye, Bölgeler ve Erzurum İli Hane Halkı Gelirleri ile Gini Katsayıları.	136

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1.1 : Ricardo Sisteminin İşleyişi	32
Şekil 1.2: Toplam Eş-Ürün eğrisi	39
Şekil 1. 3 : Değişim Eğrisi	40
Şekil 1.4 : Değişim Eğrisi (Sermaye-Tüketim Malları)	48
Şekil 1. 5 : Weintraub Modelinin İşleyişi	50
Şekil 1. 6: Lorenz Eğrisi	52
Şekil 4.1 : Mesleklere Göre Ortalama Gelir	124
Şekil 4.2: Eğitim Durumuna Göre Ortalama Gelir	125
Şekil 4.3 : Yaş Gruplarına Göre Ortalama Gelir	126
Şekil 4.4 : Cinsiyete Göre Ortalama Gelirler	127
Şekil 4.5 : Bağlı Bulunan Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Ortalama Gelir	128
Şekil 4.6 : %20' lik Dilimlere Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi	130
Şekil 4.7 : %10' luk Dilimlere Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi	132
Şekil 4.8 : %5' lik Dilimlere Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi	133
Şekil 4.9 : Türkiye, Doğu Anadolu ve Erzurum İli Lorenz Eğrileri	136
Şekil 4.10 : Erzurum 1994 ve 2002 Yılı Lorenz Eğrileri	137

GİRİŞ

İktisat bilimi, en yaygın şekilde “kıt kaynakların rasyonel dağılımı” olarak tanımlanır. Üretim faktörlerinin üretim alanlarına en akılcı şekilde dağılımı ile en iyi üretim düzeyi elde edilir. En iyi üretim düzeyi ise insan ihtiyaçları açısından en yüksek faydayı sağlayan üretim düzeyidir.

Üretimi gerçekleştiren üretim faktörleri, katılımları oranında üretimden bir pay alırlar. Emeğin payı ücret, sermayenin payı faiz, arazinin payı rant ve müteşebbisin payı da kârdır. Her üretim faktörünün üretimde hakça pay alamaması, gelir dağılımı problemini ortaya çıkarır. Burada hakça ifadesi, ekonomik sistemin işleyişiyle ilgilidir. Günümüzdeki ifadeyle piyasa ekonomisinde hakça tanımlaması, arz ve talep koşullarına göre oluşan bir yapıyı ifade etmektedir. Bu da, özellikle piyasa aksaklıklarının olmadığı, yani eksik rekabetin bulunmadığı ve üretim faktörlerinin kolayca hareket ettiği bir durumda söz konusu olur. Gerçek anlamda piyasa ekonomisinden sapmalar da, gelir dağılımında adaletsizliği derinleştiren faktörlerin başında gelir. Bu noktada, “sosyal devlet” anlayışının da etkisiyle gelir dağılımında adaleti sağlamak üzere, doğrudan ve dolaylı politika araçlarıyla gelir dağılımına müdahale söz konusu olmaktadır.

Bireylerin elde ettikleri gelir, birçok iktisadi değişkeni etkiler. Tüketim, tasarruf hacmi ve eğilimi, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin niteliği ve kalitesi bunlar arasında sayılabilir. Gelirin tüketime veya yatırıma yönlendirilmesine gelir sahipleri karar verdiğine göre gelir dağılımı ile tüketim ve yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Dolayısıyla elde edilen gelirler toplumun iktisadi yapısını da şekillendirir.

Ancak gelir dağılımı bugün özellikle sosyal bakımdan ilgi uyandırmaktadır. Öteden beri insanlar adaletli bir dağılım konusuyla yakından ilgilenmiş, bu konuya büyük önem vermişlerdir. Kitle iletişim araçlarının çok geniş halk kitlelerine ulaşması artık tüm kesimlerin birbirinden haberdar olmasına yol açmıştır. Aynı toplumun bireylerinin çok farklı hayat standardı içinde bulunduklarının bilincine varmaları, bir takım sosyal çözümlemeleri de beraberinde getirmektedir. Artık insanlar görülen bu farklılığın sebeplerini daha çok sorgulamaya başlamışlardır.

Şimdiye kadar mutlak bir gelir eşitliği hiçbir ülkede sağlanamamıştır. İdeal olan, mümkün olabilecek en adil şekilde dağılımın gerçekleşmesidir. Fakat adil dağılımın gerçekleşmesini engelleyecek, başka bir deyişle, adaletsiz bir dağılıma neden olan bir çok etken vardır. Ancak bu etkenlerin önemini derecelendirmeye tabi tutup genel bir yargıya

ulaşmak hatalı olur ve eksik değerlendirmelere yol açabilir. Çünkü gelir dağılımı bir çok ülkenin ortak sorunu olmasına rağmen, ülkelerin sosyal ve ekonomik açıdan birbirinden pek çok yönden farklılık gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bir ülkede gelir dağılımını etkileyen en önemli faktör yüksek enflasyon iken, diğer bir ülkede düşük oranda enflasyonla yaşandığı halde yine de gelir dağılımı yönünden çarpıklıklara rastlanabilmektedir. Dolayısıyla gelir dağılımına etki eden faktörler incelenirken, mutlaka ülkenin içinde bulunduğu koşullar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kişisel, faktörel, bölgesel ve sektörel olmak üzere dört çeşit gelir dağılımından söz edildiği halde uygulamada en çok üzerinde durulanları kişisel ve faktörel gelir dağılımıdır. Kişisel gelir dağılımı yaratılan gelirin ekonomik faaliyetler göz önünde bulundurulmaksızın kişi veya aile guruplarına dağılımıdır. Fonksiyonel dağılımda ise, gelirin yaratılmasına katkısı olan üretim faktörlerinin gelirden aldıkları paylar analiz edilir. Faktörel gelir dağılımının incelemek özellikle ülkedeki ücret seviyesinin seyrini ortaya koyduğu için ilgi uyandırmaktadır.

Kişisel gelir dağılımı çalışmalarında çeşitli ülkelerde kullanılan değişik yöntemler vardır Bu yöntemler arasında en önemlileri, ülkemizde de kullanılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri esas alınarak uygulanan örnekleme yöntemi ve gelişmiş ülkelerde uygulanan gelir beyannamelerini esas alan yöntemdir.

Ülkemizde farklı yıllarda farklı kişi veya kuruluşlar tarafından gelir dağılımı çalışmaları yapılmıştır. Her ne kadar birbirinden farklı yöntemler uygulanarak yapılmış olsalar da araştırmaların birbirlerine yakın sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür. Türkiye’de yapılan tüm gelir dağılımı araştırmalarında, adil olmayan bir dağılım görülmektedir. Çalışmaların hemen hepsinde varılan ortak sonuç, ülke gelirinin yarısının nüfusun en zengin yüzde yirmisi tarafından kullanıldığıdır.

Sonuçlar aynı olsa bile, çalışmaların belirli periyotlarla tekrarlanması, adaletsizliğin izlediği seyri görmeye yaramaktadır. Diğer yandan bu tür çalışmaların bölgeselleştirilmesi de, günümüzde iktisat politikalarının önemli bir amacı haline gelen adil gelir dağılımının bölgesel düzeyde de sağlanması için gereklidir. Bölgesel çalışmalarda kullanılan yöntemler farklı olmasa da, bölgesel düzeyde karşılaşılan veri yetersizliği sorunu, bölgenin kendine has özellikleri dikkate alınarak, yapılacak anket uygulamalarıyla aşılmaya çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE GELİR DAĞILIMI TEORİLERİ

1.1. Gelir Dağılımı İle İlgili Temel Kavramlar

1.1.1 Gelir

Bir üretim faktörüne çeşitli yollardan sağlanan para, gelir olarak adlandırılır. Kapitalist ekonomide toprak, emek, sermaye ve girişimci olmak üzere dört üretim faktörü vardır ve bunlardan her birinin geliri ayrı bir deyimle ifade edilir. Toprağın gelirine rant, emeğin gelirine ücret, sermayenin gelirine faiz ve girişimcinin gelirine de kâr denir.¹

Piyasa sisteminde insanlar sahip oldukları kaynakları satarak gelir elde ederler. Birçok insanın tek bir kaynağı vardır ki bu da işgücüdür. Bunu ücret karşılığında üretim sistemine satarlar. Bazılarının üretime iştirak ederek faiz ya da kâr şeklinde gelir elde ettikleri kendi sermayeleri vardır, bazılarının ise kira geliri elde ettikleri arazileri vardır. Bu sebeple bireylerin elde ettikleri gelir iki şeye bağlıdır: sahip olunan kaynağın miktarı (ve türü) ve bunlar için alacakları fiyat. Yüksek fiyatla satabilecekleri çok sayıda kaynağı olan insanların yüksek düzeyde geliri olurken, az sayıda kaynağı olan veya kaynaklarını düşük fiyata satabilecek insanlar ise düşük gelir elde ederler.²

1.1.2. Milli gelir (Milli hasıla)

Milli gelir deyimini ilk önce sanayileşmiş ülkelerce kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim ilk milli gelir hesabı 1688 yılında İngiltere’de King tarafından yapılmıştır. Deyim olarak “milli gelir”, ekonomi literatürüne 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de geçmiştir.

Kavram olarak milli gelirin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar milli gelirin yaratılması (üretim), paylaşılması (gelir) ve kullanılması (harcama) şeklinde özetlenebilir. Her boyutuna göre milli geliri farklı şekillerde tanımlamak mümkündür.

¹ Orhan Hançerlioğlu; *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, s.127

² Julian Le Grand and Roy Rabinson, *The Economics of Social Problems (The Market Versus the State)*, Macmillan Press, Second Edition, London, 1984, p.229-230

Şöyle ki: Milli gelir, bir ülkede bir yıl içinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değeridir. Bu tanım milli geliri üretim yönünden ifade etmektedir. Gelir yönünden ifade edersek; milli gelir, bir ülkenin üretime katılan tüm üretim faktörlerinin belirli bir dönemde (genellikle bir yıl içinde) elde ettikleri gelirler toplamıdır.

Milli gelir harcamalar yönünden de tanımlanabilir. Buna göre bir ülkenin belirli bir dönemde mal varlığı (milli serveti) aynı kalmak şartıyla, harcayabileceği mal ve hizmetler toplamı milli geliri vermektedir.

Bu üç tanım ilk bakışta birbirinden farklı gözükmemektedir. Ancak aslında aynı büyüklüğü (milli geliri) değişik yönleriyle vermekte olduklarından, aralarında önemli bir fark yoktur. Birinci tanım gelirin doğuşunu, ikincisi bölüşülmesini ve üçüncüsü ise gelirin harcanmasını esas almaktadır.

Milli gelir hesaplamaları da üç tanıma göre ayrı ayrı yapılabilir. ³

1.1.3. Milli gelir hesaplama yöntemleri

1.1.3.1. Üretim yöntemi

Ekonomide belli bir dönemde yaratılan hasıla çok sayıda mal ve hizmetten oluştuğuna göre bu hasılayı ölçmenin ilk akla gelen yolu, üretilen her bir mal ve hizmetin üretim miktarları ile fiyatlarının çarpılması ile bulunacak dönem üretim değerlerinin toplanmasından ibarettir. Ancak üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmı üretim süreci içinde diğer malların üretimi için kullanılıp bitirildiğine, daha başka deyişle, ara malı niteliğinde olduğuna göre böyle bir toplamada ara malları ile nihai mallar ayrımı yapmadan bütün malların hesaba katılması halinde ekonominin nihai hasılasından çok daha büyük bir değere ulaşılabilmektedir. ⁴

Ara malların iki kez sayılmasından kaçınmak için:

1. Milli gelir hesaplarına sadece nihai malların değerleri katılır.
2. Her üretim aşamasında yaratılan katma değerler toplanır.

Her üretim aşamasında yaratılan katma değer, üretim faktörlerinin, hasılaya yaptıkları katkı sonucu elde ettikleri ücret, rant, faiz ve kâr toplamına eşittir. Kâr ise, bilindiği gibi, satış tutarı ile üretim faktörlerine ücret, faiz, rant olarak yapılan ödemeler

³ Aslan Eren; *Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi*, Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989, ss. 49-50

⁴ Özhan Uluatam; *Makro İktisat*, 6. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1987, s.23

arasındaki fark olduğuna göre, tanım gereği, katma değer, faktörlere yapılan ödemeler, yani, gelirler toplamına eşit olur.⁵

Şu noktayı önemle belirtmek gerekir ki, kavramsal planda, ara malı ve nihai mal ayrımı kolayca anlaşılan bir ayrımsa da, günlük hayatın karmaşıklığı içinde pek çok malın, yerine göre ara malı, yerine göre nihai mal sayılabilmesi uygulamada çeşitli güçlükler yaratmaktan uzak kalmaz. Örneğin işlenmiş pamuk, iplik üreten fabrika için ara malı iken, yastığına doldurmak üzere pamuk arayan tüketici için nihai mal sayılacaktır. Keza, aynı iplik fabrikasının ısıtılmasında kullanılan fuel-oil ara malı niteliği taşıırken, fabrika sahibinin evinde ısınma amacıyla kullandığı fuel-oilin ise nihai mal sayılması gerekir.⁶

1.1.3.2. Gelir yöntemi

Milli gelirin hesaplanma yollarından bir diğeri, üretim süreci içinde oluşan toplam gelirlere bakmaktır. Üretim süreci içinde işgücü istihdam edilmeli, arazi kiralanmalı ve sermaye kullanılmalıdır. Bu faktörlerin kullanılmasıyla elde edilen üretimin değeri, faktörlerin kazandığı gelirlerin toplam değerine eşit olmalıdır.⁷

Üretime katılan üretim faktörlerinin her birinin üretime sağladığı bir katma değer vardır. Şu halde, bir ekonomide milli hasılaya katkıda bulunan kesimlerin katma değerleri karşılığında gelirler de yaratılıyor demektir. Buna göre, toplumun tümünü kapsayacak şekilde aşağıdaki gelir kalemleri toplanırsa, milli hasılaya gelir yöntemi ile varılmış olur:

- (1) Emek arzedenlerce kazanılan tüm ücret ve maaşlar.
- (2) Mülk sahiplerince kazanılan tüm kira, faiz ve dividendlar.
- (3) Sahiplerine dağıtılmak yerine, teşebbüste tutulan tüm kârlar (dağıtılmamış kârlar)

⁵ Tamer İşgüden; Makro İktisat, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, 1985, s.32

⁶ Uluatam Ö., Age., s.21

⁷ Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner, Douglas D. Purvis, Economics, Seventh Edition, 1984, s.508

- (4) Çiftçi, dükkan sahibi gibi diğer küçük işadamlarının net gelirleri (bunlar, kendi emeklerinin karşılığı olan ücretleri ile sermayelerinin faizinin karışımıdır)

Gelir yöntemi ile mili hasıla hesaplanırken bir noktaya oldukça dikkat etmek gerekir. Piyasada değişime konu olan malların fiyatları, üretilen malın değeri içerisinde bulunan dolaylı vergiler ve amortismanları da içerir. O halde, gelir yöntemi ile yapılan milli hasıla hesabına dolaylı vergileri ve amortisman payını da kattıktan sonra üretim yöntemiyle yapılan GSMH değerine tam olarak varılabilecektir.⁸

Gelir yöntemi ile milli hasılanın hesabı için toplum içindeki çeşitli kişiler ve grupların gelirleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere gerek vardır. Çeşitli ücret istatistikleri, gelir ve kurumlar vergisi beyannameleri, çeşitli meslek gruplarının gelirlerine ilişkin anketler bu yolda kullanılacak temel kaynaklardır. Değişik ülkelerde bu kaynakların varlığı ve güvenilirlik derecelerinin değişmesine göre gelir yönteminin kullanılma olanakları da değişir.⁹

1.1.3.3. Harcama yöntemi

Harcama yaklaşımıyla milli hasılayı hesaplamak için, nihai mal ve hizmetler için yapılan tüm harcama çeşitleri toplanır. Eğer tüm üretim doğrudan doğruya hanehalkına satılırsa, ulusal çıktının hesaplanması için hanehalkının mal ve hizmetlere yaptığı tüm harcamaları toplamak gerekir. Ancak çağdaş ekonomiler çok karmaşık bir yapıya sahiptir ve ekonomideki üretimin pazarlanan kısmını birçok grup satın alır. Üretimin bir kısmı da pazarlanmayabilir (bu kısım firmalarca gelecekte satılmak için tutulur).

Şimdi de harcama kalemlerini inceleyelim.

i. Özel Tüketim Harcamaları (C):

Hanehalkının tüketim harcamaları mal ve hizmetler için yaptığı toplam harcamaları kapsar. Bu harcamalara hanehalkının yaptığı dayanıklı tüketim malları (otomobil, buzdolabı, televizyon vb.), dayanıksız tüketim malları (ekmek, süt, sigara, gömlek vb.) ve hizmet harcamaları (avukat, doktor, berber vb.) girer. Bu harcamaların tümünü temsil etmek üzere C harfi kullanılmaktadır.

⁸ Cevat Gerni, Makro İktisat Ders Notları, Atatürk Üniv. İ.İ.B.F. Yayınları, Erzurum, 1992, s.19

⁹ Uluatam Ö., Age., s.24

ii. Devletin Mal ve Hizmet Satın Alımları (G):

Devletin ve mahalli idarelerin yaptıkları tüm mal, hizmet ve kaynak satın alımlarını kapsar. Ancak devletin yaptığı transfer harcamaları bu kapsama alınmaz.¹⁰ Transfer ödemeleri, herhangi bir mal ve hizmet karşılığı olmadan devletin kişilere veya kurumlara yaptığı ödemelerdir. Emekli maaşları, sosyal sigorta primleri, işsizlik sigortaları gibi sosyal amaçlı transferler bu gruba girer. Transfer ödemeleri, adının da ifade ettiği gibi, gelirin bir kişi veya kurumdan bir diğerine aktarımı olduğu, dolayısıyla cari mal ve hizmet değişimi karşılığı yapılmadığı ve herhangi bir faktör geliri yaratılmadığı için milli hasıla hesabına dahil edilmezler.¹¹ Devletin mal ve hizmet satın alımları G harfiyle ifade edilir.

iii. Özel Sektörün Gayri Safi Yurtiçi Yatırımları (I):

Bunlar firmaların tüm yatırımlarını kapsar. Temelde üç şey yatırım olarak kabul edilmektedir:

- Firmaların tüm nihai makine, teçhizat ve alet satın alımları,
- Tüm inşaat yatırımları,
- Stoklardaki değişiklikler.

Birinci grup harcamalara yatırım harcaması denmesinin gerekçesi, üzerinde tartışma yapılamayacak kadar açıktır. İkinci grup harcamalar için ise ilave açıklamalara ihtiyaç vardır. Yeni bir fabrika binası, depo veya silo inşaatının bir yatırım çeşidi olduğu açıktır. Ancak konut yapımı niçin tüketim değil de yatırım olarak düşünülmektedir. Çünkü, tıpkı fabrikalar ve silolar gibi bunlar da gelir getirici aktiflerdir.

Stoklardaki değişimlerin niçin yatırım gibi düşünüldüğü konusunda şunlar söylenebilir: Bilindiği gibi GSMH toplam cari üretimi ölçer. Dolayısıyla yıl içinde üretilen fakat satılamayan ürün GSMH' ya dahil edilir.

Stoklardaki bir düşüş için ne söyleyebiliriz? Stoklardaki düşüş GSMH' dan çıkartılmalıdır. Çünkü bu durumdaki bir ekonomide toplam çıktı satışları, cari üretimi aşmaktadır.

iv. Net İhracat (X-M):

¹⁰ M. İlker Parasız; Makro Ekonomi, Beşinci Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993, ss.17-18

¹¹ Gerni C., Age., s.23

Hesaplamalarda net kalem olarak gösterilir. Bir ülkenin yabancı piyasalardan yaptığı toplam alımlardan yabancılardan o ülkeden yaptıkları toplam alımları çıkartılır. Eğer yabancılardan yaptıkları alımlar ülkenin ihracatını aşarsa net ihracatın işareti negatif olur.¹²

1.1.4. Milli hasılaya ilişkin diğer kavramlar

Bir ekonominin belli bir sürede meydana getirdiği toplam üretimi (ve tabii toplam geliri) tanımlayan GSMH kavramı en yaygın kullanılan araç olmakla birlikte aşağıda göreceğimiz diğer kavramlar da hasıla-gelir olgusunu farklı açılardan ölçmekte ve ekonominin yapısını daha ayrıntılı anlamaya yardımcı olmaktadır.

1.1.4.1. Safi milli hasıla (SMH)

GSMH içindeki “gayri safi” ifadesi, dönem içerisinde üretimde kullanılan sermaye mallarının yıpranma payının dikkate alınmadığını gösterir. Oysa bir firma üretimini sürekli kılabilmek için yeni yatırımlar yapmasa da en azından mevcut üretim gücünü eskidikçe yenilemek zorundadır. Bu amaçla firmalar, makine-teçhizatların eskime sürelerine göre, her yıl yarattıkları gelirin hepsini faktör sahiplerine dağıtmaz ve bir kısmını üretim gücünü devam ettirmek için amortisman olarak ayırırlar. Bundan sonradır ki, o yıl net olarak ne kadar hasılanın kullanılabildiği belirlenir. Geriye kalan bu değere “safi milli hasıla” denmektedir. O halde,

$$SMH = GSMH - \text{Amortisman}$$

şeklinde ifade edilebilir.

1.1.4.2. Milli gelir (MG)

GSMH ve SMH, nihai mal ve hizmet alıcılarının ödediği fiyatlar cinsinden ölçümlerdir. Oysa bu fiyatlara bir çok satış vergileri (dolaylı vergiler) dahildir. Bu dolaylı vergiler, üretim faktörlerine yapılan ödemeleri yansıtmaz. Yani devlete gelir kaydedilirken, emek ve diğer üretim faktörleri için herhangi bir gelir yaratılmaz. Fakat bunun yanında, devletin üreticilere sağladığı sübvansiyonlar, firmaların faktör ödemeleri için ellerindeki kaynakları artıracaktır. Bu durumda safi milli hasıladan

¹² Parasız İ., Age., ss.18-19

dolaylı vergiler çıkarılır, fakat sübvansiyonlar eklenirse, geriye kalan üretim faktörlerine ödenen maaş, ücret, kâr vb. gelirler toplamı milli geliri verecektir.

$$MG = SMII - \text{Dolaylı vergiler} + \text{Sübvansiyonlar}$$

1.1.4.3. Kişisel gelir (KG)

Kazanılan milli gelirin hepsi şahıslara gelir olarak verilmez. Dolayısıyla kârın dağıtılmayan kısmı, teşebbüslerin ödedikleri kurumlar vergileri ve sosyal güvenlik kurumlarına hem işçinin hem de işverenin yaptığı katkılar gelirlerden düşülür.

Diğer taraftan, insanlar cari üretim sırasında kazanılmamış olan bazı gelirlere sahip olurlar. Emekli aylıkları, dul-yetim maaşları, işsizlik tazminatı ödemeleri bu cinstendir. Tüm bu devlet transferleri kişisel gelirin içinde hesaplanır. Bu durumda şahsi gelire, transfer ödemelerini içeren ve fiilen her türlü kaynaktan alınan gelirler ilave edilir.

$$KG = MG - (\text{Dağıtılmamış kârlar} + \text{Kurumlar vergisi} + \text{Sosyal güvenlik katkıları}) + \text{Transfer ödemeleri}$$

1.1.4.4. Harcanabilir gelir (HG)

Bu kavram, gelir vergisi gibi dolaysız vergiler ödendikten sonraki kişisel geliri yansıtır. Harcanabilir (kullanılabilir) gelir, insanların nihayet harcamak ya da tasarruf etmek için cebinde ne kadar parası olduğunu gösterir. Harcanabilir gelirin büyüklüğü, doğal olarak tüketici piyasasının büyüklüğünü belirlediği için, firmalar açısından önemli bir kavramdır.

$$HG = KG - \text{Dolaysız Vergiler}$$

1.1.4.5. Kişi başına gelir (KBG)

Uluslararası refah karşılaştırmaları yaparken, mutlak GSMH rakamlarının yanıltıcı sonuç vermeleri doğaldır. Çünkü toplam mal ve hizmetten kaç kişinin yararlandığı önemlidir. Yani nüfus büyüklüğü dikkate alınmalıdır. O nedenle genellikle dolarla ölçülen kişi başına gelir kavramı refah ölçütü olarak kullanılmaktadır. Tanım gereği “kişi başına gelir”in, toplam kullanılabilir gelirin nüfusa bölünmesiyle elde

edileceği anlaşılr. Fakat uygulamadaki hesaplama ve sınıflama gibi zorluklar nedeniyle kişi başına gelir olarak nüfus başına GSMH değeri kullanılmaktadır.

$$\text{Kişi Başına Gelir} = \text{GSMH} / \text{Toplam Nüfus}$$

1.1.4.6. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, sadece yurt içinde üretilen nihai malların değeridir. GSMH'nin bir kısmı ülke dışından sağlanır. Mesela Almanya'da çalışan bir Türk vatandaşının geliri Türkiye GSYİH'sinin değil, GSMH'sinin bir parçasıdır, Çünkü Türkiye'de kazanılmamaktadır. Diğer taraftan, mesela Türkiye'de üretim yapan yabancı bir firmanın kârları kendi ülkesinin GSMH'sinin bir parçası, fakat Türkiye'de kazanıldığı için Türkiye'nin GSYİH'sinin bir parçasıdır.¹³ Dolayısıyla GSMH' da vatandaşlık bağı, GSYİH' da ise yerleşik olma esastır.

1.1.4.7. Nominal (parasal) ve gerçek milli gelir

Toplam değerlerdeki değişmeler ya cari (nominal) ya da sabit (reel) olarak ölçülebilir.

- Nominal değerlendirme: Nominal değerlendirme cari ya da içinde bulunulan dönemdeki fiyatları kullanır.

- Reel değerlendirme: Reel değerlemelerde baz olarak alınan yıla ait fiyatlar kullanılır.¹⁴

Ulusal gelir hesaplanırken bilindiği gibi, bir yılda yaratılan mal ve hizmet miktarları, geçerli piyasa fiyatlarıyla çarpılıyordu. Ne var ki, fiziksel miktarların çarpıldığı fiyatlar değişmez bir ölçü niteliğinden uzaktır. Klasik bir benzetişle fiyatlar, uzayıp kısalabilen lastik bir ölçüye benzer. Fiziksel miktarlar aynı kalsa dahi, ölçü büyüdükçe yani fiyatlar yükseldikçe ulusal gelirin parasal ifadesi şişecek, aksine fiyatlar düştükçe azalacaktır.

Gerçek ulusal gelir rakamlarına ulaşabilmek için, zaman içinde para değerinde meydana gelebilecek dalgalanmaların etkisini ortadan kaldırmak gerekir. Bunun içinde

¹³ Gerni C., Age., ss.24-26

¹⁴ Parasız İ., Age., s.16

önce fiyatlardaki genel değişikliğin miktarı fiyat indeksleri yoluyla saptanır, sonra da parasal ulusal gelir, sabit fiyatlarla ifade edilen gerçek ulusal gelire çevrilir.¹⁵

1.2. Gelir Dağılımı Kavramı ve Gelir Dağılımının Önemi

1.2.1. Gelir dağılımı kavramı

Üretim, insan emeğinin aletlerle birlikte tabiata, tabii kaynaklara uygulanması ve bunun sonunda ferdi ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak yeni nesneler, yeni ürünler elde etme faaliyetidir. Üretim sonunda elde edilen ürünler, tüketim ve üretim araçları kime intikal edecek, kimin olacaktır? Bu soru, üretimin derhal bir paylaşma, bir bölüşüm meselesi meydana getirdiğini gösterir. Ürünler hiçbir toplumda tesadüfi bir şekilde, bir başıboşluk içinde paylaşılmaz. Bütün toplumlarda üretim faaliyeti gibi, ürünlerin paylaşılmasını da düzenleyen bir mekanizma vardır. İşte iktisadi faaliyetin bu yönü bölüşüm meselelerini meydana getirir.

Henüz paranın, paralı alış-verişin görülmediği ilkel toplumlarda bölüşüm mekanizması basittir. Açık ve seçik bir şekilde ürünlerin doğrudan doğruya paylaşılması ile belirir. Bu ilkel toplumlardaki iktisadi faaliyeti kavramak için gerçek maddi varlıklara bakmak yeterlidir. İnsan emeği, tabiat, aletler bir araya gelerek maddi ürünler yaratırlar ve bu ürünleri belli objektif sosyal kurallara göre paylaşırlar.

Belli bir gelişme seviyesinden sonra toplumlarda bu basit ve açık seçik ilişkiler bazı örtülerin altında gizlenmeye başlar. İktisadi hayata paranın girmesi ve paralı alış-verişin hakim olmasından sonra üretim ve bölüşüm ilişkileri ancak para, gelir, milli gelir, piyasa gibi fiziki varlıkları ya hiç olmayan ya da son derece önemsiz olan unsurlarla, kategorilerle kavranabilir. Bunlar gerçek ve maddi üretim ve bölüşüm ilişkilerini gizleyen, fakat aynı zamanda mümkün kılan örtülerdir.

Paralı alış-verişin hakim olduğu bir ekonomide dahi bölüşüm meselesi temelde değişmemiştir. Üretilen üretim ve tüketim araçları nasıl dağıtılacaktır? Ne var ki, bu paylaşma süreci artık parasal (nakdi) gelirler vasıtasıyla olur ve gelir dağılımı adını alır.¹⁶

¹⁵ İşgülden T., Ağı., s.41

¹⁶ Korkut Boratav, 100 Soruda Gelir Dağılımı, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1980, ss.9-10

Gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri, bir takım iktisadi ve sosyal meseleler gibi sadece bilim adamlarının ilgilerini çeken konulardan değildir. İnsanlık tarihinin en eski çağlarından beri çeşitli türlerde ortaya çıkan, sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgili olan bir konudur. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler genel ekonomik eşitsizliklerinin önemli göstergelerinden biri olduğu için, gelir dağılımı hakkındaki bilgiler çeşitli sosyal sistemleri, sosyal adalet ve eşitlik kıstaslarına göre değerlendirme imkanını sağlar.¹⁷

1.2.2. Gelir dağılımının tanımı

Batı dillerinde “distribution” şeklinde kullanılan terim Türkçe’ye eskiden “inkisam” olarak yerleşmiş ve iktisat dilinde de uzun süre kullanılmıştır. Sözlük anlamıyla “bölünme” demek olan inkisam kelimesinin yerini sonraları “dağılım” veya “bölüşüm” kelimeleri almıştır.¹⁸ Biz de dağılım veya bölüşümü aynı anlamda kullanıyoruz.

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler ya da üretim faktörleri sahipleri arasında dağılım biçimi olarak anlaşılır. Gelir dağılımı incelemelerinin amacı, gelir farklılaşmalarının neden ve sonuçları ile ortaya konulmasıdır.¹⁹

Gelir dağılımından söz edilirken en çok karşılaşılan kavramlardan birisi “eşitlik” kavramıdır. Eşitliğin en basit tanımını, kavramın kendi karakteri içinde kalmak kaydıyla, özellikle kendimize eşitsizliğin ne olduğunu sorarak bulabiliriz. Eşitlik kavramını adalet kavramı ile aynı anlamda kullanmadığımızda, şüphesiz bir toplumdaki bireylerin birbirlerine kesinlikle eşit olmadıklarını ve olamayacaklarını söyleyebiliriz. Buna ek olarak adalet kavramı, yine gelir eşitliği kavramını da açıklamaz. Daha makul bir varsayım, refah kavramının gelire bağlı olduğudur. Böylece, refah eşitliğinin gelir eşitliğini açıklayabileceğini söyleyebiliriz.²⁰

¹⁷ İsmail Karaman, *Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları*, DPT. Yayınları, Ankara, 1987, s.1

¹⁸ Selahattin Tuncer, *Gelirin Yeniden Dağılımı*, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1970, s.4

¹⁹ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum)*, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997, s.387

²⁰ Jan Tinbergen, *Income Distribution Analysis and Policies*, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1975, s.131

Meydan Larousse'a göre ise, hakları bakımından insanlar arasında hiçbir ayırım bulunmaması olarak tanımlanan eşitlik kavramı, bölüşüm eşitliği açısından ise herkesin hakkettiği ile orantılı olarak pay alması şeklinde tanımlanabilir.²¹

Gelir dağılımı, gelir eşitsizliği ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkinin belirlenmesini sağlar. Kişiler ve hanehalkları arasındaki gelir farklılıklarının zaman içindeki değişimi sonucunda ortaya çıkan değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını belirler. Gelir eşitsizliği, bir nüfusu oluşturan bireyler arasındaki gelir farklılıklarının sayısal bir gösterimini ifade eden ve karşılaştırma amacıyla kullanılan bir ölçüttür.²²

“Gelir eşitsizlikleri” ve “sınıflar arası gelir dağılımı” veya “sınıf payları” kavramları aslında iki ayrı gelir dağılımı kavramını göstermektedir. Bölüşüm ilişkilerine ait rakamların, istatistiklerin iki ayrı biçimde toplanması, düzenlenmesi ve sunulması bu iki farklı gelir dağılımı kavramını verir.

“Gelir eşitsizlikleri” ile ifade edilen gelir dağılımı kavramı, toplam gelirin kişiler veya aileler arasındaki dağılımını gösterir. Dağılımı incelenen gelirden pay alan kişiler veya aileler, en az gelirliden başlanarak sıralanır; incelemeyi kolaylaştırmak için bunlar nispeten büyük gelir dilimlerinde toplanır ve her dilimin karşısına o grubun elde ettiği toplam ve ortalama gelir, gruptaki fert ve aile sayısı yazılırsa, ortaya çıkan tablo bir kişiler arası gelir dağılımı tablosudur ve gelirler arası eşitsizlikleri göstermektedir.

“Sınıf payları” veya “sınıflar arası gelir dağılımı” ile ifade edilen gelir dağılımı kavramı ise çeşitli sosyal sınıf veya tabakaların toplam gelirden aldıkları payları gösteren çok daha önemli bir dağılım kavramıdır. Bu anlamda gelir dağılımı, özellikle kapitalist bir ekonomide bölüşüm ilişkilerinin özüne nüfuz etmemizi kolaylaştırır. Sınıf paylarının zaman içindeki seyri herhangi bir ülkede sosyal sınıfların kaderinde meydana gelen değişmelerin önemli bir göstergesi sayılmalıdır.²³

²¹ Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Cilt 4, s.400

²² Frank Cowell, *Measuring Inequality*, Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, Second Edition, 1995, s.7

²³ Boratav K., *Age*, ss.14-15

1.2.3. Gelir dağılımının önemi

İkinci Dünya Savaşından sonra uygulanan iktisat politikalarına damgasını vurmuş olan büyük iktisatçı Keynes, 1936 yılında yayımlanan ve iktisat biliminde devrim yaratmış olan kitabının hemen ikinci sayfasında önemli bir mektuptan söz etmektedir. Bu mektup geçen yüzyılın başlarında çağın önemli düşünürü Ricardo tarafından pek tanınmış nüfus kanunu yazarı Malthus'a gönderilmiş olup 9 Ekim 1920 tarihini taşımaktadır. Mektubun bir yerinde Ricardo özet olarak şöyle demektedir: "Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırmaktır. Bana göre ise bilim, bu refahın artışının üretime katılanlar arasında nasıl paylaşıldığını araştırmalıdır. Gün geçtikçe birinci tanımın boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım". Bu cümleler belli bir insancılığı veya politik görüşü yansıtmaktan çok mekanik bir endişeyi dile getirmekteydi: Ulusal refahın artışında, bu refahın üretime katılanlar arasında dağılımı en önemli role sahiptir; bu dağılım uygun değilse ulusal refah artışı da olanaksız hale gelir.²⁴

Ekonomide meydana gelen büyüme doğaldır ki herkese eşit bir şekilde dağılmaz; gelir artışından kimileri daha çok, kimileri daha az pay alır. Eski dünya düzeninde bu dağılımda yoksul kesimlerin gelir artışından daha büyük oranda pay almaları başlıca hedef sayılır, buna yönelik vergi-harcama politikaları bulundukları üretim kesimlerini destekleme politikaları vs. devreye sokulurdu.²⁵

Neoklasik ekonomi kuramı, giriş kitaplarında da anlatıldığı gibi, emek ve sermayenin üretim fazlasından alacakları payın, bu etmenlerin katkılarına, ya da marjinal verimliliklerine göre belirlenmesini öngörür. Eğer emek ve sermayenin fiyatı, sırasıyla ücret ve faiz, bunların yarattıkları değerden fazla ise, bu ana üretim etmenleri satın alınamaz ve mal ve hizmet üretimi sürdürülemez. Ancak bu kusursuz sayılabilecek çözümleme, tam rekabet koşullarının bulunduğu varsayımına dayanıyor. Tam rekabet koşulları, yalnızca ulaşılması amaçlanan bir düş özelliği taşıdığından, bu teknik ekonomik özelliği ağır basan neoklasik yaklaşım, gelir bölüşümünü açıklamada yetersiz kalıyor. Bu olgu özellikle, piyasa işleyişi süreçlerinin yaygın olmadığı ya da mal ve

²⁴ Erdoğan Alkin, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1995, Yıl:1, Sayı:6 s.141

²⁵ Gülten Kazgan, *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999, s.356

hizmet üretiminde ileri teknolojilerin kullanılmadığı ve üretim örgütlenmelerinin etkin kılınmadığı azgelişmiş-gelişmekte olan ülkelerde çok daha belirgindir.

Gelir bölüşümü bu nedenlerle, ekonomi ve ekonomi dışı etkenlerin, toplumsal ve siyasal oluşumların çarpıştığı, karmaşık bir görünüm kazanıyor.

Gelir dağılımını sorun durumuna getiren ikinci etmen, birikim ve yeniden üretim süreçleriyle doğrudan ilişkisidir. Gelirin tüketime mi, yoksa yatırımlara mı gideceği gelir sahiplerince belirlendiğine göre gelir dağılımıyla yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki kurulabilmektedir. Bu nokta, ekonomi politikalarının niteliğini belirleyen en önemli öğedir.²⁶ Bu sebeplerle iç tasarrufların ve yatırımların miktarı tahmin edilirken kişi başına mili gelirle birlikte, gelir dağılımını da incelemek gerekmektedir.

Ancak gelir dağılımı bugün özellikle sosyal bakımdan ilgi uyandırmaktadır. Paraya verilen önem eski devirlere nazaran çok artmıştır. Bilhassa prestij, evvelce, paradan ziyade tecrübe, bilgi, toplum hizmetlerinde yararlık göstermiş olmak gibi değerlerden doğardı. Ayrıca insanlar, alışageldikleri ihtiyaçlarını karşılayabildikleri müddetçe servet ve gelir farklarını tabii görürlerdi. Bazı yazarlara göre, günümüzde dünya maddileşmiş, para prestijin temel kaynağı olmuş, hayat standardı konusunda emeller artmış, kısaca tüketim toplumlarını hazırlayan psikoloji meydana gelmiştir. Buna paralel olarak, bilhassa ücret dışındaki kâr ve faiz gibi gelirlerin, sömürüden doğduğu yolundaki doktrinin etkisiyle, gelir ve servet farklarına karşı hassaslıkta artmıştır.²⁷

Gelir dağılımının sosyal etkileri tabii ki bu kadarla kalmıyor. Gelir dağılımının eşitlikten uzak olduğu toplumlarda kötü beslenme, düşük eğitim ve kültür seviyesi ve bozuk sağlık şartları ile karşılaşılır. Geniş halk kitlelerinin sefaleti yanında yüksek gelirli grupların sefaleti, gösteriş tüketimi, gelişmiş ülkelerin tüketim biçimlerine özentisi, yabancı malları kullanma yarışı vardır. Böyle bir toplumda sosyal barışı sağlamak mümkün olmaz. Sosyal barışın olmadığı bir ortamda düzenli ve istikrarlı bir ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek hayal olur.²⁸

²⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2000, ss.451-452

²⁷ Karaman İ., Age., s. 2

²⁸ Şahin H., Age., s. 387

Çok çeşitli ülkelerde yapılan ve farklı türdeki gelir dağılımı çalışmaları ortaya koymaktadır ki, az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir dağılımı, türlü ölçütlere göre, gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımından daha bozuk bir yapı ortaya koymaktadır. Bu bozukluk temelde az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik yapısındaki dengesizliklerin bir yansıması olarak karşımıza çıkıyor. Emek verimliliğinin sektörler arasındaki farklılığı ve hatta aynı sektör içinde birbirinden çok farklı olması, çok sayıda geleneksel küçük üreticinin bu ülkelerde hüküm sürmesi, ücretli ve maaşlı kesimin toplam nüfus içindeki payının düşük olması, tarımın ekonomideki egemenliğini sürdürmesi ve bunların yarattığı sosyal ve ekonomik dengesizlikler, bu ülkelerdeki gelir dağılımının daha kötü bir yapıyla karşımıza çıkmasına neden olan temel faktörler olarak görülmektedir. Bu gelir dengesizliği, bir yandan söz konusu ülkelerde ekonomik yaşamın dağınık, dengesiz ve parçalı bir şekilde hüküm sürmesine yol açarken, öte yandan da kalkınma belli bir aşamaya geldikten sonra talep yetersizliği doğurduğu için de kalkınmaya bir engel teşkil etmektedir.²⁹

Diğer taraftan, siyasal rejimle gelir dağılımı arasında yakın bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Merkezi planlı ekonomiler bir yana bırakılacak olursa, hakça bir gelir bölüşümü için özgürlükçü batı Avrupa tipi bir demokrasi zorunlu şart olmaktadır. Kısıntısız bir demokratik rejim, ekonominin demokratikleşmesini ve gelir dağılımının daha dengeli olmasını da beraberinde getirmektedir. Bir ülkede gelir dağılımı bozuldukça, demokratik rejim tehlikeye düşmekte, demokratik rejimden uzaklaşır, gelir dağılımını daha da bozmakta ve ülke bu yönden de bir kısır döngü içine girmektedir.³⁰ Buna karşılık demokratik toplumlarda, oluşturulan özgür grupların faaliyetleri, talepleri ve denetimleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı görülmektedir.³¹

²⁹ Oktay Varlıer, "Türkiye'de Gelir Dağılımı" (Panel), İ.T.O. Yayını, Yayın no: 1990-31, İstanbul, 1990, s. 15

³⁰ Öztin Akgüç, *Ekonomide Gerçeği Arayış*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991, s.167

³¹ Sami Güçlü, Mahmut Bilen, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkileri Olan Sebepler", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:1995, Sayı: 6, s. 160

1.2.4. Gelir dağılımı politikasının ilkeleri

Gelir dağılımı politikasıyla ilgili olarak farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte en yaygın olarak kullanılan sınıflandırma Ömer A. Aksu tarafından yapılan sınıflandırmadır. Buna göre gelir dağılımı politikasının ilkeleri şunlardır.³²

- Eşitlik ilkesi
- İhtiyaç ilkesi
- Asgari yaşam seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi
- Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi
- Çalışma ilkesi
- Herkes'e eşit muamele ilkesi

1.2.4.1. Eşitlik ilkesi

Gerek zaman ve gerekse mekan içinde gelirin kişiler ve sosyal sınıflar arasında eşit şekilde dağılmadığı, sosyologlar ve iktisatçılar tarafından gözlenen önemli bir olay olmuştur. Endüstrileşmeden önceki çağlarda daha adil ve eşit bir gelir dağılımı olduğu hakkındaki görüşler bile bugün şüphe ile karşılanmaktadır. Gelir dağılımındaki veya bölüşümündeki eşitsizlik şeklinde belirtilen bu olay devlet adamlarını, din adamlarını, iktisatçıları ve politikacıları yakından ilgilendiren bir konu olarak geniş tartışmalara yol açmış ve bunun giderilmesi ve düzeltilmesi çareleri üzerinde ısrarla durulmuştur.³³

Tarih boyunca bütün toplumlar ve bütün rejimler hiyerarşi ile eşitliği uzlaştırmak için gayret göstermişlerdir. Günümüzde ön plana çıkan düşüncelerden bir tanesi de "bütün insanlar eşittir, o halde eşit gelire sahip olmaları gereklidir" düşüncesidir. Özellikle son yıllarda insanoğlunun, politik alanda gerçekleştirilen siyasi demokrasiyi iktisadi alanda da gerçekleştirme arzusu ve çabası önem kazanmıştır. Ancak politik ve ekonomik alanda insanlar arası bir eşitlikten bahsetmek, politik alanda daha açıkça görünen demokrasiye rağmen mümkün değildir.³⁴

³² Ömer A.Aksu, *Gelir ve Servet Dağılımı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:539, İstanbul, 1993, s.24

³³ Tuncer S., Age., s.9

³⁴ Aksu Ö. A., Age., s.25

Bir toplumda mutlak bir eşitlik sağlandığı takdirde, bu toplumda adaletsizlik hüküm sürer. Bu nedenle gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan çalışma ve çabalar teorik eşitlik yerine gelir adaleti ile ilgili görüşleri ortaya çıkarmaktadır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki servet ve sermaye dağılımındaki eşitsizliktir. Servet ve sermaye dağılımındaki eşitsizliğin, gelir dağılımındaki eşitsizlikten fazla olduğu kabul edilmektedir. İşte servet ve sermayenin bireyler arasında eşit olarak dağılmamış olması, zaman ve yer itibarıyla değişik oranlarda olmakla beraber, gelirin eşit olmayan şekilde dağılmasını geniş ölçüde etkilemektedir. Bugünkü toplumda gelir dağılımındaki eşitsizliğin diğer önemli nedeni de, ücret hadleri arasındaki farktır. Modern toplumda gelirlerin % 60-80 inin ücretten doğduğu göz önünde bulundurulacak olursa, ücret hadleri arasındaki bir farklılaşmanın gelir dağılımını geniş ölçüde etkileyeceğini kestirmek güç olmayacaktır.³⁵

Servetin çok dengesiz dağılmış olması gelirin de eşit ve adil olmayan bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır. Gelir farklılıklarının kısmen eğitimden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Ülkedeki çoğunluğun eğitim seviyesi arttıkça kişiler arası gelir farklılıkları da azalacaktır. Günümüzde eğitim hizmeti herkese eşit olarak sunulan bir olanaktır. Bundan faydalanan ücretlilerin ücret farkları bu nedenle azalacaktır.³⁶

Diğer taraftan gelir eşitliğinin yaratacağı muhtemel sorunlara da Keynesyen orijinli bakmak mümkündür. Şöyle ki; eşitlik ilkesi sosyal hasıladaki büyüme ve emek verimliliği amacı ile de çatışabilir. Gelir eşitliği iktisadi büyümeyi tehlikeye sokabilir. Gelirin eşit dağılmasında halkın tatmin olmamış ihtiyaçları kullanılacaktır. Sonuçta tasarruf meyli düşecektir. Bundan dolayı yatırımlara ayrılan payda azalma ve dolayısıyla yatırımlarda da daralma meydana gelecektir. Eşitlik ilkesi büyümeyi de tehlikeye sokabilir. Çünkü gelirler arasındaki farklar bir yerde insanları çalışmaya teşvik etmektedir. Eşit gelir dağılımı emek verimliliğindeki büyümeyi azaltır.³⁷

İktisatçılar gelir dağılımındaki bu eşitsizlikleri görerek ideal denecek bir gelir dağılımının mümkün olup olamayacağı sorusu üzerinde haklı olarak durmuşlardır. İdeal

³⁵ Tuncer , Age., s.12

³⁶ Aksu Ö. A., Age., s.31

³⁷ Aksu Ö. A., Age., s.34

gelir dağılımı kavramı nedir? Bunun ölçüleri nelerdir? Bir toplumda ideal sayılabilecek gelir dağılımı sağlanabilir mi? Adil fiyat kavramı nasıl oluşturulabilir? Bütün bunlar gelir eşitliği ve adaleti bakımından iktisatçıları zaman zaman meşgul eden sorulardır.

İktisadi açıdan «ideal gelir dağılımı», belirli bir üretim tutarının, en yüksek iktisadi refahı sağlayacak olan bir gelir dağılımıdır. Bu nedenle, bu ideal, gelirin «mutlak eşitlikte» dağılımı değil, fakat «ihtiyaca göre» dağılımı veya diğer bir deyişle «geliri en iyi şekilde kullanma kapasitesine göre dağılım», yani «geliri refah sağlayıcı duruma getirecek» bir dağılımdır. Bugün birçok ileri toplumlarda süregelen büyük gelir eşitsizliğine karşı, bu eşitsizliği azaltmak için yapılabilecek çalışmalar ile ideal gelir dağılımına yaklaşılabılır. Gerçekte devlet, vergileme ve yardımlar yoluyla gelir dağılımını tespit ve tayin etmektedir. Cari gelir dağılımının ideal ve ideale yakın olduğunu ve bunun vergileme ile en az değiştirilmesi gerektiğini zannetmek bir hatadır.³⁸

Toplumdaki gelir dağılım eşitsizliğini düzeltmek veya daha adil ve sosyal bakımdan istenen bir gelir dağılım mekanizması gerçekleştirebilmek için ne gibi araçlar kullanmak ve hangi tedbirleri almak gerekecektir? Bu sorunun cevabı, üretim mekanizmasına dokunmamak şartıyla birbirinden farklı üç tedbir düşünülebilir.³⁹

- a) Fonksiyonel gelir dağılımını organik surette değiştirmek
- b) Şahsi gelir dağılımını tadil etmek
- c) Gelir dağılımını iktisat dışı faktörlerle telafi etmek

1.2.4.2. İhtiyaç ilkesi

İhtiyaç ilkesi, sosyal hasılanın kişilerin ihtiyaçlarına uygun dağıtılması olarak tanımlanabilir. Bu ilke ortaçağda uygulanmakla birlikte, günümüzde memur maaşlarında görülmektedir. Memur maaşları, memurun yaptığı işe göre bir ödmeden ziyade, memurun bu gelir ile mevkii arasında uygun yaşam sürdürmesi amacına yöneliktir.⁴⁰

³⁸ Tuncer S., Age., s.13, Hugh Dalton, Principles of Public Finance, 29.Press, Londra, 1964, pp.92-93

³⁹ Tuncer S., Age., s.14

⁴⁰ Aksu Ö. A., Age., s.45

Günümüzde çeşitli ekonomik sistemler ihtiyaç ilkesini, diğer dağılım ölçüleri yanında düzeltici bir ilke olarak görmektedirler. İhtiyaçların ne olduğu göreceliği, bu konudaki tartışmanın sürmesine neden olmuştur. Ancak üzerinde fikir birliğine varılan husus, toplumda farklı sosyal mevkiye sahip olanlar ile evli ve çocuk sahibi kişiler ve bekarların ihtiyaçlarının aynı olmadığıdır. İhtiyaç ilkesinin beklenen düzeyde geçerliliği, etkili bir sosyal güvenlik sistemine ihtiyaç olduğunu gösterir. Fakat ihtiyaç ilkesi ile çalışma ilkesi birbirine karşı bir yönü de hissedilmektedir.⁴¹ Kazançları insan haysiyetine yaraşır bir asgari seviyeyi temine ancak yeten veya bu seviyenin altında olan insan sayısı toplam işgücü içinde büyük bir oran teşkil ediyorsa bu grup için kazançla ivaz arasında fark olmaması, hatta bir kısım için ivazların kazançlardan da yüksek olması gerekir. Bu hal sosyal güvenliğin, çalışanın kazancı ile sebebi ne olursa olsun çalışmayanın kazancı arasında fark bulunması prensibine aykırıdır. Hiçbir sosyal güvenlik müessesesi böyle bir durum yaratmamalı, aksine çalışmayı teşvik edici olmalıdır.⁴²

1.2.4.3. Asgari yaşam seviyesinde asgari gelir hakkı ilkesi

Bütün ülkelerde gelir dağılımı politikasının amaçlarının ilk basamağı olarak bu ilke yer almaktadır. Asgari gelir hakkı ilkesi, kamu vicdanında mutlak bir kural veya anayasa anlamında bir ilke olmuştur. Bu ilke bütün ülkeler ve ülkelerdeki gruplar tarafından kabul gören bir kural halini almıştır. Bu ilkeyle, insanların asgari yaşam seviyelerinin teminat altına alınması ve insanların insan olmasından kaynaklanan gurur ve hakkının zedelenmemesi noktasında bütün insanlar eşit görülmektedir. Sanayi ülkelerinde sanayileşmenin başlangıç dönemlerinde işçiler çok zor şartlarda yaşamlarını sürdürmekteydiler. Bu ilke o dönemde önemli bir yer bulmuştur. Bugün sanayileşmiş ülkelerde, işçilerin yaşam koşulları iyileşmiştir. Bu ilkenin geçerliliği gelişmekte olan ülkelerdeki ücretliler için önemini hissettirmektedir.⁴³

⁴¹ Aksu Ö. A., Age., s.46

⁴² Turan Yazgan, 'Türkiye' de Sosyal Güvenlik Sistemi, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1969, s.48

⁴³ Aksu Ö. A., Age., s.36

1.2.4.4. Gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması ilkesi

Kişiler arasındaki gelir farklarının belirli bir ölçüyü aşmaması şeklindeki teklifler özellikle günümüzde daha şiddetli bir şekilde gündeme gelmektedir. Bu düşünce sosyal ve siyasal düşüncelerden dolayı ileri sürülmektedir. Fakat bu söylenen üst seviyenin ne olması konusu tayin edilmediği gibi üzerinde tartışılan bir konudur.

Mevcut gelir farklarını azaltılması, devletin yeniden gelir dağılımı politikaları arasında yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi olan artan oranlı gelir vergisi bu amaç için en uygun araçlardan biri olarak görülmektedir. Serbest piyasa ekonomilerinde artan gelir ve servet farklarının azaltılması yönündeki istek, gerek politikacılar gerek işçi kesimi ile toplumun diğer kesimleri tarafından gerekli görülmektedir. Gelir farklılaştırma politikası adalet düşüncesinden değil, aksine daha iyi üretim politikası amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından benimsenmektedir. Toplum, üretim ve dağıtım politikası hedefleri arasındaki ahengi temin etmek zorundadır. Aksi halde bu politikalardan bazılarına ağırlık vererek ahengi temin edemeyen, dengeyi kuramayan toplumlar huzura kavuşamazlar. Bir yandan sistemi etkili kılamayan, fakat dağıtım politikası hedefini gerçekleştirdiği inancına sahip olan toplumlar, diğer yandan sistemi etkili kılan, fakat bu etkinliği adil ölçüler içinde topluma yansıtamayan kapitalist toplumlar söz konusudur.⁴⁴

Piyasa ekonomisinde kişileri motive etmek için belirli bir asgari gelir farkı olmalıdır. Ancak bu gelir farkının üst seviyede sınırlandırılması gerekir. Aksi takdirde böyle bir sınırlandırma yapılamaz ise sosyal huzursuzluklar ortaya çıkabilir.

1.2.4.5. Çalışma ilkesi

Bu ilkeden amaç, gelirin, sosyal verimlilikleri ölçüsünde fertler arasında dağıtılmasıdır. Aynı işi yapan kişiler eğer aralarında verimlilik farkı varsa, bu verimlilik farkı kadar farklı gelir elde etmeleri gerekir. Aksi takdirde aynı işi yapanların aynı geliri elde etmeleri öngörülür. Fakat bu durumda sosyal hasılaya yapılan katkının ölçümü sorun olmaktadır. Bu ölçümün nasıl ve kim tarafından yapılacağı, bazı iktisatçılar

⁴⁴ Aksu Ö. A., Age., s.37

tarafından işlenmişse de ortaya atılan farklı yaklaşımlar tahmin edilir düzeyde değildir.⁴⁵

1.2.4.6. Herkese eşit muamele ilkesi

Hiçbir topluma ya da gruba ırk, din, sınıf, politik eğilim gibi nedenlerden dolayı gelir dağılımı konusunda ayrıcalık tanınmamasıdır. Ortaçağ'da görüldüğü gibi bir gruba aidiyet o grubun üyelerine ortalama üstü bir gelir dağılımı, iktidar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu dönemin önemli özelliği gruba girişin isteğe bağlı ve kolay olmamasıdır. Bu çerçevede belirtilen durum, bugün sendikalar için ifade edilebilir. Sendikalar kendi üyeleri adına yapmış oldukları toplu iş sözleşmeleriyle sadece üyelerinin faydalanmalarını sağlayarak, üye olmayanların üye olması amacıyla bir baskı aracı olarak kullanılmaktadırlar. Herkese eşit muamele ilkesi çoğu ülkelerde anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasal bir güvenceye konu olan bu ilkedен hareketle bir gruba aidiyet bir kimseyi ne zarara uğratmalı ne de faydalandırmalıdır.⁴⁶

1.2.5 Gelir dağılımı politikasının araçları

Gelir dağılımı politikasının araçları genel olarak, ücret politikası, fiyat politikası, gelirler politikası, maliye politikası ve eğitim politikası şeklindedir. Bunlar, gelir dağılımı politikasının araçları olarak birbirlerini etkilerler.

1.2.5.1 Ücret politikası

Devletin ve işçi sendikalarının ücretlere, çalışma şartlarına ve çalışma saatlerine müdahalesinin temel nedeni sosyal adaletin sağlanması ile ilgilidir; işçilerin refahını yükseltmek ve böylece gelirin fertler ve sosyal gruplar arasındaki dağılımında görülen eşitsizlikleri ve fırsat eşitsizliklerini azaltmaktır.⁴⁷

Gelir dağılımı politikaları, ilk önce üretim faktörlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemeyi ücret politikası yolu ile denemektedir. Devletin bir ücret politikası tespiti doğrudan ücret hadlerine bir müdahale şeklinde gerçekleşebileceği gibi dolaylı

⁴⁵ Aksu Ö. A., Age., s.41

⁴⁶ Aksu Ö. A., Age., s.46

⁴⁷ Mükerrerem Hiç, Büyüme ve Gelişme Ekonomisti, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.169

olarak ekonomik önlemlerle ücret hadlerini etkileme şeklinde de gerçekleşebilir.⁴⁸ Devlet ve toplu sözleşme taraflarının yürüttükleri ücret politikası ile birincil dağılımı etkilemesi en önemli deneme sayılır. Burada devlet asgari ücretlerin, toplu sözleşme tarafları da toplu sözleşme ile asgari ve fiili ücretlerin tayininde rol oynarlar. Demokratik ülkelerde toplu sözleşme düzeni politikası çerçevesinde devlet sözleşme serbestisi tanır. Bu yüzden genellikle devletin müdahalesi dolaylıdır. Zaman zaman devletin doğrudan müdahalesi olmaktadır.⁴⁹

İşçi sendikalarının en önemli amaçları ücretlerin yüksek seviyede belirlenmesi veya milli gelir içindeki payının yükseltilmesidir. Buna karşın işveren sendikalarının takip ettiği ücret politikası işçi sendikalarının karşısında olmaktadır. Çünkü ücretlerin artması demek en azından kısa vadede işverenlerin kârlarının azalması demektir. İşverenler artan ücretlerin, fiyat artışlarında, büyümenin yavaşlamasında ve ülkede işsizliğin yaygınlaşmasında temel sebep olduğunu ileri sürmektedirler. Ücret politikası konusunda iki görüşe yer verilmektedir. İlki işveren sendikaları ve bazı hükümetler tarafından savunulan prodüktiviteye dayanan ücret politikası, ikincisi ise işçi sendikaları tarafından savunulan, ücret artışlarının enflasyonun gerisinde kalmasını engellemeye yönelik, aktif ücret politikasıdır.⁵⁰ Bu konuda milli ücret politikasının oluşturulup oluşturulmaması tartışılmaktadır. Genel olarak milli ücret politikası, demokratik düzen ve toplu pazarlık sistemi içerisinde ücretlerdeki artışların, işçi-işveren ve hükümet üçlüsü tarafından tespit edilmesidir. Milli ücret politikasının tespit edilebilmesi için milli refahın temini yönünden, iktisadi gelişme hızı yönünden, işletme maliyeti yönünden ortak bir karara varılması lazımdır. Ayrıca milli ücret politikasının tespiti, milli gelirin ücret, kâr, faiz ve rant gelirleri arasındaki oransal dağılımı ile ilgilidir.⁵¹

Sosyal adalet bakımından en önemli kıstasın ücret seviyesi ve ücret seviyesinin yüksek gelirlere oranı olduğuna şüphe yoktur. Fakat gelişen bir ülkede tek gayenin sosyal adaletin sağlanması olmadığı açıktır. Milli gelir seviyesinin azamileştirilmesi ve

⁴⁸ Nur Serter, *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, (Basılmamış Doç.Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1981, s.134

⁴⁹ Serter N., *Age.*, s.135

⁵⁰ Sebahattin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitapevi, 9.Baskı İstanbul, 1992, ss.189-195

⁵¹ Zaim S., *Age.*, s.451

büyüme oranının istikrarlı bir şekilde yükseltilmesi de sosyal adaletin sağlanması kadar önemli olup, bu gaye bir arada gerçekleştirilebilmelidir. Büyüme hızının yükseltilmesi ileride sosyal adaletin daha kolay sağlanmasını imkan dahiline koyacaktır. O halde, ücretlerin yükseltilmesinin ekonomik ve istihdam etkilerini de mutlaka tespit etmek gerekir.⁵²

1.2.5.2 Fiyat politikası

Gelir dağılımı araçlarından fiyat politikası, elde edilen gelirin reel değerinin korunmasına yöneliktir. Serbest piyasa şartlarında gelirin nominal yüksekliği yanında fiyatların yükselmesi veya düşmesi sebebiyle reel geliri etkilemektedir. Geniş kitlenin bu konuda rekabet şansı olmamasına bağlı olarak korunması, sosyal politika konusu olmuştur. Bundan dolayı devlet ilk etapta dar gelirliyi korumaya yönelmelidir. Zorunlu ihtiyaç maddelerinden başlamak üzere gıda, mesken ve mümkün olduğunca eğitim imkanı sağlanmalıdır.⁵³

İşçi, memur ve emeklilerin gelir dağılımından daha büyük bir pay alabilmesi, bu kesimlere enflasyonu karşılayacak ve meydana gelen milli gelir artışlarından pay verecek bir maaş ve toplu sözleşme politikası güdülmelidir. Fiyat saptanmasında geniş halk kesimlerinin yararlandığı, temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının devletin sahip bulunduğu imkanların devreye sokulmasıyla belirli bir düzeyde tutulması, tüketim vergilerinin makul sınırları aşmamasının sağlanması, gelir dağılımını düşük gelirli lehine değiştirmenin olumlu bir aracı olabilir.⁵⁴

1.2.5.3 Gelirler politikası

Gelirler politikası, bütün gelirlerin daha doğrudan itibaren doğrudan müdahaleyi deneyen hükümet politikasıdır. Burada iki önemli özellik görülmektedir. Birincisi, gelirler politikası başlangıçta sadece ücret politikasıyla sınırlı iken, zamanla bütün gelir gruplarıyla ve bunlarla ilgili politikaları kapsamaktadır. Teorik çalışmalardan

⁵² Hiç M., Age., ss.170-171

⁵³ Aksu Ö. A., Age., s.49

⁵⁴ Mustafa Sönmez, Bölgesel Eşitsizlik (Türkiye’de Doğu Batı Uçurumu), Alan Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, 1998, ss.24-25

çıkarılan politikaların uygulanması için yeni kurumlara ihtiyaç vardır. Bu yeni organizasyonlar da gelirler politikasının ikinci özelliğidir.⁵⁵

Servet politikası, gelirler politikasını tamamlayan bir araç olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz serveti geniş kitlelere yayma politikasına dayalı bir gelirler politikası daha etkili olacaktır. Gelirler politikası, esas itibari ile enflasyonla mücadele noktasından hareket ettiğinden, özellikle ücretlerin sınırlandırılması üzerinde önemle durmuştur. Böylece gelirler politikası önceleri gelir dağılımını ihmal etmiştir. Avrupa ülkelerinde uygulanan istikrar politikası, uygulamada pek başarılı sayılmamıştır. Gelirler politikasının bu şekilde başarısız kalmasının esas nedeni ise gelir dağılımı sorununu ihmalden ileri gelmektedir.⁵⁶

1.2.5.4 Maliye politikası

Maliye politikası, birincil gelir dağılımını tamamlayıcı olarak yeniden dağılımın devletin kontrolü altında gerçekleşmesini sağlar. Devlet bu politikayla brüt gelirden net gelire geçerken, gerek transfer gelirleriyle kişisel gelirleri artırma, gerekse vergilerle kişisel gelirleri azaltarak gelirlerin değişimi üzerinde etkili olur.

Devlet gelir dağılımının normal olarak herkes tarafından kabul edilmesini ve sadece vergilendirme şeklinde özel gelirlerden bir pay alırken, bu dağılımın mümkün olduğu kadar az değiştirilmesi gerektiğini savunabilir. Bu ilk bakışta bütün gelirlerin aynı yükseklikteki oranlarla vergilendirilmesi yolu ile gerçekleştirilebilecek olan kişisel gelirler arasındaki vergilendirme oranının değiştirilmemesi gerektiğini ifade ediyormuş gibi görünebilir. Ancak, ihtiyaçların tatmini bakımından gelirin önemi dikkate alınırsa, eşit orandaki bir gelir indiriminin ihtiyaçların tatmin derecesi bakımından yüksek ve düşük gelir gruplarında aynı öneme sahip olmadığı görülür. Şöyle ki, %10 oranında bir gelir daralması, büyük bir ihtimalle yüksek gelirden daha az, düşük gelirden daha çok bir azalmaya yol açar. Çünkü bu gelir kısmı ile yüksek gelir seviyesine sahip sosyal gruplarda küçük gelirdekine kıyasla daha az önemdeki ihtiyaçlar tatmin edilebilir. Öte yandan, özel ekonomide oluşan gelir dağılımının muhafazasından, gelir sahiplerinin

⁵⁵ Ömer Aksu, "Servet Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi" (Basılmamış Doç. Tezi) İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, 1978, s.67

⁵⁶ Aksu Ö. A. Servet Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi, . s.50

gerçekleşebilir ihtiyaç tatmini seviyeleri arasındaki oranı değiştirmemesi anlaşılacak olursa, o zaman ortalama fayda fonksiyonlarının esas alınması halinde, gelirin nispi yükünün bunun seviyesi ile artmak zorunda olduğu ortaya çıkar. Ancak, bu suretle farklı seviyelerdeki gelirler bakımından, ihtiyaçların tatmin seviyesinde bir indirim sağlanabilir. Sonuç olarak, tüm ihtiyaçların tatmin derecesinde, piyasaya uygun gelirden doğan farklılıklar değişikliğe uğramaz. Böyle bir uygulamada, gelir sahiplerinin ödeme gücüne göre bir vergi yükümlülüğünden söz edilebilmektedir. Bu durumda, vergi indiriminden sonra kullanılabilir gelirlerin birbirlerine olan oranı, vergilendirilmeyen gelirlerin birbirlerine olan oranından farklıdır.⁵⁷ Sadece parasal gelirler göz önünde tutulursa, burada bir yeniden gelir dağılımının mevcut olduğu görülür. Buna karşılık ulaşılabilecek en yüksek ihtiyaç tatmininden hareket edilirse, hiçbir değişikliğin meydana gelmediği, hatta oranların sabit kaldığı görülür.⁵⁸

Kamu mali ekonomisi, bir müteşebbis gibi davranırsa, kamu hizmetlerinin finansmanı için bütün gelir sahiplerinden vergi adı altında eşit miktarda nakit girdisi sağlanması gerekir. Çünkü toplum için yapılan bu kolektif hizmetlerden herkes aynı ölçüde yararlanır. Özel hizmetlerin karşılığı ise, özel harçlar ve şerefîyelerdir. Eğer kamu ekonomisi, yani devlet böyle yapmayıp da, aksine her gelir sahibini ödeme gücüne göre yükümlü kılarsa, o zaman ihtiyaçların tatmini seviyesinde piyasa şartlarından doğan gelir dağılımı farklılıklarını artırmama gayreti içinde olduğu söylenebilir. Sadece artan oranda vergilendirmenin böyle bir amaca uygun olduğu düşünülebilir. Fakat, bunun ölçüsünü tespit edebilmek zor bir iştir. Çünkü, ihtiyaçların tatmin seviyeleri kesin olarak ölçülemeyen değerlerden oluşur.⁵⁹

Maliye politikasının ihtiyaçların tatmin seviyelerinde bir denge yaratması bir dereceye kadar mümkündür. Şu var ki, vergilendirmede izlenecek yolun gelir dağılımı politikası karakterine sahip olup olmadıklarını veya bunların sadece ödeme gücüne dayanan bir vergilendirmenin sonucu olup olmadıklarını kolayca görebilmek kısmen mümkün değildir.⁶⁰

⁵⁷ Şevki Özbilen, *Maliye Politikası*, Ezgi Kitapevi, 1. Baskı, Bursa, 1998, s.385

⁵⁸ Özbilen Ş., *Age.*, s.385, T.Barna, *The Redistributions of Income Trought Public Finance*, Oxford, 1966, pp.35-41

⁵⁹ Özbilen Ş., *Age.*, s.386, H.Dalton, *The Principle of Public Finance*, London, 1976, pp.198-205

⁶⁰ Özbilen Ş., *Age.*, s.386

1.2.5.5 Eğitim politikası

Eğitim, gelir farklılıklarını azaltan bir araç olarak düşünülmektedir. Eğitim vasıtasıyla kişilere eşit ekonomik şans tanıma imkanı sağlanmaktadır. Böylece eğitim ile gelirler arasında fonksiyonel bir bağ görülmektedir.

Eğitim politikası, sadece eğitim düzeyinin yükseltilmesi için değil, gelir dağılımına etkisi açısından da önem taşımaktadır. Eğitim politikasında devletin izlemesi gereken yol, farklı niteliklerdeki işgücünün arz ve talebini artırmak için eğitim imkanlarını genişletirken, eğitim kalitesini de yükseltmektir.⁶¹

Yaygın eğitimin genel ilkökul ve ortaokul eğitiminden öteye geçerek yüksek eğitimin yaygınlaşması, klasik eğitimden çok beceri kazandırmaya dönük olması, gelir bölüşümünün iyileştirilmesinde başlıca araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu becerileri üretim sürecinde değerlendirmeyi sağlayacak işgücü-yoğun ve özellikle işgücü becerisi-yoğun mallarla hizmetlerin üretimi ve ihracatı, bölüşümü iyileştirici bir strateji olarak görülmektedir. Japonya, G.Kore gibi dinamik büyümeleriyle ayrılan Uzak Doğu ülkelerinin, hızlı büyüme sürecinde gelir bölüşümünün bozulmamasının nedenlerinden başlıcası, bu stratejiyi uygulamada çok başarılı olmalarıdır.⁶²

Türkiye için yapılan araştırmalarda, eğitimde bir yıllık artışın geliri %7.8 oranında artırdığı, fakat hiç eğitim almamışlara oranla ilkökul eğitiminin geliri %12-18 azaltırken, lise ve üstü eğitimin %11-12, lisans ve lisansüstü eğitimin %64-65 oranında yükselttiği hesaplanmıştır.⁶³

Eğitim politikası gelirin hem birincil hem de ikincil dağılımını etkilemektedir. Bu sebeple eğitimde meydana gelebilecek bir monopolleşme, gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiye sahip olacaktır. Eğitim üzerindeki tekeli kırmak için ise üç önlem öngörülmektedir. Bunlardan birincisi, eğitime başlamayla ilgili tüm engelleri ortadan kaldırmak, herkese eşit imkanlar tanımak. İkincisi, devletin araç ve gereçleri ile eğitim

⁶¹ Tinbergen J., Age., s.148

⁶² Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Önerileri Dizisi, Türkiye'de Gelir Bölüşümü (Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar), T.O.B.B Yayınları, 1991, s.5

⁶³ Z.Kaskanoğlu, A.Kılıç, "Ankara'da Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler", O.D.T.Ü, Gelişme Dergisi Cilt:10 No:2, Ankara, 1983

imkanlarını artırmak. Üçüncü olarak da Devletin artan oranda doğrudan ve dolaylı olarak eğitim masraflarını üzerine almasıdır.⁶⁴

1.3. Gelir Dağılımı Teorileri

Gelir dağılımı, modern gelir ve istihdam teorisinin oldukça az işlediği konudur. Geleneksel olarak ekonomik teori, değer ve para teorisi ile üretim ve dağılım-geniş kapsamıyla milli gelirin bu geliri üreten üretim faktörleri arasında dağılım teorisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında iki dağılım teorisi mevcuttur. Birincisi, gelirin, üretim faktörlerinin mülkiyetine bağlı olarak, toplumun bireyleri arasındaki kişisel dağılımı. İkincisi, faktörler arasındaki fonksiyonel dağılımıdır. Birçok bilim adamı için ekonomik teori, fonksiyonel dağılım teorisiyle ilgiliyken yirminci yüzyılın bazı ekonomistleri, gelirin veya servetin dağılımına bir ekonomik analiz probleminden ziyade tanımlayıcı ve istatistiksel bir problem olarak bakarlar. Sonuç olarak, teorisinin çoğu gelirin fonksiyonel dağılımıyla ilgilenir.⁶⁵

Gelir dağılımı konusunda yapılan bir analizin amacı, sadece toplam gelir seviyesinin üretim faktörleri açısından milli gelirin dağılımında oynadığı rolü belirlemek değil, aynı zamanda gelir dağılımının istihdam ve gelir seviyesi üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu nedenle gelir araştırmalarında iki amaç söz konusudur. İlki, çıktı seviyesindeki değişimle birlikte üretim faktörleri açısından gelir dağılımı modelinin de değişimini sağlayacak herhangi bir yolun mevcut olup olmadığını belirlemek, ikincisi de gelir dağılımı ile toplam talep arasında fonksiyonel bir ilişkinin bulunup bulunmadığını araştırmak. Böyle bir ilişki, kısa dönemde, gelir seviyesinin belirlenmesinde başlıca faktördür.

Bu konu hakkında iyi formüle edilmiş ve her genel kabul görmüş bir ekonomik analiz yoktur. Klasik ekonominin önderlerinden olan David Ricardo, milli hasılanın çeşitli sınıflar arasındaki dağılımını belirleyen prensipler analizinin, ekonomik analizin başlıca amacı olduğunu düşünmüştür. Bununla beraber, 19. asırda ve 20. asrın başlarında, ekonomistlerin çoğu gelirin dağılımından çok, kaynakların tahsisi ve milli

⁶⁴ Aksu Ö. A., Age., s.54

⁶⁵ Harry G. Johnson, *The Theory of Income Distribution*, Gray-Mills Pub.Ltd, First Edition, London,1973, p.1

hasılanın bileşimiyle ilgilenmişlerdir. Keynesyen analizin 1930'ların ortalarında görünmesinden sonra, dikkatler özellikle kısa dönemde, gelir ve istihdam seviyesinin belirlenmesi problemine çevrilmiş oldu. İkinci dünya savaşından sonra, ekonomik büyüme olayına ve bununla birlikte milli gelirin dağılımıyla ilgili sorunlara yoğun ilgi başlamıştır.⁶⁶

1.3.1. Klasik gelir dağılımı teorileri

Gelir dağılımına klasik yaklaşımda en önemli iki kişi, David Ricardo ve Karl Marx'dır. Ricardo ve Marx kapitalist üretim sisteminin uzun dönemde gösterdiği gelişmeyle ilgilenmişlerdir. Bu ilgi sonucu, belirli fikirler geliştirerek ekonomik sınıflar arasındaki gelir dağılımında etkili olmuşlardır.⁶⁷

1.3.1.1. Ricardo'nun gelir dağılım teorisi

David Ricardo, milli hasılanın ekonomik sınıflar arası dağılımında rol oynayan kanunları ortaya çıkarmanın ekonomik analizlerde önde gelen problem olduğunu düşünmüştür. Ricardo'nun gelir dağılımı problemleriyle ilgilenmesinin tek nedeni, nispi paylar konusuna ilgi duymuş olması değildir. Ayrıca Ricardo, gelir dağılım teorisinin, ekonomik sistemin tüm mekanizmasını ve özellikle gelişmeyi yönlendiren güçleri anlamada anahtar durumda olduğuna inanmış bulunmaktadır. Böylece, Ricardo'nun nispi paylar teorisi, toplumun ve ekonominin sermaye yığılmasının ve teknik gelişmenin tamamıyla durduğu bir ekonomik yapıya doğru kaçınılmaz bir şekilde yol aldığını gösteren basit bir makro ekonomik model ortaya koymaktadır.⁶⁸

Ricardo'nun teorisinde ekonomi, endüstri ve tarım olmak üzere iki ana sektöre ayrılmıştır. Fakat söz konusu teoride tarımsal faaliyetlerin ekonominin gelişmesinde çok önemli rol oynadıkları ifade edilir. Ricardo'nun analizi başlıca üç varsayıma bağlıdır: Önce, tarım azalan verim ile karakterize edilir. Çünkü, tarımda toprak sınırlıdır ve tarım yapılabilir topraklar aynı kaliteyi göstermezler ve bu nedenle besin maddeleri üretimi

⁶⁶ Wallace C. Peterson, *Income, Employment and Economic Growth*, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniv. İ.İ.B.F. Yayınları, Erzurum, 1994, s.441

⁶⁷ Güllap T, Age., s.445

⁶⁸ Güllap T, Age., s.446, Nicholas Kaldor, *Alternative Theories of Distribution*, *The Review of Economic Studies*, Vol.XXIII, 1955-56, p.84

için emek ilavesinde bulunulduğu zaman azalan verimle karşılaşılır. İkinci olarak Ricardo, Malthus'un nüfus kanununu kabul eder. Bu kanuna göre ücretler geçim seviyesinin üstüne çıktığı zamanlar nüfus çok hızlı artar, bu seviyenin altına düştüğü zaman azalır. Son olarak Ricardo, analizinde sermayenin yığılması için kâr temel faktör olarak görülür ve ekonomik gelişme için anahtar faktör olarak alınır.⁶⁹

Ricardo'nun teorisinde çıktı, kira (rant), ücret ve kâr olmak üzere başlıca üç paya ayrılır. Burada rant toprakla ilgilidir ve azalan verim prensibi nedeni ile söz konusudur. Teknik anlamıyla rant, marjinal topraktan (üretim masraflarını tam olarak karşılamaya yetecek ürün veren arazi) elde edilen emek ürünü ile üretim masraflarından daha fazlasını veren topraktan alınan emek ürünü arasındaki farktır.

Ücret, emek karşılığı gelir olarak tarif edilir. Ricardo'nun siteminde emek için doğal fiyatla piyasa fiyatını birbirinden ayırmak gerekir. Emeğin fiili veya piyasa ücretinin uzun dönemde ulaştığı ücretler seviyesi emeğin doğal ücreti veya fiyatıdır. Böyle bir ücret seviyesi, temelde, emek sahiplerine sadece geçimlerini minimum seviyede koruma fırsatını verebilecek ücret seviyesidir. Klasik ücret teorisi, başlangıçtaki yaklaşımında, geçim seviyesini ücretlerin biyolojik seviyesi veya fiziki seviyesi olarak tarif etmiştir. Bu işgücünün yaşamını devam ettirebilecek ve işgücü hacminin azalmasına veya artmasına yol açmayacak sayıda çocuk beslemesine ve büyümesine imkan verebilecek kadar bir ücret seviyesidir. Bununla beraber, Ricardo'nun analizinde, biyolojik yaşam seviyesi görüşü önemini biraz kaybetmiş ve asgari seviyede de olsa sosyal ve kültürel standartlara daha fazla önem verilmiştir. Fakat Ricardo, yine de fiili ücret hadlerinin sonuçta ulaşacakları doğal ücret haddi kavramını korumuştur. Bu ise, işgücü hacmini eksiksiz korumaya tam yetecek kadar bir ücret haddidir. Doğal ücret haddinin aksi durumunda olan ücret haddi piyasa ücretidir. Piyasa ücreti, piyasaya hakim olan ücret haddi olup arz ve talep şartları tarafından belirlenmiştir. Ricardo'nun analizinde emeğe olan talep sermaye yığılmasına bağlıdır. Sermayenin yığılması veya teşekkülü de kâr haddinin bir fonksiyonudur. Yüksek seviyede bir sermaye yığılması iş adamlarının emek için olan rekabetlerini artırır. Bu da emeğin piyasa fiyatını doğal fiyatının üzerine çıkarır.

⁶⁹ Güllap T, Age.,s.447

Toplam gelirden üçüncü ve son pay kâr ismini alır. Ricardo'nun analizinde kâr, arta kalan bir meblağ olarak işlem görür. Diğer bir ifade ile, toplam gelirden rant ve ücret ödemeleri çıktıktan sonra arta kalan kısım kârdır. Klasik sistemde kâr, çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü, kâr net yatırım veya sermayenin yığılma seviyesini belirler ve ekonomik gelişmenin başta gelen kaynağını teşkil eder. Ayrıca kâr şu yönüyle de önemlidir: Kâr, tasarrufun kaynağıdır ve tasarruf ise sermaye teşekkülüne fırsat hazırlar.⁷⁰

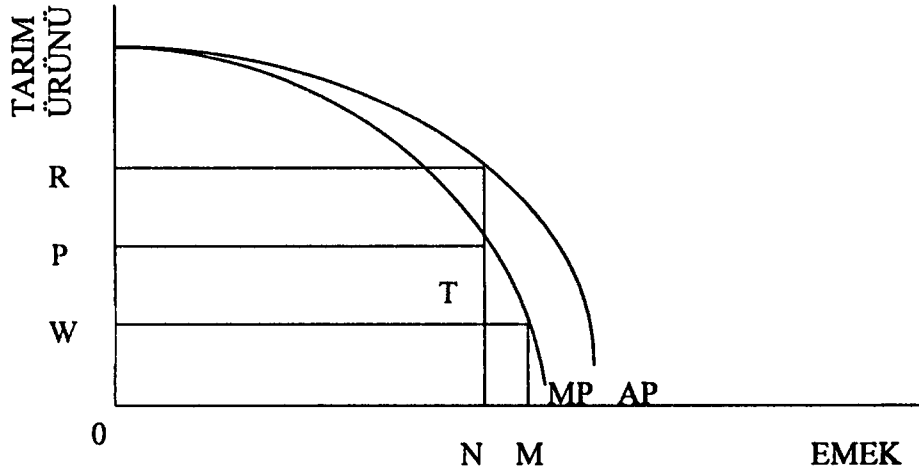
Ricardo Sisteminin İşleyişi

Ricardo teorisinin temel amacı, çıktı büyüdükçe nispi dağılımın nasıl bir tablo ortaya koyduğunu göstermektir. Ricardo, nispi payların dağılımını anlatmaya çalışırken, aynı zamanda, bir kapitalist ekonominin gelişmesi konusunda da çok uzun dönem bir teori ortaya koymuştur.

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi iki ayrı prensibe bağlıdır. Kaldor, bu prensiplerden bir tanesine "marjinal prensip", diğerine "fazlalık veya artık prensibi" ismini vermiştir. Marjinal prensip, milli hasılanın rant ve diğer iki pay arasında (ücret ve kâr) dağılımını anlatmak için kullanılır; fazlalık prensibi ise rant düşüldükten sonra milli hasılanın ücret ve kâr arasındaki dağılımını anlatmak için kullanılır. Bu iki prensibin işleyişini ve gelirin nispi paylar şeklindeki dağılımına olan etkilerini basit bir diyagramla anlatmak mümkündür. Böyle bir diyagramı Şekil 1.1'de görebiliriz. Diyagram, ekonominin tarım sektöründe rol oynayan faktörleri temsil etmektedir.⁷¹

⁷⁰ Güllap T, Age.,s.448

⁷¹ Güllap T, Age.,s.448

Şekil 1.1 : Ricardo Sisteminin İşleyişi

Tarımsal çıktı dikey ekseninde, tarımda çalışan işçi sayısı olarak işgücü yatay ekseninde gösterilmiştir. AP eğrisi emeğin ortalama ürün miktarını, MP eğrisi ise emeğin marjinal ürün miktarını gösterir. AP ve MP eğrileri birbirlerinden ayrı bir şekilde seyrederek ve her ikisi de azalan verim prensibi nedeniyle gittikçe düşen eğim gösterirler. Bu diyagram ücretlerle ilgili marjinal produktivite teorisiyle ilgili bilinen grafik analizinden farklıdır. Bu farklılığı yaratan faktör, Ricardo analizinde ücret ve kâr toplamının marjinal ürüne eşit olduğunun varsayılmış olmasıdır. Bunun böyle olmasının nedeni, ücret seviyesinin, uzun dönemde, modern anlamıyla emeğin marjinal produktivitesi tarafından değil, fakat emeğin doğal ve geçimlik fiyatı tarafından belirlenmiş olmasıdır. Bunun için Şekil 1.1’de, OW mesafesi doğal veya geçimlik ücrete eşittir. Bu ücret haddi reel terimlerle (tarımsal çıktı terimleriyle) öyle bir seviyeyi temsil eder ki bu seviyede mevcut işgücü, geçimlik yaşam standardını koruyabilecektir. Ricardo düşüncesinde marjinal ürün, ücretin ve kârın toplamına eşit olduğuna göre, istihdam seviyesinin ON ye eşit olduğu varsayımı ile WP mesafesi ünite çıktı başına kârı temsil eder. Rant PR mesafesine eşittir. Çünkü rantın, emeğin ortalama ve marjinal ürün farkına eşit olduğunu daha başlangıçta kabul edilmiştir. Fiili istihdam seviyesi (ON), sermaye teşekkül haddi tarafından belirlenmiştir. Çünkü, net yatırım çıktıyı artırmaya hizmet eder, bu da emeğe olan talebi artırır.

Ricardo'nun nispi paylar teorisinin temel karakteri, tarım sektöründe üretim geliştikçe meydana gelen durum analiz edildiği zaman görülebilir. Esasen, Ricardo'nun şemasında şunlar yer alır: Toplam üretimde gelişme, yüksek seviyede bir sermaye yığılması (net yatırım) sonucu meydana gelir. Bu sermaye yığılması da yüksek kârlarla sağlanır. Üretimde gelişme emeğe olan talebi artırır. Böyle bir talep ise piyasa ücret seviyesini, doğal ücret seviyesinin üzerine çıkarır. Sonuçta, nüfus artar ve tarım ürünlerine olan talep gelişir ve bu da üretimi teşvik eder. Tarım arazisi sabit olduğundan tarımda üretimi artırmak için, daha fazla emek kullanılması çabaları (Şekil 1.1'de yatay ekseninde görülmektedir) er veya geç azalan verim olayı ile karşılaşmaya neden olur. Böyle bir olay ise emeğin ortalama ve marjinal ürün miktarını azaltmış olur. Bu son durum, Şekil 1.1'de, AP ve MP eğrilerinin aşağı doğru eğim göstermeleri şeklinde belirtilmiştir.⁷²

Tarımsal üretimi artırmak için daha fazla emek istihdam edildikçe, üretimin maliyeti ve bu nedenle tarım ürünlerinin fiyatları yükselir. Bunun nedeni, azalan verim olayı veya tarım sektöründe ortalama ve marjinal ürün miktarının azalmasıdır. Böyle olunca, rant ister istemez yükselecektir. Çünkü rant, emeğin marjinal toprak (üretim maliyetini karşılayacak kadar ürün veren toprak) üzerindeki ürün ile emeğin ortalama toprak üzerindeki ürünü arasındaki farktır. Şekil 1.1'de bu gelişme, istihdam hacmi arttıkça ünite başına üretimin yükselen rant değeri olarak kendisini gösterecektir. (ON istihdam seviyesi ile birlikte PR mesafesi olarak). Aynı zamanda, tarımsal üretimin yükselen maliyeti, işçilerin geçimlik yaşam standardını koruyabilmeleri için nakdi ücretlerin yükselmesi gerektiğini ifade eder. Reel terimlerle doğal ücret (OW) mesafesi değişmeyecektir, toplam çıktı artmak zorunda kalacaktır. Bu durum, şekilde, ücretlilerin toplam üretimdeki payını temsil eden dikdörtgenin hacminin genişlemesiyle gösterilmiştir. Başlangıçta, bu dörtgen ON istihdam seviyesinde ONTW şeklindeydi. Bu alan, istihdamın OM mesafesi ile temsil edilen son üst limite doğru gelişmesi ile büyümüş olacaktır. Bu durumda teşekkül etmekte olan kârın ne manzara göstereceği de açık bir şekilde görülmektedir. Üretim artarken birim çıktı başına kâr (ON istihdam seviyesinde WP mesafesi) devamlı düşüş gösterir ve sonuçta OM istihdam seviyesinde (bu noktada, MP, emeğin doğal fiyatına tam eşit olan seviyeye düşmüştür) kâr

⁷² Güllap T, Age.,ss.449-450

tamamıyla ortadan kalkar. Şekil I' de yer alan ve devamlı düşüş gösteren ünite başına kâr toprak üzerinde azalan verim nedeniyle tarım sektöründe meydana gelmiştir. Fakat aynı durum (yani kâr haddinin düşüşü), azalan verim söz konusu olmasa bile, ekonominin imalat sektörü için de doğrudur. Tarım ürünlerinde fiyatların yükselmesiyle geçimlik yaşam standardının nakdi maliyeti yükselir ve bu durum imalatçıları daha yüksek ücret ödemek için zorlar. Böylece, imalat sektöründe kâr düşer. Ayrıca, sermayenin mobiliteye sahip bulunduğu varsayıldıkça, tarım ve endüstri sektöründe kâr aynı olacaktır; yoksa sermaye bir sektörden diğerine kaymış olacaktır.⁷³

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi şöyle özetlenebilir: Sabit bir teknoloji ve reel terimlerle sabit "doğal" ücret varsayımları altında ücretlerin toplam çıktı içerisindeki nispi payı, istihdam ve çıktı payı yükseldikçe, artış gösterecektir. Diğer taraftan, kârın nispi payı azalacak ve sonuçta sıfır olacaktır. Ekonomi böyle bir seviyeye ulaştığı zaman klasik teorinin "durgun" ekonomik durumu söz konusu olacak ve sermaye yığılması, nüfus büyümesi ve teknik gelişme duracaktır. Bu olayda temel neden tarımda azalan verim olayıdır. Tarımdaki bu olay ise sadece teknik gelişme ile geçici bir süre için ertelenebilir. Teknik gelişme, kârın ortadan kalkışını ve durgun ekonomik durumu engelleyemez.

Ricardo'nun ortaya koyduğu sistemde ücretlerin kâr aleyhine toplam üretimdeki nispi payının artacağını açıkça görmüş olmasına rağmen, rantın toplam üretimdeki nispi payının ne olacağı konusunda o derece emin değildir.⁷⁴

Ricardo'nun, ücret, kâr, rant kavramlarına dayanan bölüşüm şeması, kapitalizmin üç ana sınıfını oluşturan işçi, kapitalist ve toprak sahibi sınıfların paylarını ve buna bağlı olarak ekonominin dinamiğini incelemek amacını taşımaktadır. Ne var ki, Ricardo şeması, kapitalizmin genel bir şeması olmaktan çok, 19. Yüzyıl başlarındaki İngiliz toplumunun özel yapısını yansıtan nitelikler taşır. Burada önem taşıyan özellik, tarım kesiminde, büyük toprak sahipleriyle toprak kiralayan kapitalist çiftçilerin kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış olması ve tarımda bunun dışındaki işletme biçimlerinin tamamen tâli, dolayısıyla ihmal edilebilir bir yer kaplamasıdır. Bu nedenle Ricardocu

⁷³ Güllap T, Age.,s.451

⁷⁴ Güllap T, Age.,s.451, Paul Davidson, Theories of Aggregate Income Distribution, New Brunswick,N.J., Rutgers Universty Press, 1960, p.7

kavramlar, hem tarım içi, hem ulusal düzeyde hasılanın paylaşımını çağının İngiltere'si için açıklayan bir anahtar oluştuyordu. Tarım kesiminde örgütlenme biçimi farklı olduğu zaman; örneğin, tarım dışında ve ulusal ekonominin tümünde kapitalizmin egemenliğine rağmen tarımda en yaygın üretim ilişkisi küçük meta üretimi ise, Ricardocu kavramların açıklayıcı niteliği büyük ölçüde kaybolur; zira bu çerçevenin rahatça kullanılabileceği durum, dayandığı bölüşüm kategorilerinden her birinin, ücret, rant ve kârın, sadece belli bir sınıfa atfedilebileceği ve her sınıfın tek bir gelir tipi elde ettiği durumdur. Küçük üreticilikte bu durum gerçekleşmez; klasik gelir tiplerinden hiçbirinin tek başına küçük üreticiler sınıfına indirgenemeyeceği açıktır.⁷⁵

1.3.1.2. Marx dağılım modeli

Karl Marx'ın gelişen kapitalist ekonomiyle ilgili gelir dağılımı teorisi, temelde, kaynağını Ricardo'nun fikir ve görüşlerinden almaktadır. Bununla beraber, Karl Marx gelir ve istihdam seviyeleri değiştikçe nispi paylarda görülen değişme konusunda çok farklı sonuçlara ulaşmıştır. Marx'ın gelir dağılımı teorisi yine kendisine ait geniş ve kapsamlı kapitalistik gelişme teorisinin bir parçasını ifade eder. Çünkü, Marx, kapitalizmde ekonomik gelişmenin, çıktının ekonomik sınıflar arasındaki dağılımı ile ilgili olduğu görüşündedir.⁷⁶ Marx'da Ricardo gibi, gelir dağılımına sınıfsal açıdan bakmaktadır. Gelir kaynakları sırasıyla ücret, kâr ve toprak rantı olan; ücretli emekçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri, kapitalist üretim tarzına dayanan modern toplumun üç sınıfını oluşturmaktadır.⁷⁷

Marx, Ricardo'nun emek-kıymet teorisini sistemleştirir; kullanma-kıymetiyle mübadele-kıymeti arsında ayırım yapar; emeğin tarihsel ve evrensel niteliklerini belirtmek suretiyle teoriyi geliştirir. Fakat, Marx'ın emek-kıymet teorisi, Ricardo'nunkinden çok önemli bir noktada farklıdır: Ricardo, emek-kıymet teorisini, nispi fiyatları açıklamak için kullandığı halde, Marx, bunu, nispi fiyatlarla ilgili bir hipotez olarak ileri sürmemiştir. Metaların içerdiği emek marksist teoride, onların kıymetini belirlemeyip, kıymetin özünü teşkil etmektedir. Emek, kıymetin özü, emek-

⁷⁵ Korkut Boratav, *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, Ankara Üniv. Siyasal Bil.Fak.Yayınları, Ankara, 1980,s.36

⁷⁶ Güllap T, Age.,s.452

⁷⁷ Karl Marx, *Kapital*, Çev;Alaaddin Bilgi, Sol Yayınları,Üçüncü Cilt, Ankara ,1990,s.775

zaman ise, kıymetin ölçüsüdür. Ricardo, emek-zamanın, nispi kıymetlerin veya fiyatların belirlenmesine girdiğini söylediği zaman, bu hipotezin, gerçeklere, sadece, bir yaklaşım olduğunu kabul eder. Fakat Marx, mübadele oranlarının, bir eğilim olarak dahi, Ricardo'nun denge teorisiyle uyuşmadığını belirtmiştir. Nispi fiyatlar ne olursa olsun, kıymetin, bir meta veya toplam ürün için, içerdiği emekle özdeş olduğunu kabul etmiştir. (Tam) rekabet şartları sonucu, bu mutlak kıymetler değişmediği halde, metaların, bu kıymetlere orantılı olmayan nispi fiyatlarda satıldığını belirtmiştir. Marx, değişen piyasa kıymetlerinin gerisinde, metaların, beşeri özünü, kapitalist ekonominin gerçeklerinin, paranın büyüleyici örtüsünün gerisinde, toplumsal ekonominin idealini aramaktadır. Kapitalist ekonominin kıymet kanunlarına dayanarak da, bu ekonomide, sömürmenin nasıl doğduğunu ve niçin bu sistemin ıslah edilemez olduğunu, artık-kıymet teorisinde ileri sürmektedir. Marx'ın, emeği yücelten bu teorisi, bütün sisteminin en fazla eleştirilen kısmı olmuştur. Bir yoruma göre, Marx, emek-kıymet teorisinin bu niteliğiyle, kıymetin iktisadi değil, fakat, metafizik bir açıklamasını yapmaktadır. Bir diğer yoruma göre de, emek-kıymet teorisinin fonksiyonu, emek dışı gelirlerin sömürmeden doğduğunu gösteren bir inançla, birtakım hipotezler arasında ilişki kurmaktan ibarettir.⁷⁸

Marx'ın büyüme teorisi de bir makro ekonomik gelir dağılımı modelidir. Marx'a göre, ekonomi büyürken, ücret haddi değişmez kalmakta, kâr haddi düşmektedir. Faktör payları ise daha değişik bir yol izlemektedir. Girişimcilerin, aralarındaki rekabet nedeniyle devamlı birikimde bulunmaları, sermayenin organik bileşimini yükseltecek, yani değişmez sermayenin değişken sermayeye oranını büyütecektir. Bu durum emeğin ortalama verimini de arttıracaktır. Çünkü, emeğe fizik yardımı dokunan makine-donanım gibi araç ve gereçler, üretim sürecine giderek artan bir hızla katılmaktadır. Ortalama ürün artarken emeğin arz fiyatının, yani ücret haddinin değişmez kalması hem toplam kâr gelirlerini, hem de toplam ürün içinde kâr payını arttırmaktadır. Sonuç olarak toplam ücret gelirleri de artmakta, fakat ücret payı azalan bir yol izlemektedir.⁷⁹

⁷⁸ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*, BilgiYayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1974, s. 355

⁷⁹ Erdoğan Alkin, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, ss. 194-195

Bu eğilimler cebirsel olarak şöyle özetlenebilir: Değişken sermaye, yani toplam ücret gelirleri ya da ücret fonu (V), değişmez ücret haddi (w) ile istihdam hacminin (N) çarpımına eşittir:⁸⁰

$$V = w.N$$

Toplam kâr geliri (S) ise, tanım gereği, emeğin ortalama net ürünü (o) ile ücret haddi arasındaki farktan doğmaktadır:

$$S = (o - w) N = oN - wN$$

Toplam hasıla (Y), ücretler ile kârların toplamıdır:

$$Y = V + S = wN + oN - wN = oN$$

Ücret payı oranı, ücret gelirlerinin toplam hasılaya oranıdır.

$$\frac{V}{Y} = \frac{wN}{oN} = \frac{w}{o}$$

Kâr payı oranı da aynı yoldan

$$\frac{S}{Y} = \frac{oN - wN}{oN} = 1 - \frac{w}{o}$$

olarak bulunur.

Son iki denklemin sonuçlarına göre, ekonomi büyürken emeğin ortalama ürünü (o) artan bir yol izliyorsa, ücret payı oranı azalır, kâr payı oranı artar. Bu sonucun, kâr haddinin azalma eğilimi ile ilgili yanı:

$$k = \frac{a}{b+1}$$

oranı ile gösterilmiştir. Kâr haddi kavramı yukarıdaki denklemler yardımıyla,

$$k = \frac{S/V}{b+1} = \frac{(oN - wN)/wN}{b+1} = \frac{(o/w) - 1}{b+1}$$

şeklinde yazılabilir. Şu halde emeğin ortalama ürünü yükselirken, kâr haddi oranının paydası ile birlikte payı da büyür. Yani, kâr haddinin azalan bir seyir göstermesi için yalnızca sermayenin organik bileşiminin büyümesi değil, bu büyümenin artı değer oranındaki artışı da geçmesi gerekir. Bu durumu kesin olarak belirtmek için ise, toplam ürünün hangi tür bir üretim fonksiyonuna bağlı olarak değiştiğini yine kesin olarak belirtmek gerekir.

⁸⁰ Alkin E, Age.,s.195

1.3.2. Neo-klasik gelir dağılımı teorisi

Neo-klasik okul, 1870'lerden 1920'ye kadar olan yarım asırlık dönemde, Klasik kıymet teorisinde köklü değişme yapan, fakat, bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur. Klasik Okul'un hemen tamamen İngiliz iktisatçılarından oluşmasına karşılık, Neo-klasik iktisatçılar, milliyet itibariyle, bu yeknesaklıktan yoksundur: Alman, İngiliz, Amerikalı, İsveçli, Avusturyalı, Fransız, İtalyan gibi, kapitalistleşen bütün Batı Avrupa ulusları ve onun uzantısı (ABD) içinden çıkmıştır. Neo-klasik okulun kıymet ve bölüşüm teorisi (marjinal fiyat teorisi) günümüzde, pek az batılı iktisatçı tarafından reddedilir. Bu açıdan, az sayıda iktisatçı hariç, tüm batılı iktisatçılar, Neo-klasik olarak sınıflandırılabilir.⁸¹ Neo-klasik düşüncenin ortaya çıkışı, yaşanan ekonomik ve sosyal koşulların varolan düzeni değiştirmeye yöneldiği ve klasik teorinin yoğun biçimde tartışıldığı döneme rastlar. Yeni düşüncenin kaygısı, klasik düşüncüyü temelden sarsan ve entellektüel bazda oldukça gelişmiş bulunan Marx'ın düşüncelerine karşı kapitalist kurumların yapısını yeniden düzenleyecek bir alternatif geliştirmek ve sistemin savunmasını yapmaktır.⁸²

Neo-klasik gelir dağılımı teorisi faktör paylarının belirlenmesinden çok faktör fiyatlarının oluşumunu ele almıştır. Bununla birlikte neo-klasik analiz, faktör payları konusuna da uygulanabilir. Faktör kullanım oranındaki değişmeler; azalan verimler yasası ve faktörler arası teknik ikame esnekliğine bağlı olarak, faktör fiyatlarındaki değişmeler yoluyla dengelenecek ve faktör gelir payları değişmeyecektir. Faktör payları ancak; yanlış teknolojik değişime bağlı olarak faktör verimliliklerindeki değişim, ölçeğe göre artan veya azalan getiri durumu, faktörler arasındaki teknik ikame esnekliğinin birbirinden farklı olması ve aksak rekabet şartları gibi etmenler ile değişebilir.⁸³

Ekonomide iki homojen üretim faktörü vardır: Sermaye ve emek. Kısa dönemde sermaye ve emek arzı veridir. Her üretim düzeyinde emek ve sermaye faktörleri

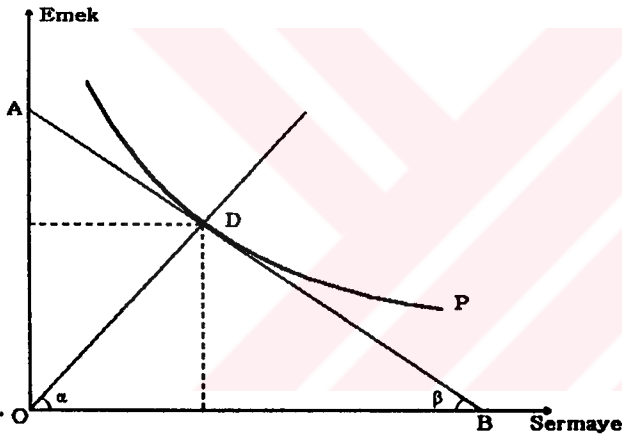
⁸¹ Kazgan G, İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi.,s.125

⁸² Michael C. Howard, *Modern Theories of Income Distribution*, St.Martin Press, New York, 1979, p.91

⁸³ Allan Braff, "Distribution: Neo-Classical, Theories of Income Distribution", Editor; Athanasios Asikomopulos, Kluwer Academic Publishers, Michigan, 1988, s.87

birbirleriyle ikame edilebilmektedir. Bir faktörde kullanılan miktar değişmezken diğeri arttırılırsa azalan verim kanunu işleyecektir. Üretim fonksiyonu birinci dereceden homojendir. Yani faktörler iki katına çıkartıldığında toplam üretim de aynı oranda yükselmektedir. Üç değişkenli (emek, sermaye ve toplam üretim) üretim fonksiyonunun, çeşitli üretim düzeylerinde alınan kesitlerinin emek-sermaye dik koordinat sistemindeki izdüşümleri bir eş-ürün eğrileri takımı oluşturur. Doğrusal homojenlik varsayımı altında, orijinden çizilen herhangi bir doğrunun eş-ürün eğrilerini kestiği noktalardan bu eğrilere çizilen teğetlerin eğimleri birbirine eşittir. Bu nedenle tek bir eş-ürün eğrisi bütün eğri takımını temsil edebilmektedir.⁸⁴

Şekil 1.2’de yatay eksen de sermaye, dik eksen de emek miktarları yar almıştır. P eş-ürün eğrisine orijinden bir OD vektörü, vektörün eğriyi kestiği D noktasından da bir AB teğeti çizilmiştir.

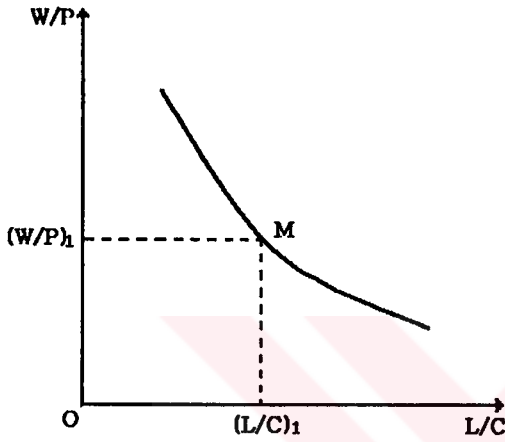

Şekil 1.2: Toplam eş-ürün eğrisi

AB teğeti faktör fiyatları oranını belirten bir eş-maliyet doğrusudur. Vektörün eğilimi ($\tan \alpha$) emek-sermaye oranını, teğetin eğimi ($\tan \beta$), tam rekabet koşulları altında faktör fiyatları oranını vermektedir. Faktör kullanım oranı ile faktör fiyatları oranını değiştirmeden daha sağdaki eş-ürün eğrilerine geçilerek üretim istenildiği kadar arttırılabilir.

⁸⁴ Alkin E, Age., ss.196-197

D noktası eğri üzerinde kaydıkça α ve buna bağlı olarak β açıları değişmektedir. Örneğin α küçüldüğünde β da daralmaktadır. Şu halde emek-sermaye oranı küçüldükçe (yani daha az emek, daha çok sermaye kullanıldıkça) faktör fiyatları oranı yükselmektedir. (yani emeğin fiyatı yükselmekte, sermayenin fiyatı düşmektedir). Fakat bu sonuçtan faydalanarak faktör paylarının değişimi konusunda kesin bir yoruma varılamaz. Bunun için bir ikame eğrisi çizmek gerekir. (Şekil 1.3.)

Şekil 1.3 : İkame Eğrisi

Şekil 1.3'de dikey ekseninde faktör fiyatları oranı, yatay ekseninde faktör miktarları oranı yer almıştır. İki oran arasındaki tersine ilişki negatif eğimli bir değişim eğrisi ile gösterilmiştir. Herhangi bir emek-sermaye oranında toplam faktör gelirlerinin birbirine oranı eğri altında çizilebilecek bir dikdörtgenin alanı ile belirtilebilir. Örneğin emek-sermaye oranı (L/C) ise, bu oran ile uyumlu faktör fiyatları oranı da (W/P) dir.

O (W/P) , M (L/C) dikdörtgeninin alanı görelî faktör paylarını verir:

$$\frac{L_1}{C_1} = \frac{w_1}{p_1} = \frac{W_1}{P_1}$$

Faktör gelirleri oranının, yani gelir dağılımının nasıl değiştiğini izleyebilmek için değişim eğrisinin elastikliğine bakmak gerekir. Emek/sermaye oranı artarken, ikame elastikliği de büyüyorsa, gelir dağılımında ücretler lehine bir gidiş vardır. Çünkü, eğri altında çizilen dikdörtgenlerin alanı (yani toplam ücret gelirlerinin toplam kâr

gelirlerine oranı) yükselmektedir. Emek/sermaye oranı artarken değişim elastikliği küçülüyorsa, tam aksi bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Elastikliğin değişmez olduğu bir durumda ise, faktör gelirleri oranı ya da faktör payları oranları değişmeyecektir.

Neo-klasik dağılım teorisinde faktör payları oranlarının seyri değişim eğrisinin elastikliğine, yani toplam üretim fonksiyonunun şekline bağlı olmaktadır. Bu görünüşü ile neo-klasik teoride dağılım sorunu bütünüyle teknolojik koşullar açısından ele alınmış bulunmaktadır. Üretim fonksiyonu birinci dereceden homojen ise ikame elastikliği üniteye eşittir ve faktör payları oranları uzun dönemde değişmez bir niteliğe sahiptir.

Neo-klasik teorisinin en çok eleştirilen yanı, faktör fiyatlarının marjinal ürün tarafından belirlenmekte olduğu görüşüdür. Piyasa ekonomisinde herhangi bir faktörün fiyatının marjinal hasılasından yüksek olamayacağı açıktır. Fakat neo-klasik dağılım teorisi faktör fiyatlarının neden marjinal ürünlerinin altında oluşamayacağı hakkında kesin bir kanıt ileri sürememektedir. Üstelik tam istihdam sınırına varılıncaya kadar azalan verim yerine artan verim durumunun da geçerli olabileceği düşünülürse, örneğin ücret haddi, emeğin marjinal ürünü tarafından belirleniyorsa, toplam ücret payı, toplam hasılayı aşabilir. Üretim fonksiyonunun birinci dereceden homojen olması da çok genel bir varsayımdır. Mikro-ekonomik niteliğe sahip marjinal ürün analizi firmanın faktör talebi hakkında oldukça kesin bir fikir vermektedir. Toplam hasıla veri kabul edilirse, marjinal ürün analizi makro-ekonomik amaçlarla da kullanılabilir. Fakat toplam talep kavramını dikkate almaması yüzünden bu analiz faktör oranlarının seyrini belirlemede yine de yetersiz kalmaktadır.⁸⁵

1.3.3. Keynesgil gelir dağılımı teorisi

Keynes'e göre kapitalist bir ekonominin iki önemli sorunu tam istihdam ve gelir dağılımıdır. Ancak Keynes, gelir dağılımı konusunda bir model kurmamıştır. Keynes, kârı üretimin satış değeri ile maliyetler arasındaki fark şeklinde, üretim maliyetini de ücret, rant, faiz ve girişimcilerin normal kazançları toplamı olarak tanımlamaktadır. Toplumun parasal geliri, toplam üretim maliyetine eşittir. Gelir akımı;

⁸⁵ Alkin E, Age.,ss.199-200

tüketim ve yatırım malları üretiminde kazanılan olarak ikiye ayrılabilirdiği gibi, harcama akımı da; tüketim mallarına olan harcamalar ve tasarruf olarak iki yönden ele alınabilir.

Tüketim malları üretiminde kazanılan toplam gelir ile bu mallara yapılan toplam harcamalar arasında bir fark varsa, adı geçen malların satış değerleri ile maliyetleri arasında da bir fark var demektir. Tanım gereği, bu fark tüketim malları üreten kesimin kârıdır. Yatırım malları üreten kesimin kârı ise, yatırım mallarının satış değeri ile bu malların üretim maliyetleri arasındaki farktır. Maliyetler veri iken kâr, sermaye mallarının fiyat düzeyine bağlı kalmaktadır. Şu halde, toplumun geliri, sistemdeki çeşitli grupların alacağı kararlarla yakından ilişkilidir. Bu kararlar, işçilerin tüketim kararları, girişimcilerin yatırım kararları, toplumun likidite tercihi kararları ve para otoritelerinin para politikası ile ilgili kararlarıdır.⁸⁶

Keynes, üretim faktörlerinin fiyatları değişse bile, bu sonuçların geçerli olacağını savunmuştur. Para otoriteleri bu değişimleri giderecek kararlar almadıkça, faktör fiyatlarındaki düşme ve yükselmeler aynı oranda fiyat dalgalanmaları yaratacak ve böylece kârlar değişmeksizin aynı kalacaktır. Keynes dağılım ile ilgili görüşlerini bu noktada kesmekte ve sistemli bir makro gelir dağılımı teorisi kurmaya girişmemektedir. Keynes, enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin, fiyatlar üzerindeki etkiler yoluyla değil, üretim ve istihdamdaki değişimler yönünden daha açık analiz edilebileceği sonucuna varmıştır. Çarpan mekanizması, örneğin fiyatlarla ücretler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla da üretim ve istihdam düzeyinin belirlenmesi amacıyla da kullanılabilir. Ancak, birinci durumda üretim ve istihdam düzeyi, ikincisinde ise gelir dağılımı (yani fiyatlarla ücretler arasındaki ilişki) veri olarak alınmalıdır. Çarpan teorisinin Keynes tarafından bir dağılım modeli olarak geliştirilmemesinin nedeni, bir istihdam teorisine temel olmak üzere, ortaya konmasıdır. Bu analiz, bir ekonominin neden eksik istihdam dengesinde bulunabileceğini açıklamaktadır.⁸⁷

⁸⁶ Alkin E, Age.,ss. 200-201

⁸⁷ Alkin E, Age.,ss. 201-202

1.3.4. Kaldor modeli

Kaldor, tam istihdam halindeki bir ekonomide, görelî faktör paylarını yatırım/hasıla oranının belirlediğini ileri sürmektedir. Yatırımlar eksojen değişkendir. Ekonomik büyüme üstel bir fonksiyona bağlı olarak düzgün bir hızla yürümektedir. Bu yüzden yatırım/hasıla (I/Y), tasarruf/hasıla (S/Y) oranları ile kâr haddi değişmemektedir. Kâr geliri elde edenlerin tasarruf eğilimi ücretlilerinkinden büyüktür. Böyle bir ekonomide faktör fiyatlarıyla milli hasıla (Y), kâr gelirleri (P) ile ücret gelirlerinin (W) toplamına eşittir.

$$Y = P + W$$

Kâr geliri elde edenlerin tasarrufları (S_P) ile ücret geliri elde edenlerin tasarrufları (S_W) söz konusu gelirlerin fonksiyonudur:

$$S_P = s_P P$$

$$S_W = s_W W$$

Burada s_P ve s_W sırasıyla kâr ve ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğilimleridir.

Denge koşulu olarak yatırım-tasarruf eşitliği yazılabilir:

$$I = S$$

Buna göre,

$$I = S = S_P + S_W = s_P P + s_W W = s_P P + s_W (Y - P)$$

yazılabilir. Buradan da,

$$I = (s_P - s_W) P + s_W Y$$

ve tasarruf veya yatırım oranı için,

$$\frac{I}{Y} = (s_P - s_W) \frac{P}{Y} + s_W$$

eşitliği elde edilir. Kâr payı (P/Y) oranı sola geçirildiğinde ise,

$$\frac{P}{Y} = \frac{1}{s_P - s_W} \frac{I}{Y} - \frac{s_W}{s_P - s_W}$$

gelir dağılımı denkleminde varılır. Tasarruf eğilimleri değişmez katsayılar olduğundan kâr payı oranını ve dolayısıyla ücret payı oranını yatırım/hasıla (I/Y) oranı belirlemektedir.

Modelde çeşitli eleştirilerin ortaya çıkmasına yol açan en zayıf nokta $Y = P+W$ ilişkisinin ex post bir özdeşlik olarak ele alınmasıdır. Oysa kârlar ve ücretler milli gelirin ayrı ayrı fonksiyonudur. Söz konusu fonksiyonel ilişkilerin kabulü halinde marjinal ürün analizinin yardımı olmadan gelir denklemi yazılamaz. Bu görüşleri ileri sürenlere göre Kaldor modeli neo-klasik gelir dağılımı modelinin yerini alan yeni bir teori niteliğinde değildir.⁸⁸

1.3.5. Sentezci gelir dağılım modelleri

Görelî kâr payını, yatırım/hasıla oranına veya doğal büyüme hızına bağlayan Kaldor modelinde, sermaye/hasıla oranı değişmez ise, nüfus artışı ve teknik ilerleme hızlandıkça, gelir dağılıma da kâr gelirlerinin lehine olmak üzere değişecektir. Bu görünüşüyle model, neo-klasik marjinal prodüktivite teorisinden daha geniş sonuçlar vermektedir. Neo-klasik modelde, faktör pay oranlarının değişmezliği bir takım teknolojik koşulların varlığına bağlanmaktadır. Keynesgil modelde ise, tam istihdama varmış bir ekonomide, pay oranları kendiliğinden kararlanmaktadır. Yani neo-klasik dağılım teorisi sonuç olarak teknolojik faktörlere dayanırken, Kaldor modelinde, efektif talep, denge mekanizmasını harekete getiren bir ekonomik güç olarak ele alınmaktadır. İki modelin ortak yanları da vardır. Örneğin, her iki modelde, görelî mal ve faktör fiyatlarını dikkate almamakta ve tek tür mal (ulusal gelir) ile ilgilenmektedir. İkisi de, temelleri bakımından statik görünüşe sahip olmakla birlikte, faktör pay oranlarının belirlenmesinde bir neden-sonuç ilişkisi aramaktadır. Bu bakımdan, ortak yanlarından yararlanılarak, bazı ek varsayımların da yardımıyla, neo-klasik model ile Keynesgil modeli, birbiriyle tanımlamaya ve birleşik model kurmaya çalışan girişimler olmuştur.⁸⁹

1.3.5.1. Ferguson'un gelir dağılım modeli

Gelir dağılım modellerinde genellikle tek tür mal ve tek kesim varsayımı altında faktör oranlarının nasıl belirleneceği üzerinde durulur. Bu analizlerde ekonomi, tüketim malları üreten ve yatırım malları üreten olmak üzere iki kesime ayrılacaktır. Ayrıca, biri

⁸⁸ Erdoğan Alkin, *İktisat*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992, ss.401-403

⁸⁹ Alkin E, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, s.235

Neo-klasik diğeri Keynesgil iki varsayım temel ilişkilerin kurulmasında yardımcı olacaktır.

İlki, emek/sermaye oranı(L/K) veridir. Yani ele alınan dönemde toplam işgücü ve sermaye miktarı-ikisi de tam kullanım durumunda olmak üzere-veridir. İkincisi, kâr geliri elde edenlerin ve ücretlilerin ortalama (marjinal) tasarruf eğilimleri (s_p ve s_w) veridir.

Model, iki mal ve iki türdeş üretim faktörü içerdiğinden, mal fiyatları oranı (P_e/P_i) ve faktör fiyatları oranı (P_L/P_K), adı geçen malların üretimleri ile birlikte belirlenmektedir. Kararlı denge koşulları, yani dengeden ayrılış ve dengeye dönüş eğilimleri söz konusu olmadığından, her malın arz ve talebi birbirine eşittir. Şu halde talep oranı (D_e/D_i), üretim oranı yerine kullanılabilir. D_e , talep edilen miktarı fiyat düzeyine bağlayan bir mikro-ekonomik fonksiyon olmayıp, tüketim mallarına yapılan harcamaları göstermektedir. Bu nedenle de, toplam gelir düzeyinin ve gelir dağılımının (W/P) fonksiyonudur.⁹⁰

Kâr gelirleri (P) ile ücretlerin (W) toplamı milli hasılaya eşittir:

$$Y = P + W$$

Tasarruflar (S) ise, kârdan yapılan tasarruflarla (s_p), ücretlerden yapılan tasarrufların (s_w) toplamıyla ifade edilebilir:

$$S = s_p P + s_w W$$

Bu iki denklem yardımıyla, gelir dağılımı ve yatırım/hasıla oranı arasında, şöyle bir ilişki kurulabilir:

$$\frac{1}{Y} = (s_p - s_w) \frac{P}{Y} + s_w$$

$$= (s_p - s_w) \frac{1}{1 + \frac{W}{P}} + s_w$$

Toplam ücret geliri, emeğin fiyatı (P_L) ile iş gücünün (L) çarpımına, toplam kârlar da sermayenin fiyatı (P_K) ile sermaye stokunun (K) çarpımına eşittir:

$$W = P_L L,$$

⁹⁰ Alkin E, Gelir ve Büyüme Teorisi, s236

$$P = P_K K,$$

Son iki eşitliklerden de, herhangi bir veri emek/sermaye oranı için gelir dağılımını faktör fiyatları oranına bağlayan denklem elde edilebilir:

$$\frac{W}{P} = \frac{P_L}{P_K} \frac{L}{K}$$

Tüketim ve yatırım harcamaları, ayrı ayrı şöyle yazılabilir:

$$D_e = Y - S = Y - S_P P - S_W W,$$

$$D_i = S = S_P P + S_W W$$

Son denklemlerden yararlanarak, talep bileşimi ya da tüketim/yatırım oranı için aşağıdaki gibi bir denklem yazılabilir.

$$\frac{D_e}{D_i} = \frac{\frac{W}{P} + 1}{S_w \frac{W}{P} + S_p} \quad \text{kısaca,} \quad \frac{D_e}{D_i} = f\left(\frac{W}{P}\right) \text{ yazılabilir.}$$

Yukarıdaki denklemlere göre, talep bileşimi oranı, gelir dağılımına bağlıdır. Ücretlerde, kârlara oranla meydana gelecek bir artış, tüketim malları talebinde yatırım malları talebine göre bir yükselme yaratır. Yatırım ve tüketim malları arzı tam elastik değilse, mal talebi oranındaki bir değişiklik, fiyatlar oranını da etkileyecektir. Örneğin tüketim malları talebi, yatırım malları talebine göre daha hızlı artıyorsa, adı geçen malın fiyatı da daha yüksek olacaktır. Faktör fiyatları için de aynı tür bir fonksiyonel ilişki kurulabilir. Yalnız, adı geçen ilişki, bu kez azalan bir fonksiyon olacaktır. Çünkü, faktör fiyatları oranı, faktör miktarları oranına bağlanmaktadır.⁹¹

Modelin işleyişi şu şekildedir: Veri emek/sermaye oranı, $P_L/P_K = h(L/K)$ fonksiyonu gereğince, faktör fiyatları oranını belirlemektedir. Bu fiyatlar oranı üzerinden ilerlenerek, $W/P = (L/K) (P_L/P_K)$ eşitliği aracılığıyla, gelir dağılımı belirlenmektedir. Gelir dağılımı, önce, $I/Y = (S_P - S_W)/(W/P + 1) + S_W$ fonksiyonu yardımıyla, yatırım/hasıla oranını, sonra da, $D_e/D_i = f(W/P)$ fonksiyonu aracılığıyla, talep bileşimi oranını vermektedir. Denge talep bileşimi oranı da, $P_e/P_i = q(D_e/D_i)$ fonksiyonu çerçevesi içinde, denge mal fiyatları oranını belirlemektedir. Modelin karşılaştırmalı-statik yöntemle analizi veri emek/sermaye parametresi değiştirilerek

⁹¹ Alkin E, Gelir ve Büyüme Teorisi., ss.237-239

yapılabilir. Örneğin, belirli bir dönem içinde gerçekleştirilen yatırım harcamaları, bir sonraki dönemde kullanılabilecek sermaye miktarını arttırmaktadır. Aynı şekilde, nüfus artış hızında ve iş gücüne katılma oranındaki değişimler, emek arzını yükseltebilir. Bununla birlikte, sermaye stokunda, emek arzına göre daha büyük bir artış meydana gelirse, sermaye faktörünün fiyatına göre ücretler; ücret payı, tüketim malları talebi ve yine tüketim malları fiyat düzeyi oransal olarak yükselir; fakat yatırım/hasıla oranında bir daralma meydana gelir. Diğer olasılıklar, yine aynı tür bir analiz yardımıyla ele alınabilir.⁹²

1.3.5.2. Findlay'ın gelir dağılımı modeli

Findlay'ın modeli, basit bir dinamik denge modeli görünümündedir. Bu modelin varsayımları şunlardır: Başlangıç döneminde, sermaye stoku ve emek arzı, veri olup, tam türdeşirler. Ekonomide iki tür mal üretilmektedir: Tüketim malları ve yatırım malları. Hem girdiler hem de çıktılar tam bölünebilirlik niteliğine sahiptirler. Tüketim ve yatırım malları üretimini, emek ve sermaye girdilerine bağlayan üretim fonksiyonları veridir. Her iki malın üretiminde de, sermaye ve emek faktörleri birbirleriyle ikame olunabilir. Faktör fiyatları oranı veri iken, sermaye/emek oranı, sermaye mallarının üretiminde, tüketim malları kesimine göre daha yüksektir. Ele alınan dönemler kısa olduğundan, herhangi bir dönemde üretilen sermaye malları, ancak bir sonraki dönemde kullanılabilmektedir. Tüketim harcamaları ile tüketim malları üretimi özdeşir. Bu varsayımlardan yararlanarak, tüketim ve yatırım malları için bir üretim olanakları eğrisi çizilebilir. Bu eğri üzerindeki herhangi bir nokta, yalnızca her iki malın başlangıç dönemindeki üretimlerini değil, bir sonraki dönemin sermaye arzını da belirler. Nüfus artış hızı veri ise ve üretim tekniği değişmiyorsa, aynı nokta, gelecek dönemin değişim eğrisini de verir. Sermaye malları üretimi ne kadar fazla olursa, sonraki dönemlere ait değişim eğrileri de , üst üste sıralanmış durumda o kadar çok sayıda olacaktır.⁹³

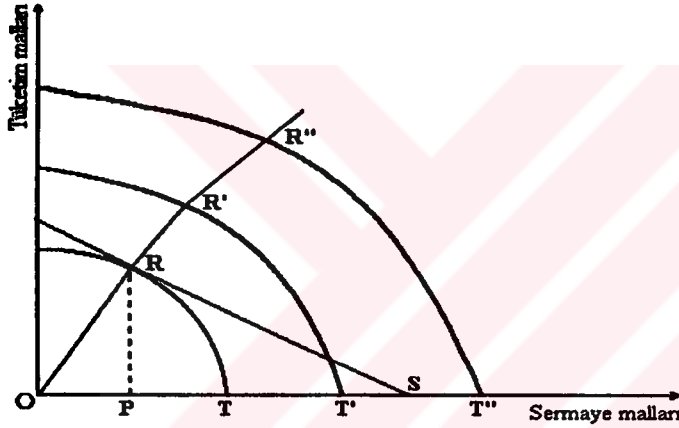
Herhangi bir dönemde, yatırım/hasıla oranı şöyle tanımlanabilir:

⁹² Alkin E, Gelir ve Büyüme Teorisi, ss.239-240

⁹³ Alkin E, Gelir ve Büyüme Teorisi,ss.241-242

$$\frac{I}{Y} = \frac{1}{r \frac{O_c}{O_k} + 1}$$

Burada O_c ve O_k , tüketim ve üretim malları üretimini, c ve k sırasıyla, bu malların fiyatlarını, r mal fiyatları oranını belirtmektedir. Burada r , dönemden döneme değişeceğinden, I/Y nin değişmez olması, O_c/O_k oranının da zorunlu olarak aynı değerde kalacağı anlamına gelmez. Aslında, yatırımlar, tüketim malları terimleriyle tanımlanan sermaye stoku değerindeki değişimler olarak ele alınabilir. Fakat, burada sermaye stokunun değerindeki değişimler değil, sermaye stokundaki değişimlerin değeri dikkate alınmaktadır.

Şekil 1.4 : Değişim Eğrisi (Sermaye-Tüketim Malları)

Başlangıç döneminde, sermaye malları ile tüketim malları arasındaki değişim eğrisi TT, Şekil 1.4'de gösterilmektedir. Bu eğri üzerindeki herhangi bir R noktasına, orjinden çizilen OR vektörünün eğimi, O_c/O_k oranını verecektir. R noktasından aynı değişim eğrisine çizilen RS teğetinin yatay ekseni kestiği S noktası, sermaye malları türünden milli geliri belirtir. R' den yatay eksene indirilen dikin eksenle kestiği P noktası ise sermaye malları üretimini verir. Şu halde, I/Y oranı, OP/OS oranından başka bir şey değildir. Milli gelir ve sermaye malları, tüketim malları türünden tanımlanmak isteniyorsa, dik eksenle çalışılıp yine aynı sonuçlara varılabilir.

OR vektörü, kadranı soldan sağa taradıkça, O_c/O_k oranı küçülür, sermaye malları üretimi artar ama sermaye malları türünden tanımlanan milli gelir azalır. Şu halde O_c/O_k oranı küçüldükçe yatırım/hasıla oranı büyümektedir. Eğer, bütün kaynaklar sermaye

malları üretimine kaydırılırsa, O_c/O_k sıfıra, I/Y de üniteye yaklaşır. Tersine, bütün kaynakların tüketim malları üretiminde kullanılması, O_c/O_k oranını sonsuza, I/Y oranını sıfıra eşit kılar. Sonuç olarak, bu iki oran arasındaki fonksiyonel ilişki şöyle yazılabilir:

$$\frac{I}{Y} = f\left(\frac{O_c}{O_k}\right),$$

$$f(0) = L_1$$

$$\frac{d(I/Y)}{d(O_c/O_k)} < 0, \lim_{O_c/O_k \rightarrow 0} f\left(\frac{O_c}{O_k}\right) \rightarrow 0, \quad O_c/O_k \rightarrow \infty$$

Bu fonksiyonun şeklini, sermaye malları ile tüketim malları arasındaki değişim elastikliği, yani değişim eğrisinin biçimi belirleyecektir.

Ele alınacak diğer bir ilişki de, O_c/O_k oranı ile faktör fiyatları oranının (P_L/P_K) birbiriyle olan ilgisidir. Her iki üretim fonksiyonu için de ölçeğe göre değişmez getiri koşulu işlediğinden ve sermaye mallarının tüketim mallarına göre daha sermaye-yoğun olduğu varsayıldığından, O_c/O_k yükselirken, faktör fiyatları oranı da , emek lehine değişmektedir. Herhangi bir I/Y düzeyinde O_c/O_k ve P_L/P_K oranları ile emek/sermaye oranı (L/K), gelir dağılımını belirler:

$$\frac{W}{P} = \frac{L}{K} \frac{P_L}{P_K}$$

L/K oranı değişmez olduğundan, bu ilişki:

$$\frac{W}{P} = h\left(\frac{I}{Y}\right), \quad \frac{d(W/P)}{d(I/Y)} < 0$$

şeklinde de yazılabilir.

1.3.5.3 Weintraub'un gelir dağılımı teorisi

Bir gelir dağılımı geliştirme konusunda çok önemli bir çalışma da Weintraub tarafından yapılmıştır. Weintraub, gelirin fonksiyonel dağılımını toplam arz fonksiyonu kavramıyla analiz etmiştir. Toplam arz fonksiyonu, modern gelir ve istihdam teorisinde anahtar kavram durumundadır. Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlarla elde edilmiş bir toplam arz fonksiyonunun, gelir ve istihdam teorisiyle bir toplam gelir dağılım teorisi arasında gerekli bir köprü olduğuna inanmıştır. Weintraub, istihdam seviyesi değiştikçe, gelirin fonksiyonel dağılımının nasıl değişeceğini göstermek için

toplam arz şedülünü kullanmıştır. Ayrıca, teorisini tamamlamak için, toplam talep seviyesiyle gelirin fonksiyonel dağılımı arasında ilişki kurmaya çalışmıştır.⁹⁴

Weintraub'a göre ekonominin tümü için istihdam düzeyini (N), firmaların toplam parasal gelirlerine (Z) bağlayan bir toplam arz fonksiyonu kurulabilir. Sermaye stoku veri iken, girişimciler toplam gelirlerinin artacağını umuyorlarsa daha çok işçi istihdam etmek isteyeceklerdir. Buna göre Z fonksiyonu şöyle yazılabilir.⁹⁵

$$Z = f(N)$$

$$\frac{dZ}{dN} > 0$$

Firma gelirlerinde hiçbir artış umulmuyorsa istihdam da sıfırdır; yani Z eğrisi orjinden geçer. Herhangi bir istihdam düzeyinde firma gelirleri ücret gelirleri ile gayrisafi kâr gelirlerinin toplamına eşit olacaktır:

$$Z = wN + F + R$$

Burada,

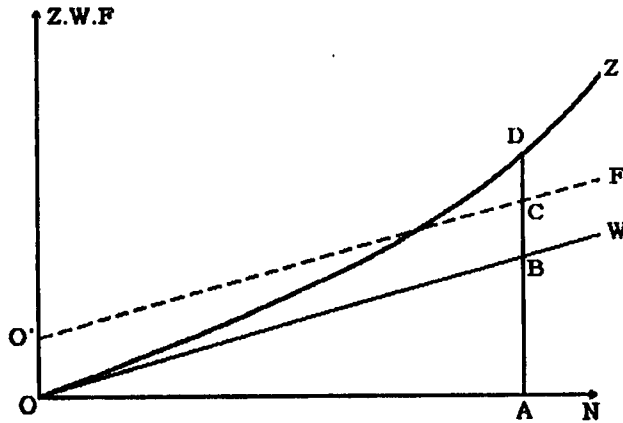
w = parasal ücret haddini

N = istihdam düzeyini

F = rantiyelere giden değişmez parasal ücret hacmini

R = net kârları belirtmektedir.

Z fonksiyonu ve bu fonksiyonla ilgili gelir dağılımı Şekil 1.5' de gösterilmiştir.

Şekil 1.5 : Weintraub Modelinin İşleyişi

⁹⁴ Güllap T, Age.,s.468

⁹⁵ Alkin E, İktisat.,s.403

Şekil 1.5’de OZ eğrisi toplam arz fonksiyonunu, OW toplam ücret ödemeleri doğrusunu, O¹F de toplam rantıye gelirlerini belirtmektedir. OW doğrusunun eğimi parasal ücret haddine (w) eşittir. Herhangi bir OA istihdam düzeyinde toplam gelir veya arz, yani AD, toplam ücret gelirleri AB, toplam rantıye gelirleri BC ve toplam kâr gelirleri CD uzaklıklarıyla gösterilebilir. Ücret payı oranı AB/AD, gayrisafi kâr payı oranı da BD/AD oranları ile belirtilebilir. O¹F doğrusu her istihdam düzeyinde değişmez niteliğe sahip olan rantıye gelirlerini göstermek üzere OW doğrusuna paralel olarak çizilmiştir.

Ücret payı oranının ve dolayısıyla gayrisafi kâr payı oranının seyri Z eğrisinin yükselme hızına (ikinci türevin işaretine) bağlıdır. Eğri hızı artarak yükseliyorsa (yatay eksene doğru dışbükey ise) istihdam genişlerken ücret payı oranı düşer, brüt kâr payı oranı artar. Eğri hızı sabit kalarak yükseliyorsa (yani orijinden geçen bir doğru ise) pay oranları sabit kalır. Eğri hızı azalarak yükseliyorsa (yatay eksene doğru içbükey ise) istihdam artarken ücret payı oranı yükselir, brüt kâr payı oranı düşer.

Her istihdam düzeyinde rantiyelere giden gelir değişmez olduğundan, Z fonksiyonu doğrusal bile olsa rantıye payı oranı N arttıkça, azalan bir seyir izler. Bu durumda ücret payı oranı değişmez kaldığından, net kâr payı oranı da devamlı yükselecektir. Şu halde gelir dağılımı bakımından yalnızca işçi sınıfı ile sermayedar sınıfı arasında değil, sermayedar sınıfın iki ayrı grubu arasında da çıkar çatışması vardır.

Weintraub modelini eleştirenlere göre tüm dağılım sorunu Z fonksiyonunun şekline bağlanmaktadır. Halbuki bu fonksiyonu kesin olarak belirlemek olanaksızdır. Bu modele dayanarak anlamı açık denklemler kurmak ve ampirik araştırmalar yapmak çok güçtür.⁹⁶

1.4. Gelir Eşitsizliğini Ölçüm Metodları

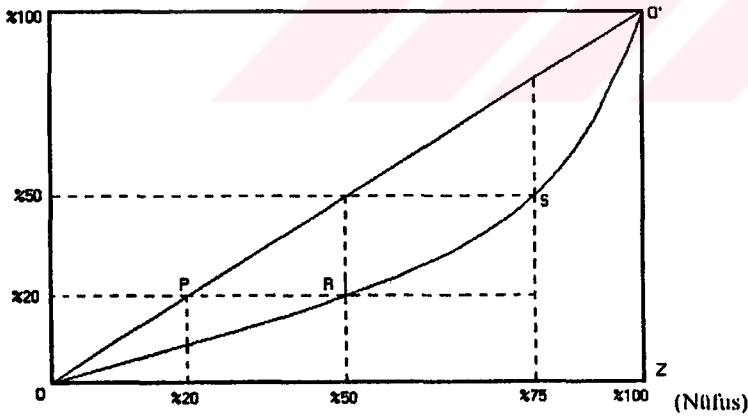
Gelir eşitsizliğiyle ilgili olarak çeşitli ölçüm metodları bulunmaktadır. Bunlardan uygulamada en fazla kullanılanı, Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısıdır. Bu iki ölçüm metodu genellikle birlikte kullanılmaktadır.

⁹⁶ Alkin E, İktisat, s.404

1.4.1. Lorenz eğrisi

Gelir dağılımındaki eşitsizliği veya herhangi bir eşit olmayan dağılımı, ilk olarak Amerikalı istatistikçi Max Lorenz 1905 yılında yayınladığı bir makalede ortaya atmış ve bunu bir eğri üzerinde gösterebilmeyi başarmıştır. Lorenz Eğrisi olarak anılan bu diyagram, mutlak gelir dağılımı eşitliğinden, gelirin mümkün olan en adaletsiz dağılımına kadar bütün ihtimalleri gösterebilmektedir.⁹⁷

Bu metoda göre öncelikle çeşitli gelir dilimlerinde ne kadar kişinin bulunduğu tespit edilir. Daha sonra ise bireyler en az gelirliden en çok geliriye doğru yüzdelere halinde sıralanarak her yüzdenin milli gelirden almış olduğu pay yine yüzde olarak karşısında gösterilir. Örneğin toplumun en az gelirli yüzde 20'lik kısmı toplam gelirin yüzde 6'sını, en yüksek gelirli yüzde 20'si toplam gelirin yüzde 54'ünü alıyor gibi. Toplumu oluşturan bireyler ve toplam gelir yüzdelere halinde belirtildikten sonra, bu yüzdelere bir diyagram üzerinde gösterilir. Dikey eksen milli gelir, yatay eksen ise nüfus yüzdeleri yer alır. Eğer gelir toplumu oluşturan bireyler arasında eşit olarak dağıtılmışsa, Lorenz eğrisi 45° 'lik bir doğru halini alır. Eğer gelir dağılımı eşit değilse, (Gelir)

Şekil 1. 6: Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi 45° 'lik eğrinin altında yer alacak ve gelir dağılımı adaletsizliği büyüdükçe Lorenz eğrisiyle 45° 'lik doğru arasındaki mesafe genişleyecektir.⁹⁸

⁹⁷ Tuncer S., Age., s.14

⁹⁸ Ahmet Ulusoy, Maliye Politikası, Lega Kitabevi, Trabzon, 1999, s.245

Şekil 1.6' da görüldüğü gibi, gelir elde edenlerin kümülatif yüzdesi 0'dan 100'e kadar yatay eksende ve elde edilen toplam gelirin kümülatif yüzdesi düşey eksende gösterilmiştir. Düşey eksende gelirin %100'ü, yatay eksende ise nüfusun %100'ü gösterildiğinden diyagram kutu biçimindedir. Orjinle karşı köşeyi birleştiren OO' doğrusu eş bölüşüm doğrusudur. Lorenz eğrisi bu doğru ile çakıştığında, gelir elde edenlerin örneğin %n'i, toplam gelirin %n'ini elde edecektir. Tam tersine, eğer tüm gelir yalnızca bir gelir grubuna gitmişse, o takdirde Lorenz eğrileri, bir çift düşey doğruya dönüşecektir. Bu iki uç durum eşitlik ve eşitsizlik hatları olarak adlandırılır. Gelir dağılımı ne kadar adaletten uzaksa (eşitsizse), Lorenz eğrisiyle eşitlik hattı arasında kalan alan (yoğunlaşma alanı) o kadar büyük olacaktır. Bir diğer deyişle kişisel gelir dağılımı eşit gelir dağılımını gösteren 45^0 'lik doğrudan ne kadar uzaksa, fiili gelir dağılımını gösteren eğri sanki bir pelikanın alt gagasındaki sarkmaya benzer şekilde bir görünüm arzeder. Şekil 3.1.'deki P noktası nüfusun %20'sinin gelirin %20'sini elde ettiğini göstermektedir. Oysa R noktası, nüfusun %50'sinin gelirin %20'sini elde ettiğini işaret etmektedir. S noktası ise, nüfusun %75'inin gelirin ancak %50'sini aldığını ortaya koymaktadır.⁹⁹

1.4.2. Gini katsayısı

Lorenz eğrisiyle gösterilen gelir dağılımı adaletsizliği, İtalyan istatistikçisi Corrado Gini tarafından bir katsayıyla ifade edilmiş ve bu katsayıya Gini katsayısı denilmiştir. Gini katsayısı Lorenz eğrisi ile 90 derecelik açının açısı ortayı arasındaki alanın dik üçgen alanına oranının rakamsal değerini ifade etmektedir. Gini katsayısının değeri 0 ile 1 arasında değişmekte olup, bu katsayı 0'a yaklaştıkça gelir dengesizliği azalmakta, katsayının değeri 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır.¹⁰⁰

Gini katsayısı, en çok tartışılan refah uygulamalarındaki gelir eşitsizliğinin önemli bir ölçüsüdür. Endeksin öneminin diğer bir göstergesi de, Gini ye bağlı olarak birçok ölçütün (örneğin, genişletilmiş Gini, Gini korelasyonu, Gini regresyonu ve Gini

⁹⁹ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezogulları, İlker Parasız, *Gelir Bölüşümü Teori ve Politika*, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999, ss.186-188

¹⁰⁰ Ulusoy A., Age., s.245

esnekliği gibi) yakın geçmişte geliştirilmiş olması ve bunun ekonomi ve finans sahasında birçok problemin analizinde kullanılmasıdır.

İdeal olarak, araştırmacıların kendi endeksleri hakkında çıkarsamalar yapmaları için, Gini endeksinin tahminleri hesaplandığı zaman endeksin standart hatalarının da ortaya konulması gerekir. Bununla beraber, amprik çalışmalarda bu hataların verilmesi yaygın değildir. Bunun sebebi ise, Gini endeksinin standart hata tahmin edicilerinin gerek matematiksel açıdan çok karmaşık olması, gerekse mevcut regresyon paket programlarıyla yapılamayacak kadar ağır hesaplamalar gerektirmesidir.¹⁰¹

Gini katsayısının birçok farklı gösterim şekli vardır. Bunlardan en fazla kullanılanları şunlardır.

$$1)- G = \frac{1}{2n^2\bar{y}} \sum \sum (y_i - y_j)$$

Formülde, n toplam kişi sayısını, y_i ve y_j ise i'nci ve j'inci kişilerin gelir düzeyini ifade eder.¹⁰²

D.İ.E'nin hanenalkı gelir dağılımı anketlerinde kullandığı Gini katsayısı formülü ise şöyle gösterilmiştir:

$$2)- G = \left[\frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |Y_i - Y_j| f(Y_i) f(y_j) \right] / 2\bar{Y}$$

Formüldeki;

Y_i : i. grubun toplam geliri

Y_j : j. grubun toplam geliri

$f(Y_i)$: i. grubun gelir çokluğu

$f(Y_j)$: j. grubun gelir çokluğu

¹⁰¹ Thomson Ogowang, "A Convenient Method of Computing the Gini Index and It's Standard Error", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, N:62, V:1, 2000, p.123

¹⁰² Kemal Kasırlıoğlu, "Bir Gelir Dağılımı Denemesi", (Uzmanlık Tezi), DPT, Ankara, 1972, s.6

$\bar{Y}$: Gelirin aritmetik ortalaması

N: Birim sayısını göstermektedir.¹⁰³

Uygulamada kullanılan diğer formüller ise şu şekildedir.

$$3)- G = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^k |X_i - Y_i|$$

k: Grup sayısı

X_i i. grubun toplam gruba oranı

Y_i i. gelirin toplam gelire oranını göstermektedir.¹⁰⁴

$$4)- G = 1 - \sum_{i=0}^N (\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i) (\sigma X_{i-1} - \sigma X_i)$$

X_i i. grubun toplam gruba oranı

Y_i i. gelir grubunun toplam gelir grubuna oranı

σX : kümülatif grup

σY : kümülatif gelir grubu

N=grup sayısını göstermektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, s.XII

¹⁰⁴ The Gini Coefficient, The Effect of Right-to-Work Laws on Economic Development, www.mackinac.org/4335

¹⁰⁵ Brian Slack, Jean-Paul Rodrigue, Gini Coefficient, <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch4en/meth4en/ch4m1en.html> (25/07/2002)

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR DAĞILIMININ TÜRLERİ VE GELİR DAĞILIMININ BELİRLEYİCİLERİ

2.1 Gelir Dağılımının Türleri

Milli gelirin kimler, neler veya nereler arasında dağıtılacağı konusu araştırılırken ele alınan temel gelir dağılımı türleri şunlardır:

1. Kişisel (Bireysel) gelir dağılımı
2. Fonksiyonel (İşlevsel) gelir dağılımı
3. Bölgesel (Coğrafi) gelir dağılımı
4. Sektörel gelir dağılımı

2.1.1 Kişisel gelir dağılımı

Milli gelirin belirli bir dönemde, ekonomik faaliyetleri dikkate alınmaksızın, bireyler arasında nasıl dağıtıldığını kişisel gelir dağılımı ortaya koyar. ¹

Kişisel gelir dağılımında, ele alınan ekonomik birimlerin büyüklüğüne göre, bu birime düşen gelirlerin belirlenmesi amacı güdülür. Kişisel gelir dağılımındaki ekonomik birimler genellikle bireyler veya aileler olduğundan, bir toplumda bireylere düşen gelirlerin incelenmesi, toplumdaki refahın nasıl paylaşıldığını göstermekte ve farklı gelir grupları arasındaki gelir dağılımını ortaya koymaktadır. Bu dağılım türü aynı zamanda bir toplumda var olan gelir dağılımındaki eşitsizliklerin göstergesi olarak önem taşımaktadır. Bir ülkede ekonomik birimlere düşen gelirlerin incelenmesi, toplumdaki refahın nasıl bölüşüldüğünü göstermekte ve farklı gelir sınıfları arasındaki gelir bölüşümünü ortaya koymaktadır.

Kişisel gelir dağılımında, gelirin nerede, nasıl ve hangi şekilde kazanıldığı gibi veriler önem arz etmektedir. Dolayısıyla asıl önemli olan ekonomik birimlerin belirli bir dönemde elde ettikleri gelir miktarıdır. Bu bağlamda ana amaç, bir toplumda elde edilen milli hasılanın ülkede yaşayan ekonomik birimler arasında ne ölçüde eşit dağıldığının saptanmasıdır. ²

¹ Şahin H., Age., s.387

² Necat Berberoğlu, Makro Ekonomik Analiz, Eskişehir, 1987, s.183

Ekonomik kalkınma ile sosyal kalkınmayı sağlamanın en yaygın ölçülerinden biri de milli gelirin kişiler arasındaki dağılımının eşitlenmesi yönünde değiştirilmesidir. Zira, piyasa ekonomisi, temelinde var olan dengesizliklerden dolayı, kişiler arasındaki gelir dağılımını aşırı dengesizliklere ve eşitsizliklere sebep olacak derecede bozmaktadır. Bu nedenle, günümüzdeki iktisadi kalkınma planlarının sosyal kalkınmaya ilişkin bölümlerinde, kişisel gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın kişisel gelir dağılımında eşitsizliklere olanak tanımaması konuları üzerinde önemle durulmakta ve planlı kalkınma gerçekleştirilmek istenirken, kişisel gelir dağılımında adaletle ulaşma hedefi en önemli plan hedefi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kişiler arasında mevcut imkanlarla gelir dağılımının mümkün olduğu kadar eşit bir şekilde dağıtmanın ve eşitsizliklere meydan vermemenin toplum refahı ve diğer dengelerin sağlıklı korunabilmesi için önemle üzerinde durulması gereken bir özelliğe sahiptir.³

Kişisel gelir dağılımında önem arz eden hususları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Adaletli Bir Gelir Dağılımının Toplumda Sosyal Barışı Sağlamadaki Rolü

Gelir dağılımında adaletin sadece para ile ifade edilen eşitliklerden ibaret görülmesi ve çağdaş hayat standardı dengesinin ise gözden uzak tutulması doğru değildir. Çünkü halkın insanca ve uygar bir şekilde yaşayabilmesi açısından uygulanan sosyo-ekonomik alt yapı ve tüketim politikası ilkelerinin, önlemlerinin ve bunların etkilerini ölçen çeşitli göstergelerin her fırsatta ortaya konarak genel bir değerlendirme yapılması da zorunlu olmaktadır. Aksi halde, konuya veya sorunun çözümüne akılcı, gerçekçi ve iyi niyetle yaklaşılmamış ve demokratik yapıdaki mevcut düzenin iyileştirilmesine ve geliştirilmesine hizmet edilmemiş olunacaktır.⁴

Toplumsal dengesizliklerin en önemli nedenlerinden biri, sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliklerdir. Bu nedenle, toplum birimleri arasındaki gelir dağılımı büyük önem arz eder. Gelir dağılımı ne derece adil

³ Şevki Özbilen, *Maliye Politikası*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s.383

⁴ Erdoğan Alkin, "Gelir Dağılımı Araştırmasında Çağdaş Hayat Standardı Göstergelerinin Önemi ve Gelir-Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi İlkeleri", *Sosyal Planlama Başkanlığı Ücretler ve Gelirler Dairesi Yayınları*, Ankara, 1986, s.3

olursa veya gelirler arasındaki eşitsizlik ne kadar az olursa, kişiler arasındaki sosyal refah farkları da doğru orantılı olarak azalır ve toplumsal refah düzeyi yükselir. Gelir dağılımı bir bakıma rantıye sınıfının büyümesine imkan vermeyebilir. Bu nedenlerden ötürü kişiler arasında gerçekleştirilecek adil bir gelir dağılımı kişilerin, dolayısıyla toplumun sosyal refahını sağlayacak, eşitsizlikleri nispeten giderecek, ekonomik güç dengesini sağlayacak, çalışmadan yaşayan bir toprak veya sermaye rantıyla geçinen grupların oluşmasına engel olacak ve bununla birlikte sosyal barışı sağlayacaktır. ⁵

Kişisel Gelir Dağılımının Ekonomide İstikrar Sağlayıcı Rolü

Gelir dağılımı günümüzde sosyal ve iktisadi açıdan büyük önem taşımaktadır. Ailelerin tüketim ve tasarruf eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı ülkede tüketim ve tasarrufun hacmini ve tüketimin bileşimini etkilemektedir. ⁶

Gelir dağılımı eşitsizliklerinin hakim olduğu piyasalarda tasarruf yatırım dengesi bozulmuştur. Ekonomide dengelerin bozulması piyasalarda istikrarsızlıklara sebep olur. Tüketici birimleri arasında adil olarak gerçekleştirilecek bir gelir dağılımı, tasarruf-yatırım dengesini tasarrufların teşviki yönünde bozan ve ekonomiyi istikrardan uzaklaştıran eğilimlerin oluşmasına imkan vermez. Şüphesiz, tasarrufların teşviki nedeniyle talepte azalma meydana gelecek, talebin azalması arzı etkileyecek ve ekonomide durgunluk oluşacaktır. Oysa adil bir gelir dağılımı, harcamalar gelirin bir fonksiyonu olduğundan piyasalardaki efektif talep miktarını yükseltecek ve olası bir durgunluğu önleyebilecektir. ⁷

Kişisel Gelir Dağılımının Toplumun Refah Düzeyini Yansıtmadaki Rolü

Refah sözcüğü mutluluk, fayda, yarar gibi anlamlara gelir. Dolayısıyla arzu edilir bir durumu tanımlar. Refah iktisadının kurucusu Pigou'dur. Faydacı ahlak felsefesini etkisi altında bulunan Pigou, iki önermeden hareket etmiştir: (a) Bir ekonomiyle ilgili düzenlemeler toplumun refahını maksimize edecek şekilde olmalıdır.

⁵ Özbilen Ş., Age., s.383

⁶ Karaman İ., Age., s.2

⁷ W. Withers, Public Finance, New York, 1968, p.474

(b) Farklı kişiler aşağı yukarı benzer mizaca sahipmiş gibi ele alınmalıdır. Pigou gelirin nispeten zengin bir kişiden nispeten fakir bir kişiye aktarılması halinde daha yoğun isteklerin tatminine imkan vereceği gerekçesiyle tatminlerin toplamını artıracak kanısını taşıyordu. Refah iktisadında önemli bir yer tutan Pareto Prensibine göre ise, “başkalarının durumlarını kötüleştirmeden bir kişinin ya da bazı kişilerin durumlarını iyileştiren bir değişme, arzu edilen bir değişmedir”.⁸

Ekonomi içerisinde kişisel gelir dağılımının adil bir şekilde yapılabilmesi, ancak yüksek gelir elde eden sosyal gruplardan, az gelirli gruplara devlet eliyle yapılacak transferler sayesinde mümkün olabilir. Yapılacak transferler ile az gelirli grubun gelirin yapacağı katkı gelir eşitsizliklerini bir miktar telafi edebilecektir. Marjinal fayda teorisine göre bir kişinin geliri ne kadar artarsa, o kişinin gelirin son birimine attığı değer o kadar azdır. Dolayısıyla az gelirli sosyal gruplar lehine yapılacak gelir transferi yüksek gelir elde eden sosyal grupların yaşam biçimlerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecek, onların gelir seviyelerini etkilemeyecektir. Ama, dar gelirli grubun sosyal refah düzeyini etkileyici, iyileştirici bir rol oynayacaktır. Aynı zamanda böyle bir gelir transferinin ortaya çıkardığı sosyal fayda, gelir transferi sonunda oluşabilecek sosyal maliyetten çok daha büyüktür. Toplumun refah düzeyinin artması, adil bir gelir bölüşümü sayesinde olabilecektir.⁹

Bir ülkenin refahı, onun ürettiği mal ve hizmetler toplamınca belirlenir. Ülkenin ekonomik büyümesi onun ürettiği mal ve hizmetlerin arttığını gösterir. Ancak bu global bir rakamdır. Nüfus artmasa bile toplam üretimin artması tek başına o ülkenin refahının arttığını göstermez. Çünkü elde edilen üretimin (diğer bir deyişle toplam gelirin) adaletli dağılımı da önemlidir. Gelir adaletli dağıtılmadığında toplam üretim artsa bile toplumun refahı artmaz. Huzursuzluklar ortaya çıkar, toplumsal patlamalara neden olur.¹⁰

Türkiye’de kişisel gelir dağılımı dördüncü bölümde ele alınacağından konuya burada ayrıntılı olarak değinilmeyecektir.

⁸ Salih Ak, *İktisadın İlkeleri*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996, ss. 315-321

⁹ Özbilen Ş., *Age.*, s.384

¹⁰ Erol İyibozkurt, *Küreselleşme ve Ekonomimiz*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Bursa, 1993, s.141

2.1.2. Fonksiyonel (işlevsel) gelir dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen bir gelir dağılımı kavramıdır. Milli gelirin içinde ücret, faiz, rant ve kârın paylarını saptarsak, milli gelirin fonksiyonel dağılımını elde etmiş oluruz.

Üretim faktörlerinin dörde ayrılmasına dayanan bu sınıflandırma yerine, sadece emek ve mülk gelirlerini birbirinden ayıran ikili bir sınıflandırma da kabul edilebilir. O zaman ücretler ve diğer gelir sahiplerinin gelirleri içinde kendi emeklerinin karşılığı olan miktarlar emek gelirlerini; emeğin herhangi bir iştirakini içermeyen faiz, rant ve kâr, mülk gelirlerini meydana getirir.

Milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığını araştırmak istiyorsak, iktisat biliminde kullanılan gelir dağılımı kavramları içinde bu amaca en uygun olan, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Buna rağmen kabul etmek gerekir ki, fonksiyonel gelir dağılımı ile çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları payları ancak kaba hatları ile gösterebiliriz. Çünkü sosyal tabakalaşma fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırmasına giremeyecek kadar karmaşıktır. Zira bu sınıflandırmaya göre küçük çiftçi ile büyük çiftçi, küçük tüccarla büyük tüccar, memurla tarım ve sanayi işçileri arasında fark yoktur. Kaldı ki, sosyolojik bakımdan sosyal gruplar, sadece elde edilen gelirin kaynağına göre tanımlanmaz. Nitekim büyük bir şirketin direktörü emek gelirli olduğu için fonksiyonel dağılıma göre ücretli kesimden olması gerektiği halde, sosyolojik bakımdan işçi sınıfından sayılmaz.¹¹

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim gelişmiş ülkelerde, iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlemlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri nispi olarak daha düşüktür.¹²

Genellikle gelişmekte olan ülkeler, kendi bünyelerinden kaynaklanan bir faktörel dengesizlik içindedirler. Bu ülkelerde emek arzının fazlalığına karşılık sermaye kıt bir üretim faktörüdür. Bu durumda, piyasalara müdahale edilmediği takdirde, emek ve

¹¹ İsmail Türk, Maliye Politikası, Ondördüncü Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.315

¹² Güçlü S, Bilen M., Age., s.162

sermaye piyasalarında arz ve talep kanunları çerçevesinde faktörlerin fiyatları, yani ücret ve faiz seviyesi, bu faktörlerin derecesine göre belirlenir. Şayet uygulanan ekonomi politikaları, faktör fiyatlarını etkiliyorsa, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini vermez. Bu sebeple üretim faktörlerinin gelir elde etme oranları değişebilmektedir.

Türkiye’de son dönemlerde gelirin fonksiyonel dağılımına ilişkin başlıca göstergeler Devlet İstatistik Enstitüsünün Gelir Yöntemiyle GSYİH serisinden, 1987 ve 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları Anketlerinden elde edilebilmektedir.

Türkiye’de ücret ve ücret dışı gelirlerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde (Tablo 2.1.) VI. Plan döneminde ücretin GSYİH içindeki payının görece olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Önceki dönemde ücretlerin payı %29.4 iken 1995-1998 döneminde %24.4 olmuştur. İstihdam içinde ücretli işgücünün payına bakıldığında ise 1995-1998 döneminde önceki döneme göre artış görülmektedir. Ücretli çalışanların toplam istihdam içindeki payı %39’dan %41.8’e yükselmiştir. Buna göre 1995-1998 döneminde daha fazla işgücü istihdama katılıp daha az oranda GSYİH’den pay almış, böylece gelir dağılımı son dönem ortalaması olarak ücretli çalışanların aleyhine değişmiştir.¹³

¹³ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, DPT, Ankara, 2001, s.12.

Tablo 2.1: İstihdam içindeki Ücretli-Yevmiyeli İşgücünün durumu ve GSYİH içinde Ücretlilerin Durumu

Yıllar	İşgücü Ödemelerinin GSYİH'daki Payı (%)	Ücretli Çalışanların Topl. İstihdamdaki Payı (%)
1990	27.2	38.5
1991	31.9	37.2
1992	31.7	39.7
1993	30.9	39.9
1994	25.5	39.7
(1990-1994) Dönem Ort.	29.4	39.0
1995	22.2	39.0
1996	23.9	41.2
1997	25.8	43.9
1998	25.5	43.3
(1995-1998) Dönem Ort.	24.4	41.8

Kaynak: DPT 2001, s.13

Özellikle “5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri” şu gerçeği ortaya koymuştur; 1993 yılı sonlarında ekonomide yaşanan kriz gerekçesiyle başta ücretli çalışanlar olmak üzere tüm dar ve sabit gelirli toplum kesimi işsizlik, enflasyon ve gelirlerde reel aşınma ile karşı karşıya bırakılmışlardır. DİE tarafından yapılan ve 1987-1998 yıllarında üretim faktörlerinin GSYİH'daki paylarını gösteren çalışmanın sonuçları da bu doğrultudadır (Tablo 2.2.). Gelir yöntemi ile hesaplanan GSYİH sonuçlarına göre, işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı 1987 yılında en düşük olan %20.7 iken, en yüksek %31.9 ile 1991 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda bu pay giderek azalma eğilimine girmiş ve 1994 yılındaki ekonomik krizi izleyen 1995'te %22 oranında gerçekleşmiştir. 1997 yılında, kamu kesimi işçi ücretleri, asgari ücret ve devlet memurları maaşlarında gerçekleşen reel artışlarında etkisiyle, işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı yükselerek 1996 yılında %23.9, 1997 yılında %25 ve 1998 yılında %25.6 olarak gerçekleşmiştir. Kira , faiz ve kâr gelirleri toplamından

oluşan sermaye gelirlerinin GSYİH'dan aldığı pay ise, emek gelirlerinin aldığı pay ile tersine bir gelişme izlemiştir. Diğer bir ifadeyle, emek gelirlerinin payı yükseldikçe sermaye gelirlerinin payı düşmüş, sermaye gelirlerinin payı yükseldikçe emek payında azalma olmuştur. Nitekim 1987 yılında sermaye gelirlerinin GSYİH'dan aldığı pay %64.2 iken 1991 yılında en düşük değeri olan %53.3 oranına gerilemiş, ancak daha sonra emek payındaki azalmaya paralel bir biçimde yükselerek 1995 yılında %61.4 olmuştur. 1996'dan itibaren ise tekrar bir düşme gözlenmiştir. Türkiye'de ücretlerin istihdam içindeki payının %40 civarında olduğu göz önünde tutulduğunda, ücretlilerin milli gelirden aldıkları %25.6 oranındaki payın düşüklüğü, gelir dağılımında ücretliler aleyhine çarpıklığı daha da belirgin kılmaktadır.¹⁴

Tablo 2.2. GSYİH İçindeki Faktör Ödemelerinin Payı (%)

Yıllar	İşgücü Ödemeleri	Sermaye Gelirleri (Faiz, Kâr, Kira)
1987	20.7	64.2
1988	21.5	63.2
1989	24.0	61.8
1990	27.2	58.3
1991	31.9	53.3
1992	31.7	53.5
1993	30.9	54.2
1994	25.5	59.0
1995	22.7	61.4
1996	23.9	59.8
1997	25.8	57.1
1998	25.6	57.9

Kaynak: DPT, 2001, Age, s.41

¹⁴ DPT, 2001, Age, ss.40-41

2.1.3.1. Bölgesel (coğrafi) gelir dağılımı

Dünya ekonomisinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler gibi kavramlarla nitelendirilen gelişmişlik düzeyi, ülke ekonomilerinin çeşitli bölge ve kentlerinde de ortaya çıkmaktadır. Dinamik bir yapıya sahip olan gelişme sürecine yön veren ekonomik faktörlerin, ülke mekanı üzerinde farklı yoğunluklardaki dağılımı, bölgelerarası ve kentler arası gelişmişlik farklılıklarının nedenlerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Doğal ve ekonomik kaynakların mekan üzerindeki dağılımı mutlak anlamda eşitlik göstermediğinden, gelişim de mutlak anlamda dengeli bir süreçten geçmemektedir. Başka bir deyimle ekonomik ve sosyal gelişme, dünya ve ülke ölçeklerinde “zaman” ve “mekan” bakımından farklılık göstermektedir. İşte kaynakların mekansal dağılımı ile refahın mekansal dağılımı arasında görülen bu paralellik, iktisat bilimine mekan faktörünün girmesine yol açmıştır.¹⁵ Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortaya koymakta en geçerli gösterge şüphesiz fert başına düşen gayri safi milli hasıla yönüyle bölgeleri karşılaştırmaktır.¹⁶

Bölgesel dengesizliği, bir ülkenin çeşitli bölgelerinde görülen her çeşitten eşitsizlik olarak nitelendirirsek, bugün her ülkede az ya da çok, ama mutlaka bölgesel dengesizlik vardır. Bölgesel dengesizliği, ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde, daha dar anlamda almak olasıdır. Ekonomik fırsat eşitsizliği, farklı bölgelerdeki insanların gerek iş bulma, gerekse eşit işe eşit reel ücret elde etme fırsatına sahip olmamaları şeklinde tanımlanabilir. Sosyal fırsat eşitsizliği ise, farklı bölgelerde yaşayan kimselerin sağlık hizmetlerinden, eğitim hizmetlerinden, sanatsal faaliyetlerden aynı derecede yararlanamamaları, hatta eş seçiminde aynı olanaklara sahip olamamalarıdır.

Gözlemler, ekonomik ve sosyal kalkınmanın çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke içinde de farklı hızlarla gerçekleştiğini göstermektedir. “Dengesizlik” kavramı, ilk kez çok yakın bir geçmişte, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin karşılaştırılmasından sonra dünya kamuoyunca anlaşılmıştır.. Bir ülke sınırları içinde görülen bölgesel dengesizlik ise, ancak 1929 büyük bunalımından sonra dikkatleri

¹⁵ Celal Küçüker, *Türkiye Ekonomisi- Sektörel Analiz*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Turhan Kitabevi, 1998, s.425

¹⁶ Zeynel Dinler, *Bölgesel İktisat*, Dördüncü Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 1994, s.243

çekmeye başladı. İkinci dünya savaşından sonrada, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede, bölgesel gelişme farklarını azaltıcı politikaların uygulanmasına geçildi.¹⁷

Gelirin bölgeler arasındaki dağılımının temel belirleyicisi olan bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları, kalkınma yazınında “Kalkınma Kutupları” olgusu ile açıklanmaktadır. Ekonomik kalkınma süreci ile ilgili olarak yapılan araştırmalar, ekonomik kalkınmanın her bölgede aynı anda başlamasının olanaksız olduğunu ve kalkınma aşamasındaki ülkelerin belirli bölgelerinin diğer bölgelere kıyasla daha gelişmiş olduğunu göstermiştir. Bu nedenle ekonomik kalkınmanın farklı aşamalarında ortaya çıkan kutuplaşmalar ve dengesizlikler, kalkınma sürecinin motoru veya sürükleyici unsuru olarak görülmektedir.

Bir bölge gelişimini hızla sürdürürken, diğer bölgelerden soyutlanmış olamayacağı için diğer bölgelerin gelişimini de olumlu veya olumsuz yönde mutlaka etkileyecektir. Bu bölgenin diğer bölgelere yönelik dışsal etkilerine göre, bölgelerarası gelişmişlik farkları artacak veya azalacaktır. Bölgelerarası etkileşimin olası sonuçları konusundaki tartışmalar iki temel görüş etrafında toplanmaktadır:

Görüşlerden ilkinе göre, kalkınma kutbunu oluşturan bölgeden, diğer bölgelerin de gelişmesini sağlayan olumlu yöndeki etkilerin yayılması söz konusudur. “Trickling-Down Effect” olarak ifade edilen olumlu yöndeki bu etki, gelişmiş bölgenin artan talebine karşılık vermek durumundaki diğer bölgelerin, bu bölgeye satışlarının artması sonucunda uyarılan yatırım artışları iki bölge ekonomisinin birbirini tamamlaması şeklindedir. Öte yandan aynı görüşe göre, bazı olumsuz, “Polarization Effect” olarak ifade edilen etkilerin işlemesi de kaçınılmazdır. Sanayileşme ve ürünlerin pazarlanması konusunda gelişmiş bölgenin rekabet üstünlükleri, diğer bölgenin gelişimini hızlandıracak girişimleri engelleyebilmektedir. Bu görüşe göre, olumlu yöndeki etkilerin gücü zamanla artarken, olumsuz yöndeki etkilerin gücü zamanla azalmaktadır.

Bir başka görüşe göre ise gelişmiş bölgede olumlu etkiler ağırlık kazanırken, aradaki ilişkinin geri kalmış bölgeler aleyhine işlemesi sonucu olumsuz etkiler öne çıkmaktadır. İlk görüşe göre karamsar olan bu görüşün gerekçesi; piyasa güçlerinin devreye girmesiyle birlikte, bölgeler arasında artan ilişkilerin, gelişmiş bölgenin daha da

¹⁷ Dinler Z., Age., s.123

gelişmesini sağlarken, geri kalmış bölgenin daha da yoksullaşmasına neden olmasıdır. “Backwash Effects” olarak ifade edilen bu olumsuz etkinin kaynağı, piyasa koşulları içinde vasıflı işgücü ve sermayenin gelişmiş bölgelere göç etmesinin, göç veren bölge için giderilmesi güç bir kayıp olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak kısa dönem koşullarında geçerli olan bu etkinin yerini uzun dönemde “Spread Effects” adı verilen etki alacaktır. Geri kalmış bölgede ortaya çıkacak işgücü verimliliği artışları, hammaddeyi işleyen sanayilerin kurulması ve ticaret merkezlerinin oluşması ile birlikte bölgelerarasındaki dengesizlik azalacaktır. Bir bölgede başlayan ekonomik gelişmenin diğer bölgelere yayılması ya da diğer bölgelerdeki ekonomik durumu daha da kötüye götürmesi, bu iki görüşün ileri sürdüğü koşulların ortaya çıkardığı etkilerden hangisinin daha etkili olduğuna bağlıdır. Kalkınma kutbu durumundaki bölgenin gelişme hızı oldukça yüksekse ve gelişmeyi sağlayıcı dışsal etkileri yeterli ise, bölgelerarası dengesizlik zamanla azalacaktır. Fakat bu durum, belirli bir kalkınma eşiğini aşmayı başarmış ülkeler için geçerli olmaktadır. Ekonomik gelişmenin piyasanın güçlerine bırakıldığı, devletin ekonomiye müdahale etmediği azgelişmiş ülkelerde ise gelişmiş ve geri kalmış bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının daha da arttığı görülmektedir. Bu nedenle, bölgesel dengesizlik her ülkede var olmakla beraber, dengesizliğin şiddeti azgelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Bölgesel dengesizlik, az gelişmiş ülkelerde artan yönde, gelişmiş ülkelere azalan yönde seyretnmektedir.¹⁸

Türkiye’deki bölgesel gelir dağılımını, bölgeler itibariyle hanehalkı kullanılabilir gelirlerinin %20’lik hanehalkı dilimlerine göre ele alabiliriz (Tablo 2.3). Bu şekilde yapılan analiz sonucu, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketine göre, en düşük gelirli %20’lik hanehalkı diliminin gelirden aldığı payın en düşük olduğu bölge Marmara Bölgesi (%4.3), gelirden aldığı payın en yüksek olduğu bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir(%7.1). En yüksek gelirli %20’lik hanehalkı diliminin gelirden aldığı payın en yüksek olduğu bölge Marmara Bölgesi (%61.2), en düşük olduğu bölgenin ise Doğu Anadolu Bölgesi (%43.1) olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gelir dağılımı, Gini katsayılarına bakıldığında (0.37 ve 0.38)

¹⁸ Özcan Dağdemir, Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1992, ss. 190-191

Türkiye geneline (0.49) göre daha adil olduğu kabul edilebilir. Marmara Bölgesi 0.56 ile en yüksek Gini katsayısı oranına sahiptir.¹⁹

Tablo 2.3: Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin, Hanelerin %20'lik Dilimlerine Göre Dağılımı,1994

BÖLGELER	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Gini Kat.
TOPLAM	4.9	8.6	12.6	19.0	54.9	0.49
Marmara	4.3	7.5	10.7	16.4	61.2	0.56
Ege	5.4	9.7	14.1	20.9	49.9	0.44
Akdeniz	5.5	4.8	13.9	20.5	55.4	0.47
İç Anadolu	5.1	9.1	13.8	21.9	50.2	0.44
Karadeniz	5.1	9.5	13.8	20.2	51.5	0.46
Doğu Anadolu	6.3	11.3	16.2	23.1	43.1	0.37
G.Doğu Anadolu	7.1	11.1	14.9	20.7	46.1	0.38

Kaynak: DİE; 1994 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları

2.1.3.1.1. Sektörel gelir dağılımı

Sektörlere göre gelir dağılımı, çeşitli üretim faktörlerinin sosyal hasıladan aldıkları payları gösterir.²⁰

Milli gelirin üretim sektörleri arasında ne oranda dağılım gösterdiğini bulmak istiyorsak, bu gelir dağılımı türü önem kazanmaktadır. Tarım, sanayi, hizmetler gibi çeşitli üretim sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları; bu sektörlerin gösterdikleri gelişmeyi ve bu gelişmeye etki eden faktörler bulunmak isteniyorsa, sektörel gelir dağılımının ele alınması yerinde olacaktır.

Eğer sektör kavramı üretim araçlarının mülkiyeti açısından ele alınacak olursa, bu durumda sektörel gelir dağılımı kavramı milli gelirin kamu sektörü ve özel sektör arasındaki dağılımı gösterir. Bu şekilde devletin ekonomiye müdahale derecesi, hatta ekonomik sistemin özellikleri de ortaya konulabilir.²¹

DİE milli gelir hesaplarını üretim kolları katma değerlerinden hareket suretiyle hazırlamaktadır. Milli gelir hesaplarında şu gibi üretim kolları yer almaktadır:

¹⁹ DPT, 2001, Age.,s.36

²⁰ Beyhan Ataç, İzzettin Önder, Salih Turhan, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Maliye Politikası, Dördüncü Fasikül, Eskişehir, 1997, s. 272

²¹ Ulusoy A., Age, s.243

- 1) Tarım (çiftçilik ve hayvancılık, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri)
- 2) Sanayi (madencilik ve taşocakçılığı, imalat sanayii, elektrik, gaz ve su-veya kısaca enerji sektörü)
- 3) İnşaat sanayii
- 4) Toptan ve perakende ticaret
- 5) Ulaştırma ve haberleşme
- 6) Mali müesseseler
- 7) Konut sahipliği
- 8) Serbest meslek ve hizmetler
- 9) Devlet hizmetleri²²

Sektörel gelir dağılımında sağlanan sağlıklı bilgiler doğrultusunda devlet, ülke ekonomisinde yer alan sektörlerin yönlendirilmesi hususundaki iktisadi politikalarını rahatlıkla uygular. Bu gelir dağılımı kavramı ile ulaşmak istenen nihai amaç, bir ülkedeki ekonomik sektörlerin oransal büyüklükleri ve belli dönemlerde ortaya koydukları gelişmelerinin saptanmasıdır. Dolayısıyla elde edilen veriler, dünya genelinde görülen sektörel gelir dağılımı oranları ile karşılaştırılınca, ortaya bir ülkenin uluslararası karşılaştırmalı sektörel yapısının analizi çıkmaktadır. Dünya ülkelerinin ekonomik yapıları incelendiğinde, az gelişmiş ülkelerde milli hasıladan en büyük payı alan sektörün tarım sektörü olduğu görülür. Bunun yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörünü milli hasıladan aldığı pay diğer sektörlerle oranla daha fazladır. Ve nihayet gelişmiş ülke ekonomilerinde ise, hizmet sektörü milli hasıladan en büyük payı alan sektör konumundadır. Bu ülkelerde sabit sermaye yatırımlarının yarıdan fazlası kamuya aittir.²³

Türkiye'deki gelir dağılımı, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ayrımında incelendiğinde, istihdamın yaklaşık %50'sini oluşturan tarım sektörünün, faktör gelirlerinden ancak %25 düzeylerinde bir pay aldığı dikkat çekmektedir. 1987'den 1994'e tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %48.6'dan %50.3'e çıkarken, faktör gelirlerinden aldığı pay %27.2'den %23.3'e düşmüştür. Bu sektör ayrıca istihdam

²² Süreyya Hiç, *Türkiye Ekonomisi*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1988, ss. 12-13

²³ Adnan Gülerman, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987, s.259

edilenlerin içinde ücretsiz aile işçilerinin (%75) ağırlıklı olması nedeniyle fert başına ortalama gelirin en düşük olduğu sektör olarak dikkat çekmektedir.

Sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı ile faktör gelirlerinden aldığı payda, 1987'den 1994'e azda olsa bir artış görülmektedir. Bu sektördeki istihdamın, toplam istihdam içindeki oranı %17.7'den %19.6'ya, toplam faktör gelirlerinden aldığı pay ise %23.4'den %25.4'e çıkmıştır. Bu artışa birinci derecede etkili olan alt sektör imalat sanayii olup, bu alt sektörün, sanayi sektöründeki istihdam içindeki payı 1987'den 1994'e %75.6'dan %70.9'a düşmesine karşın, faktör gelirlerinden aldığı payın küçük bir oranda arttığı görülmektedir. Ancak imalat sanayiinin toplam istihdam içindeki payında (%13.4-%13.9) çok büyük bir artış olmazken, faktör gelirlerinden aldığı pay %16.3'den %17.8'e çıkmıştır.

Hizmet sektörü ise, toplam istihdamın %30-33'ü arasında bir pay alırken, faktör gelirlerinin ise %50 civarında büyük kısmına sahip olmaktadır. 1987'den 1994'e istihdamdaki payında %33.8'den %30.2'ye küçük bir düşme görülse de faktör gelirlerinden aldığı pay %49.5'den %51.3'e yükselmiştir. Ayrıca hizmet sektöründe fert başına ortalama gelir diğer sektörlerle göre en yüksek değere sahiptir. Bu sektörün en büyük payını ise ticaret alt sektörü oluşturmaktadır. Ticaret alt sektörü, hizmet sektörü içerisinde 1987'de istihdamın %33.9'unu alırken, 1994'de %45.4'e çıkarak büyük bir artış kaydetmiş ve hizmet sektörünün yarattığı faktör gelirlerinin, 1987'de %42.7'sini alırken, 1994'de büyük bir artışla %52.4'ünü almaktadır.²⁴

²⁴ DPT, 2001, Age., ss.24-25

Tablo 2.4. Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL)

İktisadi Faaliyet Konuları							
		Türkiye	1987		Türkiye	1994	
			%	%		%	%
Tarım	Sayı	10.283.234	-	48,6	12.348.094	-	50,3
	Gelir	9.024.236	-	27,2	341.159.391	-	23,3
Sanayi	Sayı	3.738.872	100	17,7	4.804.562	100	19,6
	Gelir	7.767.514	100	23,4	371.515.610	100	25,4
-Madencilik ve Taş Ocakçılığı	Sayı	74.933	2,0	0,4	136.667	2,8	0,6
	Gelir	151.130	1,9	0,5	12.979.608	3,5	0,9
-İmalat Sanayi	Sayı	2.828.193	75,6	13,4	3.407.382	70,9	13,9
	Gelir	5.409.900	69,6	16,3	260.723.795	70,2	17,8
-Elektrik Gaz ve Su	Sayı	37.320	1,0	0,2	72.539	1,5	0,3
	Gelir	71.869	0,9	0,2	8.654.457	2,3	0,6
-İnşaat ve Bayındırlık İşleri	Sayı	798.426	21,4	3,8	1.187.974	24,7	4,8
	Gelir	2.134.615	27,5	6,4	89.157.750	24,0	6,1
Hizmet	Sayı	7.173.047	100	33,8	7.404.793	100	30,2
	Gelir	16.440.421	100	49,5	750.253.884	100	51,3
-Ticaret	Sayı	2.421.489	33,9	11,4	3.362.381	45,4	13,7
	Gelir	7.026.833	42,7	21,1	392.792.811	52,4	26,8
-Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	Sayı	962.496	13,5	4,5	916.721	12,4	3,7
	Gelir	2.360.706	14,4	7,1	103.081.648	13,7	7,0
-Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	Sayı	604.027	8,4	2,9	432.635	5,8	1,8
	Gelir	1.779.395	10,8	5,4	49.080.827	6,5	3,4
Toplam	Sayı	21.175.153	-	100	24.557.449	-	100
	Gelir	33.232.171	-	100	1.462.928.885	-	100

Kaynak:DPT, Age., s.25

2.2. Gelir Dağılımının Belirleyicileri

Dünya üzerinde yer alan ülkeler ekonomik ve sosyal yapıları itibariyle birbirinden birçok yönden farklılık gösterir. Dolayısıyla farklı ülkelerin gelir dağılımları incelenirken ve gelir dağılımları üzerine etki eden faktörler ortaya konulmaya çalışılırken ele alınan ülkenin sosyal ve ekonomik yapısı göz önünde bulundurularak

bir tasnife gidilmesi gerekir. Bu yönüyle, gelir dağılımına bir çok faktörün etkide bulunduğunu söyleyebiliriz.²⁵

Çalışmamızda gelir dağılımına etki eden unsurlar öncelikle, birçok kaynakta yer aldığı şekliyle genel bir tasnife tabi tutulacak, daha sonra ülkemiz koşulları göz önüne alınarak, başka faktörlerin etkileri de ele alınmaya çalışılacaktır.

Gelir dağılımının belirleyicilerini genel olarak üç başlık altında inceleyebiliriz:

- 1) Emeğin dağılımı
- 2) Servetin dağılımı
- 3) Faktör fiyatları

2.2.1. Emeğin dağılımı

Bir ekonomideki üretim faktörlerinin dağılımına bakıldığında, bu faktörlerden emeğin yetişkin insanlar arasında eşit bir şekilde dağıldığı görülecektir. Ancak gerçekte durum böyle olmayıp toplumu oluşturan bireylerin sahip olduğu emeğin vasfı bakımından farklılıklar görülmektedir. İşte emeğin vasfının dağılımındaki bu farklılıklardan dolayı bireyler arasında ücret farklılıkları doğmaktadır.²⁶

Emeğin vasfı incelenirken ele alınması gereken temel etkenler şunlardır:

- 1) Cinsiyet yapısı
- 2) Yaş yapısı
- 3) Eğitim düzeyi

2.2.1.1. Cinsiyet yapısı

Nüfusun cinsiyet yapısı, doğal nüfus artış hızını belirlemek ve faal nüfus bakımından önemli olmaktadır.

Öncelikle nüfusun cinsiyet ayrımı, nüfusun gelecekteki artış potansiyelini belirlemektedir. Bunu belirleyende dış olaylar ve nüfusun kendi yapısıdır. Dış olaylar, örneğin savaşlarda daha çok erkek nüfusun azalması yoluyla dengenin bozulması olayıdır. Bizde örneğin, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşında bu azalış

²⁵ Charles R. Frank and Richard C. Webb, *Income Distribution and Growth in the Less-Developed Countries*, The Brookings Institution, Washington, 1977, p.46

²⁶ Ulusoy A, Age., ss.248-249

nedeniyle 1927’de bin kadına düşen erkek sayısı 927’dir. Bu durum 1940’lara kadar sürmüştür. Bundan sonra ise, bin kadına düşen erkek nüfusta sürekli bir erkek fazlalığı vardır.

İkinci olarak, cinsiyet dağılımı, faal nüfus bakımından önemli olmaktadır. Bu durum kadın ve erkeklerin öteden beri süregelen, belirli işlerin yapılması bakımından önemli görülmüştür. Konu günümüzde az gelişmiş ülkeler açısından önemli olabilir. Çünkü buralarda tarım hala önemli bir ekonomik kesim durumundadır. Ancak gelişmiş ülkeler bakımından bu alandaki farkın önemli derecede azalmış olduğunu belirtmek gerekir. Kadın ve erkek, her ikisi de iktisadi kesimlerin ve alt kolların hepsinde yer almakta ve çaba harcamaktadır.²⁷

Ancak kalkınmışlık düzeyi ne olursa olsun, hemen tüm ülkelerde, faal nüfus arasında gelir dağılımı cinsiyet yapısına göre farklılık göstermektedir. Erkekler arasında gelir dağılımı kadınlar arasındaki gelir dağılımından farklı olduğu gibi, genel eşitsizlik yönüyle bakıldığında, kadın ve erkek ortalama gelirleri arasında da fark bulunmaktadır.²⁸

Tablo 2.5. de Türkiye’de 1991-2000 yılları arasındaki işgücünün cinsiyete göre dağılımı verilmiştir. Tablo 2.5. , Tablo 2.6. , Tablo 2.7. ve Tablo 2.8.’de yer alan kavramların anlamları şöyledir:

Kurumsal olmayan sivil nüfus: Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, özel nitelikli hastane, hapisane, kışla ya da orduevinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur.

15 ve daha yukarı yaştaki sivil nüfus: Çalışma çağındaki nüfustur. İstihdam edilen işgücü: İşbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan 15 ve daha yukarı yaştaki tüm nüfus.

i. İşbaşında olanlar: Yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir iktisadi faaliyette bulunan kişilerdir.

ii. İşbaşında olmayanlar: İşli olanlardan, çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan ancak işleri ile ilişkileri devam eden kişilerdir.

²⁷ Nazif Kuyucuklu, Türkiye İktisadı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, ss. 98-99

²⁸ Dağdemir Ö., Age., s.100

Eksik istihdam: Eksik istihdam iki ayrı grupta ölçülmüştür:

i. Görülebilir eksik istihdam: Referans döneminde ekonomik nedenlerle 40 saatten daha az bir süre çalışıp, mevcut işinde veya ikinci bir işte daha fazla süre çalışmaya müsait olan kişilerdir.

ii. Diğer: Görülebilir eksik istihdam dışında kalanlardan mevcut işinden elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği gibi nedenlerle mevcut işini değiştirmek istediği ya da ikinci bir iş aradığını bildiren kişilerdir.

İşsiz: Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış 15 ve daha yukarı yaştaki kişiler.

Toplam (sivil) İşgücü: İstihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar.²⁹

Tablo 2.5’de görüldüğü gibi Türkiye’de yıllar itibariyle kurumsal olmayan toplam sivil nüfus içerisinde erkek sayısı kadın sayısından fazladır. Fakat tablo incelendiğinde 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfus içinde, yıllar itibariyle kadın sayısının erkek sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Buradan Türkiye’de çalışmaya hazır kadın sayısının erkek sayısından daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ancak tabloda gerek toplam istihdam edilen kişi sayısına, gerekse eksik istihdamda olanların sayısına baktığımızda, istihdam edilen veya eksik istihdamda olan kadın sayısı, aynı durumda olan erkek sayısının neredeyse bütün yıllar boyunca ancak üçte biri kadardır. Toplam istihdam edilen erkek sayısında 1993 yılı hariç her yıl artış olurken, istihdam edilen kadın sayısı yıllar boyunca artış ve azalış yönünde çok fazla dalgalanmalar göstermiştir.

²⁹ Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, D.İ.E. Yayını, Ankara, 2000. ss.XXIII, XXIV

Tablo. 2.5. 1991-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü (000)

Yıllar	Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus		15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus		Toplam İşgücü		İstihdam Edilen İşgücü		Eksik İstihdam		İşsiz	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1991	28 215	27 703	17 962	18 028	14 539	6 183	13 353	5 769	1 423	158	1 186	414
1992	28 646	28 173	18 414	18 505	14 722	6 049	13 426	5 597	1 582	224	1 296	452
1993	28 951	28 603	18 745	18 946	14 655	4 902	13 412	4 488	1 258	152	1 243	414
1994	29 292	29 024	19 170	19 411	15 018	6 222	13 626	5 771	1 456	218	1 393	451
1995	29 775	29 444	19 668	19 877	15 201	6 056	13 952	5 653	1 282	272	1 249	403
1996	30 229	29 894	20 171	20 363	15 503	6 026	14 388	5 678	1 227	236	1 115	348
1997	30 668	30 343	20 677	20 857	15 706	6 145	14 709	5 766	1 053	144	996	379
1998	31 155	30 840	21 196	21 365	15 991	5 878	14 885	5 466	1 265	144	1 106	412
1999	31 625	31 312	21 721	21 879	16 552	6 897	15 192	6 399	1 568	187	1 360	498
2000	32 179	31 880	22 310	22 455	16 298	5 731	15 223	5 355	1 372	170	1 075	376

Kaynak:D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları-2000, s.8

Tablo 2.6.’da ise cinsiyete göre işgücüne katılma oranları verilmiştir. Tablo 2.6’da, Tablo 2.5.’deki sonuçlar daha çarpıcı bir şekilde ortaya konmuştur. Yıllar itibariyle Türkiye’de erkek nüfusun işgücüne katılma oranı %73 ile %81 arasında değişirken, işgücüne katılan kadın nüfusun oranı ortalama olarak %25.5 ile %34 arasında değişmektedir. Bu oranlar, Türkiye’deki emek faktörünün cinsiyete göre oldukça dengesiz bir dağılımı olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2.6. Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranları

Yıllar	Toplam İşgücü	İşgücüne Katılma oranı (%)	
		Erkek	Kadın
1991	20 722 000	80.9	34.3
1992	20 772 000	80.0	32.7
1993	19 557 000	78.2	25.9
1994	21 240 000	78.3	32.1
1995	21 257 000	77.3	30.5
1996	21 530 000	76.9	29.6
1997	21 851 000	76.0	29.5
1998	21 869 000	75.4	27.5
1999	23 449 000	76.2	31.5
2000	22 029 000	73.1	25.5

Kaynak: D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları-2000 s.9

Uluslararası İşgücü Örgütünün (ILO) yaptığı araştırmaya göre ise, kadınların işgücüne katılım oranları (yüzde olarak) 1997 yılında bazı ülkeler için şöyledir: Belçika'da 41.0, Fransa'da 47.2, Almanya'da 47.4, Yunanistan'da 36.2, Norveç'te 67.5, İsveç'te 65.0, Japonya'da 50.4, Çin'de 73.7, Hindistan'da 41.3 ve Türkiye'de 27.8'dir.³⁰

2.2.1.2. Yaş yapısı

Bir nüfusta yaş dağılımı, çalışabilecek nüfusun, yani işgücü veya faal nüfusun miktarını göstermektedir. Nüfusun yaş yapısı genellikle nüfus piramidiyle gösterilir. Uluslararası verilere göre 15-65 yaş arasındaki nüfus faal nüfusu, yani işgücünü oluşturmaktadır. Gerçi bu yaş sınırları gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Örneğin az gelişmiş ülkelerde faal nüfusun fiili alt sınırı onbeş yaşın altına düşebilmekte, üst sınırı da sosyal güvenlik sisteminin eksikliği veya bu sistemin tüm kesimleri kapsamaması nedeniyle 65 yaşı aşabilmekte, ama yaşam

³⁰ ILO, Key Indicators of the Labour Market, International Labour Office, Geneva, 1999. pp. 30-36

süresinin buralarda kısalığı nedeniyle genellikle bu yaşa gelinebilmektedir. Bu ülkelerde genellikle 15 yaşın altında da çalışmak durumunda kalınmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde ise durum oldukça farklıdır. Genç yaştaki nüfus, belirli nitelikleri ve becerileri kazanabilmek amacıyla, genel ve mesleki eğitimi sürdürmekte ve bundan sonra daha verimli olabilecek şekilde üretime katılmaktadır. Yaşam koşulları iyileştirilmiş olduğu içinde, ortalama yaşam süresi 65 yaşın oldukça üstünde olmaktadır.³¹

Gelir eşitsizliklerini açıklayan önemli bir faktörde nüfusun yaş yapısıdır. Genel olarak 25 yaşın üzerindeki faal nüfusun (25'den 50'ye) genç nüfusa göre daha verimli oldukları ve dolayısıyla daha fazla gelir sağladıkları kabul edilmektedir. Genç nüfus emek piyasasına yeni girmiştir, düzenli bir işi yoktur, mesleki deneyimi yetersizdir ve sosyal haklardan tam olarak yararlanamaz. Nüfusun yaş yapısı bu nedenlerle ekonominin aynı sektörlerinde veya aynı meslekte kazanç farklılıklarının açıklanmasında yardımcı olmaktadır. Genel olarak gelir dağılımı, genç ve yaşlı çalışanlar arasında ortalama gelir eşitsizliği, faal nüfusun yaş kompozisyonu ve her bir gruptaki gelir dağılımından etkilenmektedir.³²

Tablo 2.7.'de Türkiye'de 2000 yılı verileri doğrultusunda yaşa göre işgücü verileri yer almaktadır. Tablo 2.7.'de görüleceği gibi, 15 ve daha yukarı kurumsal olmayan sivil nüfus içerisinde en büyük payı 15-19 yaş grubu oluşturmaktadır. 60-64 yaş grubu ise 15 ve daha yukarı yaşta kurumsal olmayan sivil nüfus içerisinde en düşük paya sahiptir. Toplam işgücünde ise en yüksek pay 25-29 yaş grubuna aitken, en düşük pay 60-64 yaş grubuna aittir. İşgücüne katılma oranına baktığımızda ise, en yüksek orana %62.8 ile 35-39 yaş grubu sahipken, en düşük orana %20.3 ile 65 ve üzeri yaş grubu sahiptir. İşsizlik oranları en fazla %14.9 ile 20-24 yaş grubu ve %11.1 ile 15-19 yaş grubuna aittir. En düşük işsizlik oranları ise, %0.6 oranı ile 65 ve üzeri yaş grubu ve %2 oranı ile 60-64 yaş grubuna aittir.

³¹ Kuyucuklu N., Age., ss. 94-95

³² Dağdemir Ö., Age., s.103

Tablo 2.7. Türkiye’de 2000 Yılı Verileri Doğrultusunda Yaş Grubuna Göre İşgücü (000)

Yaş Grubu	Toplam Nüfus	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	Toplam İşgücü	İş Gücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Edilen Toplam İşgücü	Eksik İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı (%)
0-14	19 294	-	-	-	-	-	-	-
15-19	6 655	6 655	2 320	34.9	2 063	190	257	11.1
20-24	5 805	5 805	2 892	49.8	2 462	255	430	14.9
25-29	5 478	5 478	3 356	61.3	3 108	301	248	7.4
30-34	5 074	5 074	3 146	62.0	2 985	250	162	5.1
35-39	4 504	4 504	2 827	62.8	2 698	203	129	4.6
40-44	3 887	3 887	2 368	60.9	2 282	138	86	3.6
45-49	3 250	3 250	1 761	54.2	1 704	98	56	3.2
50-54	2 631	2 631	1 230	46.7	1 182	53	48	3.9
55-59	2 070	2 070	825	39.8	805	24	20	2.4
60-64	1 792	1 792	570	31.8	558	13	12	2.0
65 +	3 618	3 618	736	20.3	731	15	4	0.6
Toplam	64 059	44 765	22 029	49.2	20 578	1 541	1 451	6.6

Kaynak: D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları-2000 s. 41

2.2.1.3. Eğitim düzeyi

Eğitim olanakları ve bunlardan yararlanma biçimi de gelir dağılımını önemli ölçüde etkileyen bir faktördür. Konuya ilişkin yapılan araştırma sonuçlarına göre, babalarının meslekleriyle çocuklarının gelir düzeyleri arasında oldukça yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Örneğin birçok ülkede yapılan araştırmalara göre, gelir düzeyi en yüksek olanların babalarının yüksek düzeyde yönetici ya da üst gelir gruplarında yer alan kişiler oldukları saptanmıştır. Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülkelere ilişkin

sonuçlar, eğitim hizmetlerinden daha çok yüksek gelir grubundakilerin yararlandığını göstermektedir.³³

İşgücünün niteliğinin artırılması amacıyla örgün ve yaygın mesleki ve teknik eğitime, eğitim ile işgücü piyasası ilişkilerinin geliştirilmesine, eğitim ve istihdam kuruluşlarının yeniden yapılandırılmasına, uygulamalı mesleki teknik eğitimde sosyal tarafların daha fazla katılımlarının sağlanmasına ve sorumluluk almalarına olan ihtiyaç devam etmektedir.

Toplumda bireyin küresel planda geçerli bilgi, beceri ve kalifikasyon ile donatılmış olup olmadığı gelir dağılımı açısından önem arz etmektedir. İşletmelerde çalışanların eğitim yapısında son yıllarda çok hızlı bir gelişme görülmekle birlikte rakip ekonomiler dikkate alındığında, eğitime yönelik faaliyetlerin hayati özelliği kendini göstermektedir.³⁴

Gelir eşitsizliği ile eğitim arasında iki yönlü bir ilişki vardır. Bir yanda, eşitsiz bir gelir dağılımı, yoksulların eğitime yatırım yapıp bu alanda başarılı olma ve yarar sağlama kapasitelerini sınırlandırır. Diğer yanda, eğitimin eşitsiz dağılımı gelir eşitsizliklerini daha da artırır.

Gelirin aşırı eşitsiz dağılımının bir sonucu, yoksul insanların varlığıdır. Yoksul insanlar için eğitim masraflıdır, eğitimde başarı belirsizdir ve getirileri de azdır.

Eğitimin yoksul insanlar için masraflı oluşu şu nedenlerden dolayıdır: i) Yoksulların okula erişimleri kolay olmaz, ii) Yoksulların okul masraflarını karşılayacak yeterli gelirleri yoktur, iii) Yoksulların okula göndermeleri gereken daha çok sayıda çocuk sahibi olmaları muhtemeldir, iv) Yoksullar, çocuklarının emek ve gelir katkılarıyla ucu ucuna geçinebilmektedirler.

Belirteceğimiz şu nedenler ise, eğitimdeki başarıyı yoksullar için daha belirsiz kılmaktadır: i) Yoksulların çocuklarının gittikleri okullarda, bina, öğretmen kalitesi ve sınıfların kalabalıklığı açısından istenen düzeyde değildir, ii) Yoksulların çocuklarının beslenmeleri de muhtemelen yetersizdir, iii) Yoksulların çocukları muhtemelen ev işlerinde ya da pazarlarda çalışmaktadır, iv) Yoksul ailelerin eğitim, kültür ve sosyal düzeyleri, çocuklarda yüksek olan öğrenme kapasitesi için uyarıcı olmaktan çok uzaktır.

³³ Orhan Şener, Kamu Ekonomisi, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1996, s.17

³⁴ D.P.T., Ankara, 2001, Age.,ss. 64-66

Eğitimin eşitsiz dağılımı, gelir eşitsizliklerine yol açar, çünkü en başta, eğitim düzeyinin düşüklüğü, beceri, üretkenlik ve başkalarıyla iletişim düzeylerinin de düşüklüğü anlamına gelir. Eğitimli işçilerle daha az eğitim gören işçilerin ücretleri arasındaki farklılaşmanın giderek artması bu eşitsizliğin bir işaretidir.

Eğitimin, özellikle de kadınların eğitiminin, geleceğe dönük önemli ve ciddi yan etkiler yarattığı iyi bilinmektedir. Örneğin kadınların eğitim görmelerinin gelecek kuşakların insan sermayesi üzerinde önemli ölçüde olumlu etkileri vardır. Gelişmekte olan ülkelerde bunu doğrulayan birçok tahmin geliştirilmiştir.³⁵

Tablo 2.8.'de Türkiye'de 2000 yılı verileri doğrultusunda eğitim durumuna göre işgücü ve istihdam rakamları yer almaktadır. Tablonun ilk sütununda görüleceği gibi okur yazar olmayanların sayısı oldukça yüksektir. Toplam nüfus içerisinde en büyük payı ilkokul mezunları teşkil etmekte, bundan sonraki en büyük payları sırasıyla lise ve ortaokul mezunları almaktadır. Toplam nüfus içerisinde en düşük paya orta dengi meslek okulu mezunları sahiptir. Toplam işgücü içerisinde işgücüne katılma oranı en yüksek olan grup, %77.9 ile yüksekokul veya fakülte mezunlarıdır. Bu grubu %65.9 ile lise dengi meslek okulu mezunları ve %52.3 ile ilkokul mezunları takip etmektedir. İlköğretim mezunları (ilkokul ve orta okulu birarada okuyanlar) ve okuryazar olmayanlar, sırasıyla %11.1'lik ve %29.8'lik paylarıyla işgücüne en düşük katılma oranlarına sahiptirler.

Ankette işsizler, 15 ve daha yukarı yaştaki sivil olmayan nüfus içerisinde toplam işgücüne katıldığı halde, halihazırda bir işte çalışmayanları kapsadığı için, işsizlik oranları incelenirken bu durum gözönünde bulundurulmalıdır. Buna göre, 15 ve daha yukarı yaştaki kurumsal olmayan sivil nüfustan toplam işgücüne katılanların içinden işsiz kalanlar için en düşük oran %3.6 ile okuryazar olmayanlara aittir. Bu oran 1.812.000 okur-yazar olmayan toplam işgücünden, işsiz kalan 65 000 kişiyi yansıtmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki, bu eğitim grubundan 4.274.000 kişi de işgücüne dahil olmamıştır. Diğer işsizlik verileri de bu durum gözönünde bulundurularak değerlendirilmelidir. İşsizlik oranının en düşük olduğu diğer iki grup ise, %5.4 ile ilkokul mezunları ve %5.6 ile okur-yazar olup bir okul bitirmeyenlerdir.

³⁵ Tuncer Bulutay, "Türk İşgücü Piyasası ile İlgili Temel Değişkenler-Giriş" DİE Yayını, Ankara, 1998, s. XVIII-XIX

Toplam işgücüne katıldığı halde, en yüksek oranda işsiz kalan gruplar ise sırasıyla, %11.1 ile ilköğretim mezunları ve %11'lik eşit paylara sahip olmak üzere orta ve lise dengi meslek okulu mezunlarıdır. Yüksekokul veya fakülte mezunu olduğu halde işsiz kalanların oranı %6.9'dur ve bu oran Türkiye ortalamasından (%6.6) yüksektir.

Tablo 2.8. Türkiye’de 2000 Yılı Verileri Doğrultusunda Eğitim Durumuna Göre İşgücü (000)

Eğitim Durumu	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	Toplam İşgücü	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İstihdam Edilen Toplam İşgücü	Eksik İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı (%)
Okur-yazar Olmayanlar	6 087	1 812	29.8	1 748	85	65	3.6
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler	1 996	729	36.5	688	54	41	5.6
İlkokul	22 094	11 563	52.3	10 941	992	622	5.4
İlköğretim	444	49	11.1	44	2	5	11.1
Ortaokul	4 638	2 095	45.2	1 918	158	177	8.5
Orta dengi meslek	176	65	37.0	58	8	7	11.0
Lise	4 858	2 472	50.9	2 216	127	256	10.4
Lise dengi meslek	2 004	1 320	65.9	1 176	71	145	11.0
Yüksekokul veya fakülte	2 468	1 923	77.9	1 790	44	133	6.9
Toplam	44 765	22 029	49.2	20 578	1 541	1 451	6.6

Kaynak: D.İ.E. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, ss. 44-45

Türkiye dahil, Batı Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalar, gelir getiren servetin çok büyük bir kısmının küçük bir grubun elinde olduğunu göstermiştir. Buna mukabil büyük çoğunluk bu fırsatlardan yoksundur. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, bütün olumlu koşullara rağmen emeğin niteliğini artırabilme imkanının sınırlı olması, ikincisi de gelir eşitsizliklerinin bir üst sınırının olmasıdır. İnsanların, yani tüketici karar birimlerinin gelir elde etmeden yaşaması mümkün değildir. Ama herkesin aynı düzeyde gelir elde etmesi ve aynı miktar servete sahip olması da mümkün değildir.³⁶

Servet dağılımındaki büyük eşitsizlikleri gidermenin en kestirme yolu, gelir getiren serveti özel mülkiyete konu olmaktan çıkarmak, devleti gelir getiren servetin maliki haline getirmektir. Eğer bu şekilde hareket edilirse, özel şahısların gelir elde etmesi imkanı ortadan kalkar ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin tek sebebi olarak emek gelirleri arasındaki eşitsizlikler kalır.

Fakat bu durumu demokratik bir toplumda savunmak mümkün değildir. Bu ancak tüm ekonomik faaliyetlerin devlete bırakılması sonucunu doğurur. Servet üzerinde özel mülkiyeti kaldırmaksızın servet dağılımını daha eşit bir hale getirmek mümkündür. Bu, servet mülkiyetinin sınırlandırılması ve servetsizlerin servet sahibi haline getirilmesi suretiyle yapılır. Bu sayede servet dağılımındaki yığılma önlenir ve kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler daha çok eşit hale getirilir. Bu konuda hem servet mülkiyetini sınırlandıran, hem de servetsizleri servet sahibi yapan bir tedbir, toprak reformudur. Toprak reformu bir yandan büyük toprak mülkiyetini tasfiye eder, diğer yandan topraksız çiftçileri toprak sahibi yaparak servet dağılımındaki eşitsizlikleri azaltır. Böylece, belirli bir servet çeşidinin dağılımının daha eşit hale gelmesi servet

³⁶ Özbilen Ş., Age., s.382

gelirlerinin, dolayısıyla milli gelirin tüketici birimler arasında dağılımında eşitsizlikleri hafifletir.

Servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için üzerinde en çok düşünülmüş tedbirlerden başka bir tanesi de verasetin sınırlandırılması ve hatta kaldırılmasıdır. Bunun sebebi, birikmiş (temerküz etmiş) servetin nesilden nesile veraset yoluyla belirli kişileri intikal etmesi ve böylece servet birikiminin devam etmekte de kalmayarak, artma eğilimi göstermesidir. Çünkü servetin intikal ettiği kişiler, servetsizlerle karşılaştırıldıklarında yeniden servet edinmede ve servetlerini artırmada daha çok şansa sahiptirler. Bu bakımdan veraset bir kurum olarak birçok düşünür tarafından büyük bir adaletsizlik kaynağı olarak görülmüş ve verasetin sınırlandırılması veya kaldırılması istenmiştir. Nitekim John Stuart Mill, belirli bir sınırı aşan servetin veraset yoluyla intikalini önlemek istemiştir.

Servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi için üzerinde önemle durulan diğer bir konu da vergi politikasıdır. Vergi politikası sayesinde zenginlerin ferdi vergi yüklerini artırmak ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri hafifletmek mümkündür. Zamanımızda servet biriktirmenin en önemli kaynağı kişisel tasarruflar olduğuna göre, zenginlerin artan oranlı şahsi gelir vergileriyle vergilendirilmesi servet birikimini azaltabilir. Olağanüstü kazançlar üzerinden alınan vergilerde servet dağılımındaki eşitsizliklerin artmasına engel olurlar. Sermaye değerlerindeki artışlar üzerinden alınan vergiler, veraset vergileri ve gerçek servet vergileri doğrudan doğruya servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermek gayesine yönelmişlerdir.³⁷

Servet dağılımı konusunun literatürde pek yer almamasının nedeni, bu konuda veri yetersizliğidir. Bu yetersizlik sanki böylesi bir eşitsizliğin olmadığı gibi bir algılamaya yol açmaktadır. Servet eşitsizliğini analiz edecek araçların olmaması aynı zamanda bu sorunu gözardı etmek ile ilişkilidir.³⁸

2.2.3. Faktör fiyatları

Faktör fiyatlarıyla, ücret, faiz, rant, kâr gibi üretim faktörleri fiyatları kastedilmektedir. Servet ve işgücünün dağılımını bir veri olarak sabit kabul edersek,

³⁷ Türk İ., Age., ss.325-326

³⁸ D.P.T., Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.64

cret almamakta, bazan kiralar dondurulmakta ve kârın azami tavanı belirtilmekte, belirli ürünlerin fiyatlarının destekleme alımlarıyla en az bir düzeyin altına düşmesi önlenmektedir.³⁹

Konuya Türkiye açısından ve öncelikle ücretler yönünden bakıldığında, 1980 sonrası dönemde meydana gelen gelişmeler şöyle özetlenebilir. Bu dönemin genel özelliği, reel ücretlerdeki ve ücret paylarındaki azalmadır. Reel cretler, 1980 ile 1982 arasında keskin bir düşüş göstermiş, daha sonra bu düşüş 1989 yılına kadar sürmüştür. 1989 ile 1991 arası ise, gerçek ücretlerde sürekli bir artışın görüldüğü tek zaman aralığıdır. İniş eğilimi 1992 yılında yeniden başlamış, ardından 1993 ve özellikle 1994 yılında sürmüştür. 1995 ile 1997 arasında sınırlıda olsa bir yükseliş görülmüş, ancak bu yükseliş 1991’den bu yana görülen dşşt telafi etmekten çok uzak kalmıştır. Dolayısıyla 1997 yılındaki reel ücretler, 1991 yılındaki değerlerinin çok altındadır.⁴⁰

1980 sonrası dönemde, ücret ve maaşların milli gelir içindeki payı artmamış, gelir dağılımı daha da kötüleşmiştir. Buna karşılık faiz, rant ve kâr gelirlerinin milli gelirdeki payı yükselmiştir. Türkiye’de gelirin fonksiyonel dağılımının önemli ltde bozulmasına etki eden en önemli faktör, 1980’den sonra uygulanan ekonomi politikalarıdır. Ayrıca aktif nüfus içinde ücretlilerin nispi payının düşük olması da önemli bir etkidir. Gelişmiş ülkelerde bu kesimin payı %70’ler seviyesinde iken, Türkiye’de bu oran %30’lar civarındadır. Gelirin fonksiyonel dağılımının kötüleşmesine yol açan başlıca sebepler; ücretlerin enflasyonun altında kalması, vergi tahsilatında

³⁹ Türk İ., Age., s.327

⁴⁰ Tuncer Bulutay, “ cretler, Gelir ve cret Dağılımları” İstihdam ve Eğitim Projesi İřęc Piyasası Bilgisi, D.İ.E. Yayını, (Tor 6),1999, s.56

dolaysız vergilerden çok dolaylı vergileri ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikasıdır.⁴¹

2.2.4. Gelir dağılımına etki eden diğer unsurlar

2.2.4.1. Enflasyon

M. Friedman'a göre, insan topluluklarının en büyük düşmanı, ekonomik ve sosyal kötülüklerin, kitle halinde işsizliklerin, ekonomik gerilemenin, varlık içinde yokluk çekmenin en önemli kaynağı enflasyondur.⁴²

Gelir dağılımındaki değişme, yarattığı sosyal sorunlar açısından ele alındığında, toplumun esasen düşük gelirli kesimlerinin nispi payının daha da küçülmesini çok ciddi bir sakınca olarak ortaya koymak doğaldır. Enflasyona yol açan bir iktisat politikasının özellikle siyasi alanlardaki tartışmalarda, en çok belirtilen yönü bu sosyal sakıncadır.

Bazen bu yolda bir eleştiriye cevap olarak, eleştirinin ancak kısa dönemde ve umulmadık ya da umulan ölçüleri aşan enflasyonlar için geçerli olduğu belirtilmektedir. Şayet enflasyon uzar ve fiyat ve ücret artışları birbirini izlerse, herkes bekleyişlerini enflasyonun devam edeceği varsayımına dayandıracağından, davranışların buna göre ayarlanacağı ve ekonomide bir tür enflasyoncu dengeye ulaşılacağı beklenir. Bu durumda gerek gelirler, gerek servetler beklenmeyen bir enflasyonun etkisiyle değişmeyecek, herhangi bir değişme oluyorsa, bu durum enflasyon karşısında kişi ve firmaların yaptıkları seçimin sonucu olacaktır.

Ancak böyle bir gerekçe, yukarıda belirtilen sakıncanın bütünüyle giderildiğini göstermez. Her şeyden önce, uzunca sürmesi halinde dahi, enflasyon daima alışılmış, hesaplara intikal ettirilmiş olmayabilir. Zira enflasyon hızı, çeşitli nedenlerle, toplumdaki bekleyişlerin ortalamasından değişik gerçekleşebilir. Bu durumda %20'lik bir enflasyon hızını ortalama olarak bekleyen bir toplum %30'luk bir hızla karşılaşır, iktisadi sonuçlar, sıfır fiyat artışı bekleyen bir toplumun %10 fiyat artışı ile karşılaşması haliyle aynı olacaktır.

⁴¹ Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s.94

⁴² Vildan Serin, İktisat Politikası- Seçme Konular, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.129

Diğer yandan, toplumun enflasyoncu beklentilerinin ortalaması ile gerçekleşen enflasyon oranı birbiriyle çakışsa dahi, bu ortalamadan değişik tahmin bekleyen kişiler açısından durum yine dengeden uzaktır.

Nihayet yukarıda değinilenler bir yana koyulsa bile, kişilerin enflasyoncu dengeye kendilerini ayarlama olanağı çok değişik oluşu, makro bir denge ile bireysel planda dengeyi çok farklı kavramlar yapmaktadır. Belli kişiler, belli meslek grupları, firmalar ya da bazı tür servetlerin sahipleri enflasyonun bilincine varsalar ve enflasyon hızını tamamen doğru tahmin etseler bile, gerekli değişiklikleri yapma gücünde olmadıkları için, kişisel planda bir dengeye ulaşmaları mümkün olmaz. Uzun süren enflasyon dönemleri bu tür zararları telafi etmek için bazı mekanizmalar yaratılmasına - ücretler, maaşlar, devlet tahvilleri vs. nin fiyat endekslerine bağlanması gibi- yol açsa bile bu tür telafiler hiçbir ülkede tam olmamakta, bir çok ülke için tamamen yetersiz kalmaktadır. Bu durumlarda enflasyonun gelir ve servet dağılımını değiştirmekten doğan yükü toplumun belli kesimlerince gerçekten hissedilmektedir.

Türkiye’de gelir dağılımını bozan en önemli faktörlerden biri enflasyondur. Türkiye’de enflasyonun düşürülmesi, aklın emri olduğu kadar, ahlaki bir sorun haline gelmiştir. Enflasyonun moral değerler açısından da olumsuz etkileri vardır. Enflasyon gelir dağılımını bozarak, toplumun moral değerlerini de erozyona uğratmaktadır.

1980 sonrası sendikal hakların askıya alınması sonucu, çalışanlar pazarlık gücünü yitirmişlerdir. Yatırımcılar böylece maliyetler içindeki emek payını kolayca düşürebilmişlerdir. Bu nedenlerle, gelir dağılımı hızla, çalışan kesimlerin aleyhine bozulmuştur. Enflasyon nedeniyle çalışanların satınalma gücü hızla düştüğünden, talep yetersizliği sonucu olarak, temel mal ve hizmet üretimi azalmıştır. Böylece, çalışanların bütçelerinden temel mal ve hizmetler için ayrılan pay giderek artmaya başlamıştır.

Enflasyonun yükü doğrudan doğruya çalışan kesimler tarafından yüklenilmektedir. Şöyle ki, temel mal ve hizmetleri üreten iktisadi devlet teşekküllerinin fiyat zammı politikalarının sonucu olarak, bu kesim enflasyon baskısının altında kalmıştır.⁴³

⁴³ Hüsnü Erkan , “Kronik Enflasyon Ekonomiye ve İstihdama Etkileri” semineri, İstanbul, 1997, ss.47-50

Kimi kaynaklarda özetlendiği gibi, ekonomik ve siyasal açıdan güçlüler, enflasyonla mücadele çerçevesinde ücretlerin ve maaşların fiyatlara endekslenmesi, çiftçilere fiyat desteği, banka hesaplarına yüksek faiz, repo gelirleri gibi çeşitli önlemlere başvurmışlardır. Bu da, daha az güçlü ve etkisi olan kesimlerin (örneğin emeklilerin) enflasyonun asıl yükünü çektiklerine işaret etmektedir. Üzerinden de Emekli Sandığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu'nun emekli aylıkları 1998 ve 1999 yıllarında reel olarak 1990 yılındakinden daha düşüktür. 1990-1999 döneminde yalnızca Bağ-Kur emeklilerinin reel maaşlarında düzelme görülmüş, ancak bu maaşlarda bile 1993-1995 döneminde belirli azalmalar gözlenmiştir.

Yukarıda da açıklandığı gibi, 1980'den bu yana gelir paylaşımında asıl kaybedenler işçiler olmuştur. Aynı şekilde, 1994-1998 döneminin kayba uğrayanları da yine işçiler ve memurlardır. Ücret gelirine bağımlı olmayanların, bunlar arasında örgütlenmemiş kesimde çalışanların, Türkiye'de son yıllardaki gelir eşitsizliklerinden daha az etkilenmiş olmaları muhtemeldir. En azından, durumun böyle olmadığını gösterecek yeterli veriler bulunmamaktadır.⁴⁴

2.2.4.2. Faiz politikası

Türkiye'de, 1980 sonrası özellikle, ücretin milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesinde, ücret artışlarının enflasyon seviyesi altında tutulmasının etkisi vardır. Bu durum, ücretlilerin reel satınalma gücünü önemli ölçüde azaltmıştır. Bu dönemde tarım kesimi gelirlerinin düşmesi sonucunda temel tüketim malları talebinde azalma, buna karşılık lüks tüketim malları talebinde ise artış gözlenmiştir. Bu durum, Türkiye'de mal ve hizmet üretim yapısını bozmuştur. Faiz oranlarının 1980'den sonra serbest bırakılması ve reel faiz uygulanması, piyasa faiz oranlarının önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Faizlerin yükselmesinde, kamu kesimi açıklarının, iç borçlanmaya gidilerek karşılanması etkisi büyüktür. Bu durum, kâr-faiz-rant gelir grubunun milli gelirdeki payını artırmış, üretken yatırımlara gidecek tasarrufların risksiz olması ve yüksek getirisi sebebiyle faize yönelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, sabit sermaye yatırımları düşmüş, istihdam artışı yavaşlamış ve işsiz sayısı büyük ölçüde artmıştır.

⁴⁴ Tuncer Bulutay, "Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları" ss. 62-63

1980 sonrası uygulanan politikalar, Türkiye ekonomisinin dışa açılması bakımından olumlu sonuçlar yaratmış olmasına rağmen, gelir dağılımı bakımından aynı şeyleri söylemek mümkün değildir.⁴⁵

Kâr, faiz, rant gibi gelir kategorilerinin bölüşüm paylarını yükseltirken, dolaylı yoldan emek gelirini düşüren en önemli politikalardan biri, reel faiz hadlerinin yüksek düzeyde oluşmasını sağlayan politikalardır.

Enflasyonda finansman talebinin yoğunlaşması ve esnek olmaktan çıkması olağandır. Yüksek reel faiz politikasıyla birleştiğinde, bu esneksizlik, katma değerde emek payı düşerken, faiz payının yükselmesine nedendir. Diğer yandan, dengede kâr haddi eşit faiz haddi olmak gerektiğine göre, yükselen reel faizler peşinden kârlarında artmasını, artmayan durumdaysa, firmaların tasfiyesini getirmektedir. Bir yandan enflasyonun, bir yandan durgunlukta şiddetlenen tekelleşmenin, bir yandan da hükümetin belirli gruplara-ihracatçılar gibi- isteyerek sağladığı rantlar buna eklenmektedir. Böylece, yüksek ve değişen hızda enflasyonla birlikte yüksek reel faiz politikası kâr-faiz-rant gelirlerinin katma değer payını yükseltirken, emeğini düşürmektedir.

Tablo 2.9'da bu ters yönlü gelişmenin seyri izlenebilir. Tablo incelendiğinde yıllar boyunca, maaş ve ücret gelirlerinin giderek azalmasına rağmen kâr-faiz ve rant gelirlerinin payları artmaktadır.

Tabii, faiz hadleri aynı zamanda yatırım talebi yolu ile ücret-maaş gelirleri üzerinde etkili olabilir. Yatırıma elverişli olmayan bir istikrarsızlık ortamına yüksek reel faizler eklenince, özel kesim uzun vadeli yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Bunun beklenir sonucu, emek talebinin düşmesi, düşük verimli faaliyetlerde nüfus yığılması ve artan işsizlik oranıdır. Nitekim, Türkiye'de yaşanan gelir bölüşümünün emek aleyhine değişmesi olgusunun bir yönü de budur.⁴⁶

⁴⁵ Karluk R., Age., s. 95

⁴⁶ Gülten Kazgan , Türkiye'de Gelir Bölüşümü: Dün ve Bugün, FES, İstanbul, 1990, ss. 9-10

Tablo.2.9. Üç Ana Kesimin Milli Gelirden Aldığı Pay (%)

Yıllar	Tarım %	Ücret-Maaş %	Faiz-Kâr-Kira %
1968	41.1	29.5	29.4
1972	34.2	29.4	36.4
1977	30.2	31.9	37.9
1980	25.1	27.6	47.3
1984	20.0	22.9	57.1
1987	18.2	28.6	53.1
1988	17.6	26.1	56.3
1989	17.6	25.9	56.5
1990	18.1	32.4	49.5
1991	15.5	36.9	47.6
1992	15.0	36.8	48.2
1993	14.8	35.1	50.1
1994	15.9	26.5	57.6

Kaynak: Süleyman Özmucur. Yeni Milli Gelir Serisi ve Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1968-1994, ODTÜ gelişme Dergisi, Cilt:23, Sayı:1, 1996, s.91

Tasarruflara enflasyonun üzerinde bir getiri sağlamayı hedef alan yüksek faiz politikasıyla, temelde tasarrufları artırmak suretiyle kullanılabilir fonları yükseltmek ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlar ile enflasyon hızının makul düzeylere indirilmesi gibi kısa vadeli amaçlar güdülmüştür. Ancak Türkiye ekonomisinin son on yıllık performansına ilişkin gözlemler, öngörülen amaçların önemli ölçüde gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Nitekim, 1973-1980 döneminde özel tasarruf oranı %11.4 iken, 1981-1988 dönemi ortalaması önemli bir değişiklik göstermeden aynı oranda devam etmiştir. 1984-1988 ortalaması ise sınırlı bir artış göstererek ancak %12.8 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁴⁷

⁴⁷ Adnan Büyükdeniz, *Türkiye’de Faiz Politikaları*, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss.93-96

1980 sonrası dönemde, tasarruflara pozitif reel faiz ödenmesinin, teorik olarak gelir dağılımı üzerinde müsbet etki yapacağı ifade edilmektedir. Fakat, faiz gelirlerinin hangi kesimlere intikal ettiği tam bilinmediğinden, bu kanaatin gelir dağılımı açısından doğruluğu tartışılabilir. Bankalar Birliğinin verilerine göre, 1988 yılı için yapılan bir hesaplamada, küçük tasarruf sayılacak üç milyon TL ve altındaki vadeli tasarrufların (ki bu gruptaki ortalama hesap büyüklüğü beş yüz elli bin TL civarındadır), toplam vadeli tasarruf mevduatının %40'ını, bu gruba giren hesap sayısı da toplam vadeli mevduat hesap sayısının %91'ini oluşturmaktadır. Üç milyonu aşan mevduatlar ise toplam tasarruf mevduatının %60'ını, hesap sayısı ise sadece %9'unu oluşturmaktadır. Bu durum, gelir dağılımının, yüksek faiz politikası sebebiyle, bankalarda yüksek miktarlarda mevduat tutan az sayıdaki üst gelir ve servet grupları lehine geliştiğine işaret etmektedir.

1980 sonrası dönemde, faizlerin serbest bırakılması ile hızla yükselen faiz oranları kredi faizlerini de yükseltmiştir. Faizlerin serbest bırakılması olayı, toplumdaki gelir ve servet dağılımını önemli ölçüde bozmuş ve belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasını ve ekonomide tekelleşmeyi hızlandırmıştır. Hem kredi hem de mevduat faizlerinin serbest bırakılması, servet yoğunlaşmasının iki yönlü işlemesine etken olmaktadır. Kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmeye ortam hazırlarken, mevduat faizlerinin yüksek tutulması da, rantıye sınıfının doğmasına ve bu kesimlere olağanüstü servet oluşumu olanağı sağlamaktadır. Sonuç olarak, 1980 sonrası izlenen faiz politikasının gelir dağılımını bozucu, üretken sermayenin rantiyer bir özelliğe doğru kaymasına yol açıcı, yatırımları yavaşlatıcı etkileri olduğu söylenebilir.⁴⁸

2.2.4.3. Dolaylı, dolaysız vergiler ve negatif gelir vergisi

Dolaysız vergiler, faktör gelirlerine doğrudan ulaşan vergilerdir ve gerçek gelir miktarına göre salınabileceği gibi, potansiyel gelir miktarına bağlı olarak da salınabilir. Birinci gruba çağdaş ekonomilerde uygulanan gelir ve kurumlar vergileri, ikinci gruba ise tarım kesiminde potansiyel verim üzerine salınan arazi vergisi girer.⁴⁹

⁴⁸ Güçlü S, Bilen M, Age., s.169-170

⁴⁹ Ataç B, Age. s. 245

Ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında, paralı kesim tüm ekonomide geçerli olmadığından ve paralı kesime geçen firmalarda düzenli kayıt sistemi bulunmadığından, dolaysız vergiler etkin bir biçimde uygulanamaz. Bu nedenle, bu tür ekonomilerde genel gelir sistemi içinde dolaylı vergiler ağırlık kazanır. Bu tür ekonomilerde hükümetler bir yandan dış ticarete konu olan, diğer yandan da iç ekonomide pazara çıkan malları vergilendirir. Ancak bu aşamada asıl amaç birikim değil, kamu finansmanı olanağı sağlamaktır.⁵⁰

Vergilerin çoğunlukla dolaylı yapıda olması halinde vergi yükünü düşük gelirli, dolaysız yapıda olması halinde ise yüksek gelirli toplum kesimlerinin vergi yükünü taşıdıkları konusunda görüş birliği vardır. Kuşkusuz, dolaylı vergilerin dayanakları, spesifik veya advalorem nitelikli olmaları, yönelik oldukları malların ikame olanakları, dolaylı vergiler açısından ileri sürülen yargının farklı düzeylerde gerçekleşmesi sonucunu yaratabilmektedir. Dolaylı vergiler, zorunlu tüketim mallarına yönelik olarak uygulanıyor ise; yukarıda da belirtildiği üzere marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli toplum kesimleri üzerinde satınalma gücünü ve yaşam düzeyini azaltıcı etki yaratırlar. Yansıma koşullarına bağlı olarak, söz konusu vergilerin büyük ölçüde nihai tüketiciler üzerine yüklenmesi, dolaylı vergi uygulamasının kapsamına göre, kamu finansmanının büyük ölçüde sözü edilen kişilerce karşılanmasına neden olur. Özellikle spesifik karakterli dolaylı vergiler gelir düzeyine kıyasla tersine artan oranlı etki yaratırlar. Tüketilen mal dolayısıyla ödenen maktu vergi, yüklenicinin gelir düzeyine göre ters orantılıdır. Ayrıca bu tip vergiler, yüksek değerli vergi konularında oransal olarak az, düşük değerli vergi konularında ise oransal olarak yüksek etki yarattıklarından geliri olumsuz yönde yeniden dağıtıcı rol oynarlar.

Dolaysız vergiler ise; gelir vergisi ve bazen kurumlar vergisinde olduğu üzere, artan oranlı tarifeler üzerinden alınabilmeleri, muafiyet, istisna ve indirim uygulamalarına yer verebilmesi, vergi türlerine göre değişen boyutlarda şahsileştirmenin yapılabilmesi nedeniyle gelir dağıtıcı ve düzenleyici etkiler yaratabilmektedirler.⁵¹

⁵⁰ Ataç B, Age., s. 248-249

⁵¹ Abdurrahman Akdoğan, Kamu Maliyesi, Beşinci Baskı, Gazi Büro Bitabevi, Ankara, 1996, s. 395-396

Vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, dolaylı-dolaysız vergi oranları yardımıyla incelenebilir. Vergiler içinde dolaylı vergilerin payının artması, gelir dağılımını ücretliler aleyhine değiştirmektedir. Ülkemizde dolaylı vergi oranları, 1993 yılından itibaren dolaysız vergi oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir (Tablo 2.10.). Dolaylı vergi oranlarının vergi gelirleri içinde ağırlıkta olması, emek gelirinin kaybını artırmaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlerden alınan vergilerdeki artışlar da, emek geliri üzerindeki baskıyı artırmaktadır (Tablo 2.11.). Katma Değer Vergisi ve fon uygulamaları düşük gelirlilerin vergi payını artıran önemli faktörlerdir. Verginin ileri yansıtılmış olduğu varsayımı altında KDV, nihai tüketici tarafından ödenmiş olmaktadır. Düşük gelir grupları, gelirlerinin daha yüksek bir oranını vergi olarak ödediklerinden gelir dağılımı adaletsizliği artmaktadır. Mal ve hizmetlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı incelendiğinde, toplam vergi gelirlerinin 1/3'ünü aşan bölümünün mal ve hizmetlerden alınan vergilerden oluştuğu görülecektir. Söz konusu durum, gelir dağılımını düşük gelirliler aleyhine bozan önemli bir gelişmedir.⁵²

Tablo 2.10. Vergi Gelirlerinin Dağılımı

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Dolaysız	52.3	50.4	48.6	48.3	42.5	39.4	40.7	46.6	46.7	47.1
Dolaylı	47.7	49.6	51.4	51.7	57.5	60.6	59.3	53.4	53.3	54.3

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Raporları

Tablo 2.11. Mal ve Hizmet Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Mal ve Hizmetlerden										
Alınan	37.4	37.4	37.1	37.5	39.7	38.3	37.1	35.7	36.2	37.2
Vergiler/Toplam										
Vergi Gelirleri										

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Vergi İstatistikleri Yıllıkları

⁵² Nejla Adanur Alkan, "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler", Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık, 2001, s.8

En önemli dolaysız vergi türü olan gelir vergisinin artan oranlılığı, yüksek gelirliden alınan bir liranın düşük gelirliden alınan bir liraya göre, toplumsal refahı daha az azalttığı görüşüne dayanır. Böylece, yüksek gelirliden artan oranlı tarifelerle alınan gelirin, kamu harcamaları biçiminde, düşük gelir gruplarına transfer edilmesiyle gelirin yeniden dağılımı sağlanmaktadır. Ancak, böyle bir gelirin yeniden dağılımı politikasının başarılı olabilmesi için, gelir üzerinden alınan verginin başkalarına yansıtılmaması gerekir. Fiyat mekanizmasının işleyişi, gelir vergisinin mükellefin içinde bulunduğu dilime bağlı olarak başkalarına yansıtılabileceğini göstermektedir. Öte yandan, istihdam sorunlarının çok önemli olduğu günümüz ekonomilerinde sadece artan oranlı tarifelerle adil gelir dağılımını sağlama olanağı yoktur. Bu nedenle, artan oranlı vergileme anlayışını desteklemek için son yıllarda “negatif gelir vergisi” görüşü savunulmaktadır.⁵³

Negatif gelir vergisi

Negatif gelir vergisi, öncelikle gelirin yeniden dağıtılması olgusuyla ilgilidir. İkinci olarak, Batı tipi ekonomilerin sosyal refah fonksiyonları içinde yen alan diğer politika amaçlarının düzenlenmesinde, benzeri görüşlerin etkilerini sınamak amacıyla kullanılmaktadır.

Bu görüşün genel amacı, gelir vergisi sistemi ile toplumdaki bütün bireylere minimum bir gelir seviyesi sunmaktır. Görüşe göre, gelir sahipleri için, gelir vergisine konu olacak minimum bir muafiyet sınırı belirlenir. Eğer bireyler bu sınırın altında gelir elde ediyorlarsa, aradaki farkı giderecek şekilde, hükümet yetkilileri (ya da gelir vergisi idareleri) bu kişilere negatif vergi ödemelerinde bulunmalıdırlar.⁵⁴

İlk anda yadırgatıcı bir etki yapan bu yeni kavramın içinde vergi sözcüğünün bulunmasına rağmen, negatif gelir vergisi deyimini aslında bir tür sosyal transfer harcamasını ifade etmektedir. Ancak uygulanaşı ve tekniği gerçekten bir vergiyi andırmaktadır.

Negatif gelir vergisi programının anlamını maddeler halinde açıklayabiliriz:

⁵³ Şener O, Age., 245-246

⁵⁴ Alan Maynard and Alan Peacock, “The Economic Analysis of Negative Income Taxation”, *Economic Policies and Social Goals (Aspects of Public Choice)*, Institute of Social & Economic Research, University of York, 1974, p. 79

1) Fakirlik seviyesinin üstünde bir gelire sahip olan her aile gerekli mercie verilmek üzere nasıl bir vergi beyannamesi dolduruyorsa, fakirlik haddinin altındaki herhangi bir ailede ailenin özel geliri ile ailenin büyüklüğünü açıklayan bir beyanname düzenlemekle yükümlü olacaktır.

2) Şayet bu toplam gelir, fakirlik seviyesinin altındaysa bu taktirde vergi almak yerine hükümet bir para yardımı sağlayacaktır.

Görülüyor ki negatif gelir vergisi geliri yetersiz olanlara devletçe yapılan dağınık ve değişik karakterdeki yardımlar yerine, aynen vergi gibi hesaplanan yıllık ödeme yapılmasını öngörmektedir. Ancak bu kez ödeyecek olan devlet, alacak olanlar ise oldum olası vergi mükellefi olarak görülmüş ve tanımlanmış olan gelir seviyesi yetersiz fertlerdir. Kavrama negatif gelir vergisi adının verilmiş olması da bilinen ve alışılanın tamamen tersi olan bu niteliğinden ötürüdür.⁵⁵

Negatif gelir vergisi, sosyal güvenlik hizmetlerinden daha kapsamlıdır. Çünkü sosyal güvenlik hizmetlerinden, daha önce üyelik aidatı ödeyenler yararlanırlar. Negatif gelir vergisi ise, en az geçim düzeyinin altında gelir elde eden düşük gelirliilerin tamamına ödenmektedir. Bu vergi fakirlerin gururunu kırıcı sosyal yardımlardan daha olumlu etkiler yaratmaktadır.

Buna karşın negatif gelir vergisinin bazı olumsuz etkileri de söz konusu olabilmektedir. Negatif gelir vergisinden yararlananlar, verginin ikame etkisi, altında kalarak, iş aramaktan vazgeçerler. Bu nedenle artan işsizliğe bağlı olarak GSMH azalacağından, tekrar gelir dağılımı sorunu yaşanacaktır. Gelişmiş ülkelerin çoğunda negatif gelir vergisi uygulanmamakta olup, genellikle en az geçim düzeyine eşit gelirin vergilenmemesi yoluna gidilmektedir. Bu durumda gelir vergilemesiyle sosyal güvenlik yardımları ahenkleştirilerek, etkin çözümlere ulaşılabilir. ⁵⁶

2.2.4.4. Sosyal güvenlik

Sosyal güvenlik kavramı ile olarak değişik yorum, tanım ve açıklamalar yapılmakta, sosyal güvenlik geniş ve dar anlamlarda alınabilmektedir. Geniş anlamda sosyal güvenlik, dar anlamdaki sosyal güvenliğin kapsamına giren riskler dışında

⁵⁵ Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, Altıncı Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 1985, ss.121-122

⁵⁶ Şener O, Age.,ss.248-249

ayrıca, aile, konut, şehircilik, eğitim, meslek seçmede yardım, yönetime katılma, istihdam, konjonktür, verimliliğin artırılması, sağlık ve hijyen politikalarına ilişkin tedbirleri de içermektedir. Ancak, teori ve uygulamada genel olarak sosyal güvenlikten söz edildiğinde, başkaca bir şey söylenmediği sürece, dar anlamdaki sosyal güvenlik anlaşılmaktadır. Öyleyse asıl norm ve anlamıyla sosyal güvenliğin dar anlamdaki sosyal güvenlik olduğu söylenebilir. Dar anlamdaki sosyal güvenlik ise, hastalık, kazalar, analık, sakatlık (malüllük), yaşlılık, ölüm ve işsizlikten doğan her türlü gelir kayıpları ile gider artışlarını karşılama amacı taşımaktadır. Görülüyor ki, dar anlamda sosyal güvenlik, ilke olarak kişinin bir kez elde ettiği yaşam düzeyinin sürdürülmesi, devamlılığının sağlanmasına yöneliktir. Geniş anlamdaki sosyal güvenliğin içerdiği yukarıda değinilen tedbirler ise, mevcut refah düzeyinin sadece sürdürülmesi değil, daha çok yükseltilmesi amacını taşımakta ve böylece sosyal politika ve ekonomi politikasının kapsamına girmektedir.⁵⁷

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında sosyal güvenlik sistemi çok önemli ipuçları vermektedir. Gelişmiş ülkelerde, nüfusun büyük bir kısmı, hatta tamamına yakını sosyal sigorta kapsamında iken, gelişmekte olan ülkelerde sosyal sigortaların kapsadığı nüfus sınırlı kalmaktadır. Bu da özellikle işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde, sosyal sigortalar tarafından kapsanan nüfusu daha avantajlı hale getirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, bir tarafta hiçbir sosyal güvencesi olmayan, sadece geleneksel vasıtalarla maruz kaldıkları tehlikelerden kurtulmaya çalışan bir kesim, diğer yanda, hemen hemen bütün uzun ve kısa vadeli sigortalardan yararlanabilen istihdam edilen kesimin mevcut olması büyük sosyal problemler arasında sayılmaktadır.

Tablo 2.12.'de Avrupa birliğine dahil olan ülkelerde ve Türkiye'de yıllar itibariyle, sosyal güvenlik harcamalarının G.S.Y.İ.H. içindeki payı yer almaktadır.

⁵⁷ Sait Dilik, Sosyal Güvenlik, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, ss.5-6

Tablo 2.12. AB Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	1986	1987	1988	1989	1990
Belçika	27.2	26.6	26.3	25.2	25.2
Danimarka	24.8	25.7	27.0	27.8	27.8
Fransa	27.4	27.0	26.7	26.4	26.5
Almaya	24.7	25.0	25.1	24.1	23.7
Yunanistan	20.6	20.8	20.4	20.9	-
İrlanda	23.3	22.5	21.2	19.6	19.7
İtalya	22.5	23.2	23.2	23.7	24.5
Lüksemburg	24.4	25.9	25.3	26.6	27.3
Hollanda	28.4	29.0	28.6	27.9	28.8
Portekiz	14.3	14.9	15.9	14.9	15.3
İspanya	18.4	18.2	18.6	18.8	19.3
İngiltere	23.9	22.9	21.9	21.3	22.3
Türkiye	3.9	4.1	4.4	5.7	6.8

Kaynak: OECD, Employment Outlook, July 1994, DPT 1993

Görüldüğü gibi Türkiye’de GSYİH içinde, sosyal güvenlik harcamalarının payı, diğer AB ülkeleri ile kıyaslandığında, yıllar itibariyle artmasına rağmen çok cüzi kalmaktadır. Dünyada sosyal güvenlik alanındaki gelişmeler incelendiğinde mevcut sistemlerin çoğunun mali kriz içinde olduğu, bu nedenle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, hükümetlerin ve tarafların sosyal güvenlik sistemlerinin geleceği konusunda bir arayış içine girdikleri görülmektedir.

1945 yılında Çalışma Bakanlığının kurulması ile sosyal güvenlik hizmetlerinin başladığı Türkiye’de, günümüzde normları, yönetim biçimleri ile birbirine benzemeyen, aralarında akılcı bir uyum sağlanmamış olan dağınık bir sosyal güvenlik sistemi vardır. Memurlar Emekli Sandığı vasıtasıyla, memurlar dışında kalan ücretliler Sosyal Sigortalar Kurumu kanalıyla, esnaf ve sanatkarlar ve diğer bağımsız çalışanlar ise Bağ-Kur vasıtasıyla, sosyal güvenlik çatısı altında toplanmıştır. Bunlar arasında en eskisi Emekli Sandığı olmakla birlikte, Sosyal Sigortalar Kurumunun kapsadığı aktif sigortalı ve bağımlı sayısı emekli sandığının iki katından fazladır.

Türkiye’de genç nüfus yapısına rağmen yüksek enflasyonist ortam, primlerin zamanında tahsil edilmemesi, fonların etkin kullanılamaması, aktif sigortalı-pasif sigortalı dengesinin bozulması, erken emeklilik, kayıtdışı istihdamın gelişmesi gibi nedenlerle sosyal güvenlik sistemi önemli bir finansman darboğazı içine girmiştir. Gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye’de de bilhassa sağlık sigorta sistemi başta olmak üzere sosyal sigorta sisteminde reform arayışına gidilmiştir.

İşsizlik oranının yüksek olduğu Türkiye’de, tarım kesimi, son yıllarda sosyal sigorta programlarına önemli ölçüde dahil edilmekte, bu da nüfusun önemli bir kısmının halen tarım sektöründe yer aldığı Türkiye’de adaletsizliği hafifletme yönünde bir tesir göstermektedir.

Tablo 2.13.’de Türkiye’de sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfus verilmektedir. Tablodan da görüleceği gibi yıllar itibariyle Sosyal Sigorta Programlarının kapsadığı toplam nüfus artmaktadır. SSK ve Bağ-Kur kapsamındaki, tarımdaki aktif sigortalılarda da büyük artış gözlenmektedir. Sosyal Sigorta Kuruluşları içinde Sosyal Sigortalar Kurumu birinci sırayı almakta, bunu sırasıyla Bağ-Kur ve Emekli Sandığı izlemekte, bunların yanısıra, özel sandıklarda azalan bir trendle önemini korumaktadır. VII. Plan döneminde, aktif sigortalıların istihdam edilen nüfusa oranında büyük bir artış görülmüş, 1996 yılında bu oran %86’ya yükselmiştir.⁵⁸

Tablo 2.13. Türkiye’de Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

Kuruluşlar	1986	1990	1995	1998
Emekli Sandığı	7.686.141	8.586.098	10.899.216	8.208.000
SSK	14.731.300	18.977.758	26.506.886	34.831.000
Bağ-Kur	10.210.352	13.361.456	13.490.064	13.112.000
Özel Sandıklar	298.514	312.186	291.247	318.000
Sağlık Hizmetleri Bakımından SSK	22.948.499	30.875.840	40.916.508	56.469.000
Genel Toplam	32.926.307	41.237.498	51.187.413	
Sigortalı Nüfus oranı	63.6	72.7	82.3	88.3
Genel Nüfus Toplam	51.776.292	56.754.000	62.171.000	63.921.000

Kaynak: 2000 Yılı Programı DPT

⁵⁸ DPT, Age., s.84-86

Türkiye’de emekli aylıkları ile ilgili önemli bir nokta, bu ödemelerin bir sigorta sistemi oluşturması, yani yeniden bölüşüm amacı taşımamasıdır. Bu sistemde insanlar, daha sonra emekliye ayrıldıklarında aylık alabilmek için çalıştıkları süre boyunca parasal katkıda bulunurlar. Bu, sosyal sigorta kurumlarına kayıtlı insanların daha yüksek gelir gruplarında olmaları gibi bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Tablo 2.14.’de de görüldüğü gibi Türkiye’deki durum gerçekten böyledir. Kayıtlı olanların yaklaşık yarısı yüzde 40’lık varlıklı kesime mensuptur. Sigorta sistemi dışında kalanlar arasında ise, bu varlıklı kesime girenlerin oranı yaklaşık %25’dir.

Ancak bütün bunlar emekli aylıklarının işlevinin küçümsenmesine yol açmamalıdır. Bu ödemeler, insanları yaşlılıklarında yoksulluk içine düşmekten kurtarmaktadır. Ne var ki bu aylıkların reel katkıları hızla gerilemektedir.⁵⁹

Tablo 2.14. Hane Reislerinin %20’lik Gelir Gruplarına ve Sosyal Güvenlik Kurumlarına Kayıt Durumuna Göre Dağılımı (%)

Sigorta Kuruluşları	Toplam	Birinci %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20
Emekli sandığı	1.733.486	4.61	19.51	25.28	26.67	23.93
SSK	4.073.737	12.99	20.16	21.20	23.64	22.01
Bağ-kur	1.868.211	12.81	12.89	17.89	20.67	35.74
Kayıtlı Değil	5.446.584	32.65	22.73	18.32	14.79	11.50

Kaynak: DİE, Sosyo-Ekonomik Göstergeler, 1999, s.149

⁵⁹ Bulutay T., “Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları”, s.68

2.2.4.5. Enformel sektör ve kayıtdışı ekonomi

Enformel sektör

Ülkemizde de, uzun zamandan beri, “marjinal kesim”, “enformel kesim” gibi kavramlar, akademik çevrelerde ve kimi resmi kuruluşlarda ve belgelerde geniş ölçüde kullanılmasına karşın, bunların tam ve değişmez tanımlarının yapılmasındaki zorluk üzerinde görüş birliği vardır. Bir başka bağlamda kavram “kayıtdışı ekonomi” kavramıyla da içiçe girmektedir.

Enformel Kesim (Informel Sector) olarak adlandırılan kesim, gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel tarım kesimi ile modern sanayi kesimi arasında bulunan, küçük çaptaki üretici ve işverenlerden oluşan, üretim işlerinde kendi başına çalışanları da kapsayan bir kesimdir. Genellikle, ticaret, ulaşım ve hizmet alanlarında etkinlik göstermektedirler. Sokak satıcıları bu kesimin önemli temsilcilerindendir. Enformel kesimin yukarıda değinilen hanehalkı kesiminden ayrıldığı nokta, enformel kesimde üretilen mal ve hizmetlerin ya başka üreticilere ya da nihai istem sahibi tüketicilere satılmak üzere pazara sürülmekte olmasıdır. Böyle olunca, bu kesimin ulusal hesaplan dışında tutulması için bir neden kalmıyor gibi düşünülebilirse de, bu kesimde yer alan girişimcilerin küçük çapta olmaları, bunlarla ilgili verilerin toplanmasını hem pahalı duruma getirmekte, hem de güçleştirmektedir. Bu kesimde mal ve hizmet üretmekte olan birimlerin genellikle üretim ve dağıtım etkinlikleri sırasında yasa dışı bir iş yaptıkları söylenemez.⁶⁰ Enformel sektörün özelliklerini, ülke ekonomisindeki yerini, formel sektörle ilişkisini sergileyebilmek ve değişimi etkileyecek politikalar geliştirebilmek için belirli aralıklarla gerek hanehalkı kapsamında, gerekse işletmeler kapsamında alan çalışmaları yapılmalıdır. Verilerin yetersizliğine rağmen, gerek diğer ülkelerde yapılan çalışmalardan, gerekse Türkiye için yapılan tahminlerden çıkarabileceğimiz sonuç, son 20-30 yıllık dönemde formal sektörde meydana gelen gelişmenin enformel sektörü ortadan kaldırmadığı, bu sektörün üretim ve bölüşüm piyasalarında önemini koruduğu, hatta artırdığıdır.

Alan çalışmalarıyla enformel sektörün yapısını incelemenin yanısıra, dünyada ve ülkemizdeki üretim ve bölüşüm süreçlerinin değişimi konusunda öngörülerde

⁶⁰ Ruşen Keleş, “Kent, Kentleşme ve Enformel Kesim”, *Enformel Kesim (I)*, D.İ.E. Yayını, Ankara, 1998, ss.7-8

bulunarak, enformel sektörü bu değişim içinde incelemek ve gelir dağılımını düzeltici politikaları bu kapsamda oluşturmak gerekmektedir.⁶¹

Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi, yer altı ekonomisi, mafya ekonomisi, kara ekonomi, paralel ekonomi, resmi olmayan ekonomi gibi kavramlarla isimlendirilen bu ekonomiyi asıl olarak ikiye ayırarak incelemek gerekir. Biri yasal işler yapan, ancak kaydı yapılması gerekirken kaydı hiç yapılmayan ya da düşük değerle yapılan kayıtdışı diyebileceğimiz ekonomidir. Diğeri ise yasadışı ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yer altı ekonomisidir. Kayıtdışı ekonomi, GSMH hesaplarına girmez, resmi istatistiklerde görünmez. Üretilen ürün ve elde edilen gelir kısmen veya tamamen saklanır.⁶²

Kayıtdışı ekonomi, genellikle ekonomik verimliliğin düşmesine neden olmakta, yarattığı sosyal sorunların yanında vergilendirilmeyen bir alan olması sebebiyle de kamu gelirlerine bir katkı sağlamamaktadır. Ayrıca, benzer mal ve hizmet üretiminde bulunan kuruluşlar arasında kayıt içi-kayıt dışı kesimde faaliyet göstermelerine bağlı olarak da etkin bir rekabet ortamının oluşmasını engelleyerek rekabetçi bir piyasa yapısının oluşmasını olumsuz şekilde etkilemektedir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin oluşmasının nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- Çek-senet resmi kayda girmemektedir. Türkiye’de alım satım vadelidir. Çek-senet gerçekte resmi belgedir, ancak bu belgeler resmi kayıtlara geçirilmediklerinden, kayıt dışı ekonominin resmi tedavül araçları olmaktadır.

- İşletme defter tutma sınırlarının artması. İşletme esasına göre defter tutma hadlerinin yükseltilmesi, vergi denetimini kolaylaştıran bilanço esasından kaçışı körüklemiştir. Bilanço esasına göre defter tutma esasından kaçış, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri artırıcı, vergi gelirlerini azaltıcı bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

- Götürü usulde vergilemenin genişletilmesi: Götürülüğün sınırlarındaki artışla belge düzeni yasal yolla engellenmiş, kayıt dışı ekonomi adeta teşvik edilmiştir.

⁶¹ “Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim, 1995, s.311

⁶² Erol İyiboğurt, Güncel Ekonomik Sorunlarımız-Küreselleşme ve Ekonomimiz, Ezgi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, Bursa, 1997, s.331

- SSK primleri ve istihdam vergilerinin aşırı yüksek olması: SSK primlerinin yüksekliği işçi ve işvereni SSK'ya karşı çıkar birliğine yöneltmektedir. Sigortasını, vergisini, fonunu tam ödemeyen işletme ile az ödeyen işletme arasındaki haksız rekabet, işletmeleri kayıt dışı üretime yöneltmektedir.

- Genç nüfusun fazlalığı, istihdam artışının nüfus artışı boyutunda olmaması: İşverenin kayıt dışı geçişini kolaylaştırmakta, genç nüfus bugünkü nakit gelirini emeklilikte alacağı emekli maaşı yüksekliğine tercih etmekte ve net-brüt ücret farkı devlet aleyhine işçi ile işveren arasında pay edilmektedir.

- Tarım kesiminden büyük kentlere göç: Nüfus kentlere akmaktadır ve buradaki istihdam olanakları bunu emecek kadar güçlü değildir. Göç edenlerin büyük bir kısmının meslekleri olmadığından vasıfsız işçi olarak hizmet sektöründe iş aramaktadır.

- Çalışan kesimin belirli bir bölümü de, özellikle ücretlilerin, gelir yetersizliği nedeniyle mesai saatlerinin dışında ya da hafta sonları işportacılık gibi işler yapmaktadır. Kayıt dışı istihdam bir süre sonra kayıt dışı üretime ve kayıt dışı satışa dönüşmektedir.⁶³

⁶³ D.P.T., Age., ss.61-62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE YAPILAN GELİR DAĞILIMI ARAŞTIRMALARI

3.1. 1963 Yılı Öncesinde Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları

Ülkemizde, farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılmış gelir dağılımı araştırmaları, çeşitli yönleriyle birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar, araştırmanın kapsadığı alan, örnekleme yöntemi ve örnek sayısı olarak sıralanabilir. İfade edilen farklılıklara rağmen, bu araştırmalardan elde edilen verilerle, kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiği izah edilebilir.¹

Türkiye'de gelir dağılımına yönelik ilk hanehalkı gelir ve tüketim anketi, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından Ankara ve İstanbul illeri için düzenlenmiş ve memur ile işçi ailelerini kapsamıştır. Bu anketi daha sonra 1938 yılında 20 ili kapsayan diğer bir anket izlemiştir, 1953 yılında daha geniş ve bilimsel bir hanehalkı gelir-gider anketi yapılmıştır. Eva Hirsch'in Colombiya Üniversitesine sunduğu doktora tezinde Türkiye'de tarımsal gelirlerin 1951-1953 yılları arasında dağılımı araştırılmıştır. Bu, tarım kesimine yönelik kısmi bir çalışmadır. 1960'lı yıllarda hazırlanan Enos Raporu 'da gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan bir diğer önemli araştırmadır.²

Prof. Enos'un Devlet Planlama Teşkilatının davetlisi olarak ABD'den gelerek hazırladığı 1962 yılının durumunu yansıtan raporunda, çeşitli grupların elde ettikleri gelirler ve bunların vergileme oranları yer almıştır. Raporda ekonomik ve sosyal gruplar arasında gelir ve vergileme oranları bakımından önemli farklar olduğu ortaya konmuştur. Açıkça belli olmamakla birlikte, işgücü ve gelir dikkate alındığında tarım kesiminde gelirlerin öteki kesimlere göre çarpıcı biçimde düşük olduğu görülmüştür.³

Ülkemizde gelir dağılımını ciddi bir şekilde gündeme getiren Prof. Nejat Bengül olmuştur. Prof. Bengül 1959 yılında Standford Üniversitesindeki "Gelir Dağılımı Araştırması İçin Öneriler" isimli çalışmasıyla Türkiye'de gelir dağılımı çalışmasının metodik yaklaşımını şekillendirmek istemiştir.

¹ Güçlü S., Bilen M., Age., s.160

² Karluk R., Age., s.74

³ Kuyucuklu N., Age., ss.22-23

1960 yılından sonra gelir dağılımı ile ilgili çalışmalara yönelme giderek artmıştır. Planlı döneme geçişte Planlarda gelir dağılımı ile ilgili kısmi analizler görülmeye başlamıştır. Öte yandan S.B.F. öğretim üyeleri Alpaslan Işıklı, Tuncer Bulutay, Korkut Boratav ve Uğur Korum tarafından yapılan farklı çalışmalar, Türkiye çapında geçerli bütüncül gelir dağılımı çalışmaları olmayıp gelir dağılımı verilerinin kısmi analizlerine yönelik çalışmalar olarak kabul edilmektedir.⁴

3.2. DPT 1963 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması

1963 yılında DPT tarafından yapılan araştırma, gelir dağılımı konusunda yapılmış ilk kapsamlı çalışmadır. Bu çalışmada, 1963 yılındaki toplam yurtiçi gelirden hareket edilmiş ve kişisel gelire yaklaşmak üzere bu miktar, transfer gelirlerinin eklenmesi ve iktisadi devlet teşekküllerinin yarattığı fonların düşülmesi gibi bazı işlemlerle sonuca varılmıştır. Elde edilen toplamdan tarım geliri ve tarımdışı sektörde ödenen ücretlerin tahmini miktarı indirilmiş ve kalan, beyannameli mükelleflerin, serbest meslek, küçük ticaret ve sanayi erbabının (tarımdışındaki müteşebbislerle kendi hesabına çalışanların) vergi dairelerine bildirilmiş olan gelirlerinin miktarı gerçek miktar olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra, sonuncu grupta tarım dışındaki ücretlilerin, emeklilerin ve tarımın tahmin edilen toplam geliri çeşitli gelir dilimlerine dağıtılmıştır. Sonuçta fertlere ait rakamlar aile esasına çevrilmiştir.

Bu suretle elde edilen rakamlar Türkiye’de pek büyük, hatta birçok geri kalmış ülkelerinkinden daha şiddetli gelir eşitsizlikleri bulunduğunu göstermiştir.

Araştırmada kullanılan tekniğin çeşitli zaaf ve kusurları vardır. Bu sebeplerle 1963 Yılı Gelir Dağılımı Araştırmasının gelir dağılımı konusunda Türkiye geneli açısından güvenilemeyecek rakamları vermiş olduğu ve sonuçlarının müşahedelere dayanan bir istatistik olmayıp, suni bir inşa niteliği taşıdığı Prof. Celal Sarç tarafından ileri sürülmüştür. Bununla beraber, Türkiye’nin ilk gelir dağılımı çalışması olduğu ve önemli bir boşluğu doldurmaya çalıştığı için, değerli bir ilk gayret olarak kabul edilmelidir.⁵

⁴ İsmail Karaman, “Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1, Sayı:6, 1995, s.158

⁵ Karaman İ., Age., s.20

3.3. 1968 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması

1968 gelir dağılımı araştırması Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiş olan bir ankete dayanmaktadır. Veriler kent ve kır farkını dikkate alarak yapılmış olan tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4505 hanehalkı ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Nüfusu 2000'in altındaki 150 köy, 2000-15000 nüfusa sahip 49 kasaba ve 15000-50000 arasında bir nüfusa sahip 25 şehir ve nüfusu 50000'in üzerindeki 32 şehirden seçilmiş olan 256 yerleşim bölgesi örneğe dahil edilmiştir.⁶

Bu çalışma 1963 çalışmasından farklı olarak, görüşme tekniğiyle kişilerin sorulara verdikleri cevaplara dayanmaktadır. Öte yandan çalışmadaki verilere göre köy ve kentlerde yaşayanların gelirlerinin tespitindeki uygulamalar bazı farklılıklar göstermektedir. Gelir rakamlarının tespitinde kentlerde yaşayan kişilerin beyanlarına itibar edilirken, köylerde bu yol terkedilmiştir. Bunun yerine köyler için gelire esas olarak, toprak, ürün ve hayvancılık durumlarına göre tahmin yapılmıştır.⁷

1963-1968 yıllarında yapılan gelir dağılımı çalışmaları, dayandıkları kaynaklar ve hesaplama yöntemleri birbirinden çok farklı olduğundan, aralarında bir karşılaştırma yapmak sakıncalı olabilir. Ancak her iki çalışmada da Türkiye'de gelirin çok dengesiz dağıldığı görülmektedir. 1968 gelir dağılımına göre, Türkiye'deki hanelerin en yoksul %20'si gelirin %3'ünü alırken, en zengin hanelerin %20'si ise gelirin %60'ını almaktadır.⁸

3.4. 1973 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması

1973 yılında DPT, Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsünce yapılan Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları konusunda ülke çapındaki bir örnekleme niteliğindeki araştırmanın hanehalkı gelirlerine ilişkin verilerini kullanarak, yeni bir gelir dağılımı araştırması yapmıştır. DPT 1973 araştırmasında ulaşılan toplam kullanılabilir gelir, milli gelir hesaplarıyla elde edilen gelirin ancak %85.2 si kadardır. Bu farkın, eksik

⁶ Süleyman Özmucur, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1, Sayı: 6, 1995, s.145

⁷ Karaman İ., Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları, s.23

⁸ Selver Korkut, Türkiye'de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Çalışmalar, DPT, Ankara, Haziran, 1986, s.4

bildirimden ve verilerin yıl ortasına, milli gelir verilerinin her yıl sonuna ilişkin olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Çalışmada metropollerin dışında kalan alanlar kentsel ve kırsal olarak iki kısma bölünmüştür. Kentsel alan, beş nüfus grubuna ayrılmıştır: 100000+, 500001-100000, 25001-50000, 15001-25000, 2000-15000. Kentsel alanlardan 1500'ü metropollerden olmak üzere 5000 hanehalkı, kırsal alanlardan ise toplam 1500 aile seçilmiştir. Son aşamada 6500 hanehalkından 4685'i çalışmaya dahil edilmiştir. Farklı kaynaklardan elde edilmiş olan gelirler, ayrı ayrı verilmektedir. Kırsal kesim gelirleri, arazi verimi ve tarımsal girdi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Toplam 170.469 milyon TL'lik kullanılabilir gelirin dağılımı incelenmiştir.⁹

Örneklemenin kademelendirilmesinde, kırsal alana nispi olarak düşük bir değer verildiği, buna karşılık şehir alanlarının nispi ağırlıklarının yüksek tutulduğu anlaşılmaktadır. 1973 yılında Türkiye nüfusu içinde köylü nüfusun oranı %60.4'dür. Bu oran örnek kütlede $\frac{1500}{6500} = 23.1$ olarak kabul edilmiştir. Öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi 6500 örneğin ancak 4658'inin cevapları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu rakamın ne kadarının kırdan, ne kadarının şehirli nüfustan oluştuğu, yani örnek planın kademeli uygulamada ne oranda gerçekleştiği ise araştırmada belirtilmemiştir.

Bu araştırmada yukarıda belirtilenlerin dışında başka noksanlıklarda mevcuttur. Örneğin tarım gelirinin dekar başına masrafları arasında işçilik giderleriyle kira ve faiz giderlerine yer verilmemiştir. Hayvancılık gelirinin tespitinde ise masraflar arasında sadece yem giderleri dikkate alınmış, diğerleri önemsenmemiştir. Bu hususlar gelirin seviyesini önemli ölçüde etkileyecek eksikliklerdir.¹⁰

3.5. Derviş & Robinson, Celasun ve Varlıer'in Çalışmaları

1973 DPT çalışmasına Derviş ve Robinson (1980), ankette tarımdışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan az görüldüğünü belirterek eleştiri getirmişlerdir. Dolayısıyla eşitsizlik, olduğundan daha çok bulunmaktadır. Derviş ve Robinson'un

⁹ Karluk R., Age., s.75

¹⁰ İsmail Karaman, Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları, s.25-26

hesaplamalarına göre Gini katsayısı, 0.51 yerine 0.50'dir. Hesaplamış oldukları %20'lik gelir grupları payları şöyledir: %3.45, %7.90, %12.83, %20.49 ve %55.33. Hesaplanan Gini katsayısı tarımsal gelirler için 0.56, tarımdışı gelirler için 0.45'dir. DPT (1973) de verilen Gini katsayısı ise tarımsal gelirler için 0.60, tarımdışı gelirler için 0.63'dür. İki çalışma sonuçları arasındaki bu çok önemli farkın, tarım ve tarımdışı kesimlerdeki verimlilik farkından kaynaklandığı belirtilmektedir.¹¹

Aynı yıl için Derviş ve Robinson yöntemi kullanılarak Celasun tarafından hesaplanmış olan Gini katsayıları, tarım geliri için 0.57, tarımdışı gelir için 0.43 ve toplam için 0.51'dir. Celasun'un hesaplamış olduğu yüzde 20'lik gelir gruplarının aldığı paylar ise şöyledir: %2.75, %7.15, %12.83, %22.06 ve %55.21. Celasun aynı yöntemi ve 1973 verilerini kullanarak 1978 ve 1983 yılları içinde tahminler yapmıştır. 1978 payları: %2.84, %7.33, %12.99, %22.13, %54.71 ve Gini katsayısı 0.51. Tarımsal gelir için Gini katsayısı 0.57, tarımdışı gelir için ise 0.43'dür. 1983 gelir payları, %2.63, %6.93, %12.59, %21.39, %55.93 ve Gini katsayısı 0.52'dir. tarım ve tarımdışı gelirler için Gini katsayıları 0.57 ve 0.45'dir.

Varlıer (1982), 1973 yılı ham verilerini kullanarak çok denklemlili veya eş-anlı denklemliler sistemi kapsamında erkeklerin kazançlarını belirleyen faktörleri incelemiştir. Türkiye'de eğitim yanında sosyo-ekonomik değişkenlerin de kazançların belirlenmesinde önemli rol oynadıkları belirlenmiştir.¹²

3.6. 1973-1974 D.İ.E. Kırsal Yerler Gelir Dağılımı Araştırması

D.İ.E. tarafından Milli Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatının işbirliği ile nüfusu 2000'den az olan yerlerde Haziran 1973 ve Haziran 1974 tarihleri arasında kırsal yerlerin sosyo-ekonomik yapısını tespit amacıyla anketler düzenlenmiştir. Bu anketler 67 ilin tamamında her ilden ikişer örnek ilçe, her örnek ilçeden de üçer örnek köy alınarak toplam 401 kırsal yerleşme yerinde uygulanmıştır. Yapılan çalışmanın gelirle ilgili verileri bir anlamda ülke seviyesinde tarım kesimindeki gelir dağılımını göstermektedir. Bu çalışma sonunda yüzde 20'lik gruplara göre elde edilen gelir yüzdelerini şöyle sıralayabiliriz: %4.99, %9.22, %14.21, %22.50, %49.08.

¹¹ Karluk R., Age., s.75

¹² Özmucur S., Age., ss.146-147

Bu veriler kırsal alandaki gelir dağılımının 1968 yılından 1974 yılına doğru olumlu bir gelişme eğiliminde bulunduğunu yansıtmaktadır.¹³

3.7. 1978-1979 D.İ.E. Kentsel Yerler Gelir Dağılımı Araştırması

D.İ.E. kırsal alanın dışında 1978-1979 yıllarında “Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” ile örnekleme yöntemini kullanarak, nüfusu 10000’den fazla bütün yerleşme yerlerini kapsayacak şekilde 40 yerleşme yerinde bir çalışma yapmıştır. Bu anket her ay örneğe çıkan ve değişen 822 hanehalkı incelenmek suretiyle bir yıl süreyle uygulanmıştır. Bu yöntem, beyanlarda açıklığın sağlanmasında güçlük çekilen Türkiye’de veri toplama tekniklerinin geliştirilmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Bu yerlerde uygulanan anketlerle nüfusu 10000’den fazla yerlerde yaşayan halkın sosyo-ekonomik durumları belirli ölçüde tespit edilmiştir. Ankette hanehalkı büyüklükleri, hanehalkı fertlerinin işgücü ve çalışma durumları, hanehalkının gelir miktarı, gelir kaynakları, gelir dağılımı ile harcama durumları hakkında veri derlenmiştir. Bu anket sonunda elde edilen yüzde 20’lik paylara göre gelir yüzdeleri şu şekildedir: %6.37, %10.45, %15.04, %21.56, %46.62. D.İ.E’nin 1973-74 yıllarında kırsal alanda yaptığı çalışmanın verilerine göre, 1978-79 yılları kentsel alan verilerinin, gelir dağılımının kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha dengeli olduğunu göstermiş bulunmaktadır. Kentsel alanlarda birinciden dördüncüye kadar olan %20’lik nüfus gruplarının gelirlerinin kırsal alana göre yüksek nispetlerde belirişiyle daha dengeli olduğu belgelenmektedir.¹⁴

3.8. 1986 TÜSİAD Gelir Dağılımı Araştırması

1986 yılında Boğaziçi Üniversitesi’nin öğretim üyeleri Yılmaz Esmer, Hamit Fişek ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanan TÜSİAD’ın yaptırdığı 1032 hanede Türkiye’de Hane Geliri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı isimli bir çalışması

¹³ Karaman İ., Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları, s.28-29

¹⁴ Karaman İ., Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları, ss.31-33

da gelir dağılımı için kullanılacak özellikler taşımaktadır. Fakat bu çalışmanın da amacı ve örnek sayısı yönünden tartışılan nitelikleri bulunmaktadır.¹⁵

Söz konusu çalışmada tabakalama için nüfus değil seçmen kitlesi kullanılmış ve kırsal ve kentsel ayrımı yapılmıştır. Çok aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 1444 hanhalkı seçilmiş ve 1032 hanehalkındaki 6760 kişi ile yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki illerbeş bölgeye dağıtılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir 14 tabakaya ayrılmıştır. Kentsel alandaki tabakalama ekonomik durum ve politik tercihlere göre yapılmıştır. 17 ildeki 51yörede 117 alan seçilmiştir. Kırsal alanda altı tabaka belirlenmiş ve 60 yerleşim alanı dahil edilmiştir. Aylık ve yıllık gelirler ve gelirin kaynağı ayrı ayrı verilmiştir. Gelir kaynakları imalat, üretim, maaş ve ücretler, kira, emekli aylıkları, sermaye gelirleri ve diğer olarak yer almaktadır.

Araştırma sonucuna göre yüzde 20'lik gelir payları: %3.9, %8.4, %12.6, %19.2 ve %55.9'dur. Gini katsayısı 0.50 olarak hesaplanmıştır. Bu paylar ve oranlar ile DPT 1973'dekiler arasında büyük bir benzerlik vardır.¹⁶

3.9. 1987 D.İ.E. Gelir Dağılımı Araştırması

Yukarıda belirtilen çalışmalar, metod ve uygulama açısından önemli aksaklıklar içermektedir. Bu sebeple DPT'nin teklifi, DİE'nin kabulü ile Türkiye'de ilk defa örnek hacmi, uygulama esasları yönünden bilimsel kriterlere en uygun 1987 Yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulaması sonucunda, gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Anket 1 Ocak 1987-31 Aralık 1987 tarihleri arasında kentsel yerlerde her ay değişen 1.202 hanehalkı, kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca 998 hanehalkında uygulanmıştır. Örnek hanehalkı, 26.400'dür. Buna göre tahmin edilen toplam hanehalkı sayısı, 11.047.560'tır. Ortalama hane büyüklüğü kırdaki 5.31, kentte ise 4.31'kişidir. Türkiye ortalaması ise 4.78'kişidir. 1987 yılında uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, bölge, nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere Türkiye genelini kapsayan ilk ankettir. Ankette 20.000'den az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerler, 20.001'den fazla nüfuslu yerleşim

¹⁵ İsmail Karaman , "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı" s.158

¹⁶ Özmucur S., Age., s.147

yerleri kentsel kesim olarak kabul edilmiştir. Araştırmada sektörel, ücret, ücret dışı gelir, tarım, tarımdışı gelir, ücretin elde ediliş şekli, hanehalkının işteki durumu, bölgelere, nüfus gruplarına göre gelir dağılımı verileri ayrıntılı şekilde hazırlanmıştır.¹⁷

1987 çalışmasında yerleşim alanları beş bölgeye ayrılmıştır. Kentsel alanlar üç tabakaya bölünmüştür: 20.001-50.000, 50.001-100.000, 100.000+. Kırsal alanlar ise beş tabakaya ayrılmıştır: 0-500, 501-2.000, 2.001-5.000, 5.001-10.000, 10.001-20.000. Gelir tanımı kullanılabilir gelir (maaş ve ücretler faiz, kira, kâr ve transferler) ve aynı geliri kapsamaktadır. Kırsal kesimdeki hanehalkı tarımsal işletme olarak kabul edildiğinden, geliri brüt olarak elde edilmektedir. Net gelir, girdilerin çıktılarından düşülmesiyle bulunmaktadır.

Yapılan araştırmaya göre, %20'lik paylar için gelir yüzdelerini şu şekilde sıralayabiliriz: %5.2, %9.6, %14.1, %21.2 ve %49.9. Gini katsayısı ise 0.43'tür. Kişisel gelir dağılımı verilerine göre 1973-1987 döneminde gelirdeki eşitsizlik azalmıştır. Bu birçok araştırmacı tarafından sorgulanmaktadır.¹⁸

Tablo 3.1.'de 1987 yılı hane gelirlerinin %20'lik gruplara göre dağılımı ve Gini katsayıları, Türkiye geneli, kent ve kır ayrımına göre verilmiştir.

Tablo 3.1. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı 1987

Hanehalkı	Hanehalkı						
Yüzdeleri	Birikimli	Türkiye	Birikimli	Kent	Birikimli	Kır	Birikimli
	Yüzdeleri		%		%		%
1. %20	20	5.24	5.24	5.43	5.43	5.21	5.21
2. %20	40	9.61	14.85	9.33	14.76	10.03	15.24
3. %20	60	14.06	28.91	13.60	28.36	14.98	30.22
4. %20	80	21.15	50.06	20.71	49.07	21.97	52.19
5. %20	100	49.94	100.00	50.93	100.00	47.82	100.00
Gini Kats.		0.437		0.444		0.417	

Kaynak: DİE 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları, s.XIV

¹⁷ Karluk R., Age., s.76

¹⁸ Süleyman Özmucur, Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergi Yüklü ve Makroekonomik Göstergeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995, s.4

1987 yılında DİE tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı anketinin ilk özet bulguları yayınlandığında sürpriz oldu ve özellikle akademik çevrelerde kuşku ile karşılandı. Çünkü 1973 ve 1987 anketlerinin uygulandığı zaman dilimi içinde Türkiye’de gelir dağılımını iyileştirici makro politikalar uygulanmamıştı. Aksine ülkemiz iki anket dönemi arasında çok ciddi istikrarsızlıklara maruz kalmıştı. 1974’den itibaren enflasyon %30’ların üstünde seyretmiş, 1978-1980 döneminde %50 ile %108 arasında değişen fiyat artışları yaşanmıştı. 1981-1983 döneminde kısmen kontrol altına alınan enflasyon, 1984’den sonra tekrar yükselmiş ve 1985-1987 döneminde ortalama %50’lere yerleşmişti. Öte yandan, özellikle 1980’li yıllarda, 24 Ocak ekonomik programının uygulamaya konulmasından sonra, ekonomi politikalarının sosyal içeriği zayıflamıştır. Piyasa sistemine işlerlik kazandırmak ve makroekonomik dengeleri fiyat mekanizmasına bırakmak anlayışı ile devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmıştır. Bu politika anlayışı, gelir dağılımını iyileştirici sosyal politikaları uygulama imkanı bırakmamıştır. Kısaca ekonomik istikrarsızlığın sürdüğü ve sosyal politikaların uygulanmadığı bir ortamda, bölgelerarası ve sektörlerarası fırsat farklılığının çok geniş olduğu bir ülkede, gelir dağılımının nasıl düzeldiğini açıklamak oldukça güçtür.¹⁹

3.10. 1994 D.İ.E. Gelir Dağılımı Araştırması

Çalışmada, Türkiye genelinde tüm yerleşim yerleri örnek seçimi için kapsama dahil edilmiş, 20.001 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel, 20.000 ve daha az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerleşim yeri olarak tanımlanmıştır. Her bölge kır yerleşim yerleri nüfusları dikkate alınarak üç tabakaya ayrılmıştır:

<u>Nüfus Grubu</u>	<u>Tabaka</u>
2.000	1
2.001-5.000	2
5.001-20.000	3

¹⁹ Şahin H., Age., s.389

Her bölge kent yerleşim yerleri nüfusları dikkate alınarak üç tabakaya ayrılmıştır:

<u>Nüfus Grubu</u>	<u>Tabaka</u>
20.001-50.000	1
50.001-200.000	2
200.001+	3

Bu ankette bölge tabakalamasında yedi coğrafi bölge kullanılmıştır. Bu araştırmada ayrıca nüfusu 200.001 ve daha fazla olan bazı il merkezleri için tahmin verilmesi planlanmıştır. Trabzon ve Zonguldak il merkezleri nüfusu 50.001-200.000 nüfus grubunda olmasına rağmen bu illerde seçilmiş il merkezi içinde yer almıştır.

Seçilmiş il merkezi tahmini verilen iller şunlardır:²⁰

<u>Marmara</u>	<u>Ege</u>	<u>Akdeniz</u>	<u>İç Anadolu</u>	<u>Karadeniz</u>	<u>Doğu Anadolu</u>	<u>Güneydoğu A.</u>
Bursa	Denizli	Adana	Ankara	Trabzon	Erzurum	Diyarbakır
Kocaeli	İzmir	Antalya	Eskişehir	Samsun	Malatya	G.Antep
İstanbul		İçel	Kayseri	Zonguldak		
			Konya			

1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada, 1 Ocak 1994-31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen 2188 örnek haneye “Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” uygulanmıştır. Bu ankette örnek hanelerin anket ayı içerisinde yaptıkları yoğun tüketim harcamaları ile dayanıklı tüketim malları gibi seyrek olarak yaptıkları tüketim harcamalarının bilgilerinin yanı sıra, hanehalkı fertlerinin istihdam ve aylık gelir bilgileri de derlenmiştir. İkinci aşamada “Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi” 8 Şubat 1995-31 Mayıs 1995 tarihleri arasında Tüketim Harcamaları kapsamında olan 26.256 örnek haneye uygulanmış ve istihdam durumu, ekonomik faaliyet, meslek, işteki durum ve benzeri

²⁰ DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997, s. XI

sorular sorulmuştur. Hanehalkı kişilerinin 1994 yılı içinde faaliyet gelirleri; esas iş, diğer iş, değiştirilen iş ayrımında sorgulanmış ayrıca faaliyet dışı gelir bilgileri de alınmıştır. 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi Türkiye'yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yer olmak üzere toplam 236 yerleşim yerinde, 26.256 örnek hanehalkı ile görüşme yapılarak uygulanmıştır. ²¹

Tablo 3.2.'de 1994 yılı hane gelirlerinin %20'lik gruplara göre dağılımı ve Gini katsayıları, Türkiye geneli, kent ve kır ayrımına göre verilmiştir.

Tablo 3.2. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı 1994

Hanehalkı	Hanehalkı						
Yüzdeleri	Birikimli	Türkiye	Birikimli	Kent	Birikimli	Kır	Birikimli
Yüzdeleri	Yüzdeleri		%		%		%
1. %20	20	4.86	4.86	4.83	4.83	5.57	5.57
2. %20	40	8.63	13.49	8.19	13.02	10.14	15.71
3. %20	60	12.61	26.10	11.87	24.89	14.80	30.51
4. %20	80	19.03	45.13	17.90	42.79	21.79	52.30
5. %20	100	54.88	100.00	57.22	100.00	47.70	100.00
Gini Kats.		0.492		0.515		0.414	

Kaynak: DİE 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları, s.XI

²¹ Karluk R., Age., s.77-78

Ankete yer alan 19 seçilmiş il merkezinde %20'lik dilimlere göre gelirin dağılımı ve Gini katsayıları şu şekildedir:

Tablo 3.3. Seçilmiş 19 İl Merkezinde Hanehalkı Gelirinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı

İller	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Gini Kats.
Adana	4.12	6.51	9.63	15.29	64.45	0.59
İstanbul	4.16	6.73	9.89	15.09	64.13	0.59
Kayseri	4.96	7.86	11.20	18.05	57.94	0.51
Antalya	5.75	9.06	12.51	18.24	54.44	0.48
Erzurum	5.59	9.36	14.38	19.86	50.80	0.45
Trabzon	5.68	9.74	13.68	19.73	51.16	0.45
Konya	5.80	9.51	13.83	21.23	49.63	0.43
Denizli	6.10	10.04	14.29	20.35	49.22	0.42
Samsun	6.20	9.74	14.09	21.12	48.84	0.42
Bursa	6.48	10.47	13.96	19.64	49.46	0.42
Diyarbakır	6.91	10.05	13.25	19.17	50.62	0.42
Kocaeli	5.69	10.24	15.03	21.48	47.56	0.41
İçel	6.26	10.44	14.93	20.77	47.60	0.41
İzmir	6.45	10.31	14.57	21.02	47.64	0.41
Eskişehir	6.31	10.47	15.18	23.08	44.95	0.39
Ankara	6.32	10.64	15.34	21.75	45.95	0.39
Malatya	7.23	11.46	15.99	22.75	42.57	0.35
Gaziantep	7.98	11.58	15.85	22.57	42.02	0.34
Zonguldak	7.22	11.96	17.51	23.60	39.71	0.33

Kaynak: DIE 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, s. 2

Türkiye’de uygulanan bu son anketin sonuçlarına bakılırsa Türkiye’de bireysel gelir dağılımı bozulmuştur. En yüksek gelir dilimindeki hanehalkı dışında tüm kategorilerin kullanılabilir gelirden aldıkları nispi pay azalmış, kişi başına ortalama gelirleri dolar olarak düşmüştür. 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı anketi sonuçlarına göre en düşük gelirliler ile en yüksek gelirlilerin ortalama gelirleri arasında 11.2 kat fark

vardır. 1987 Gelir Dağılımı Anketinde bu fark daha küçüktür.²² Nüfusun %80'i yani ilk dört gelir katmanı 1987'de toplam gelirin yarısını (%50.1) alırken, yedi yıl gibi kısa bir sürede bu pay %45.1'e düşmüştür. Özellikle en alt gelir grubunun dahi pay kaybediyor olması, yoksulluğun yoğunlaşmasına, en temel ihtiyaçlar için bile satınalma gücünün düşmesine işaret etmektedir. Toplumda orta sınıfın nasıl pay kaybettiğinin en iyi göstergesi 3. ve 4. gelir katmanının payındaki değişmedir. 1987'de neredeyse nüfus payına (%40) eşit oranda pay alan (35.3) bu kesim, 1994'te bu payını kaybetmiştir (%31.6).²³

3.11. Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi

Tablo 3.4.'e 1963 yılından 1994 yılına kadar yapılan çeşitli araştırma ve hesaplamaların sonuçları aktarılmıştır.

Bu sonuçların bir bölümü, DPT, DİE, KAMAR ve TÜSİAD araştırmaları gibi saha çalışmalarına dayalıdır. Bir bölümü ise, Celasun, Bulutay ve Boratav araştırmaları gibi, eldeki veriler üzerinde yapılan hesaplamalara dayalıdır.

Birbirinden bütünüyle değişik yöntemler kullanılmasına karşın, sonuçların yıllar içinde birbirini destekler nitelik taşıması, bize nüfusun beşte birlik bölümlerine göre düzenlenmiş olan elimizdeki dağılım verilerinin en azından üzerinde fikir yürütmeye geçecek ölçüde güvenilir olduklarını göstermektedir.

Burada karşımıza çıkan en önemli sorun, yıllar içinde gelir dağılımında meydana gelen değişme eğilimleridir. Karşılaştırmaların ancak benzer yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar arasında olanaklı olduğunu varsayılarak, örneğin DİE'nin rakamları 1987 ve 1994 yılları arasında bu açıdan faydalı olabilir.²⁴

Tablo 3.4.'den de görüldüğü gibi, Türkiye genelinde 1987 yılında en düşük gelire sahip %20 nüfus, toplam gelirin %5.2'sini alırken, 1994 yılında bu oran %4.9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı mantıkla 1987 yılında en yüksek gelire sahip %20 nüfus toplam gelirin %49.9'unu alırken, 1994 yılında bu oran %54.9'a çıkmıştır. %20'lik

²² Şahin H., Age., s.390

²³ Kazgan G., Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, s.358-359

²⁴ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye-2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, 25. Basım, Ocak, 2000, s.638

paylar dışında, Gini katsayıları incelendiğinde, 1987 yılında 0.437'den 1994 yılında 0.492'ye çıkmıştır. Bu durum eşitsizliğin arttığının göstergesidir. ²⁵

Tablo 3.4.'de de görüldüğü gibi, Türkiye'deki gelir dağılımının temel özelliği oldukça eşitsiz oluşudur.

En kaba biçimiyle söylemek gerekirse, nüfusun en yoksul beşte biri yani en düşük gelire sahip olan %20'si, ulusal gelirin yalnızca yüzde 3-5'i arasındaki bir bölümünü alabilirken, en zengin olan beşte biri yani en yüksek gelir elde eden %20'si ,ulusal gelirin yüzde 50-60 kadarını, yani yarıdan fazlasını almaktadır.

Oldukça çarpık bir gelir dağılımını yansıtan bu bölüşüm, yıllar içinde de düzelme yerine, bozulma eğilimi göstermektedir. ²⁶

²⁵ Erkan Işığçık, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, Mayıs, 1998, s. 5

²⁶ Kongar E. Age., s.638

Tablo 3.4. Türkiye’de Farklı Yıllarda Farklı Araştırmalarda Yüzde 20’lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı

Araştırma- Hesaplama-Grup- Yıl	En Yoksul%20’nin Payı	İkinci %20’nin Payı	Üçüncü %20’nin Payı	Dördüncü %20’nin Payı	En Zengin %20’nin Payı
D.P.T.-1963 Türkiye	4.5	8.5	11.5	18.5	57.0
Borataş-1963 Türkiye	4.2	6.4	10.7	17.7	61.0
Borataş- 1963TürkiyeTarımsal	6.0	9.2	13.8	21.4	49.6
Borataş-1963 Türkiye-Tarımdışı	3.4	5.8	9.7	17.5	63.6
Borataş-1963 TürkiyeÜcretli,Maaşlı	6.6	9.7	14.4	21.8	47.5
Bulutay-Timur-Ersel, 1968 Türkiye(DPT)	3.0	7.0	10.0	20.0	60.0
DPT –1973 Türkiye	3.5	8.0	12.5	19.5	56.5
Celasun-1978 Türkiye	2.8	7.3	13.0	22.1	54.7
DİE-1978-1979 Türkiye	4.7	8.9	14.6	25.3	46.5
Celasun-1983 Türkiye	2.6	6.9	12.6	21.4	55.9
TÜSİAD-1986 Türkiye	3.9	8.4	12.6	19.2	55.9
DİE-1987 Türkiye	5.2	9.6	14.1	21.2	49.9
KAMAR-1988 Türkiye	3.1	9.0	12.2	16.6	59.1
DİE-1994 Türkiye	4.9	8.6	12.6	19.0	54.9
DİE-1994 Kent	4.8	8.2	11.9	17.9	57.2
DİE-1994 Kır	5.6	10.1	14.8	21.8	47.7

Kaynak: Emre Kongar, Age. s.637

Tablo 3.5. Çeşitli Yıllarda Yapılan Araştırmaların Gini Katsayıları

Araştırma-Hesaplama-Grup-Yıl	Gini Katsayısı
D.P.T.-1963 Türkiye	0.55
Bulutay-Timur-Ersel, 1968 Türkiye(DPT)	0.56
DPT –1973 Türkiye	0.51
DİE 1973-1974 Kırsal Yerler	0.47
DİE-1978-1979 Türkiye Kentsel Yerler	0.40
TÜSİAD-1986 Türkiye	0.50
DİE-1987 Türkiye	0.43
DİE-1987 Kent	0.44
DİE_1987 Kır	0.42
DİE-1994 Türkiye	0.49
DİE-1994 Kent	0.52
DİE-1994 Kır	0.41

Kaynak: DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.16, DİE 1994 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, s.XIV

En güvenilir gelir dağılımı ölçüm metodlarından biri olarak değerlendirilen ve bu türdeki araştırmalarda en çok kullanılan ölçü olan Gini katsayılarının Türkiye’de yapılan bazı araştırmalarda aldığı değerleri incelemek yoluyla da, Türkiye’de gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu sonucunu daha açık olarak görebiliriz. Türkiye’ye ait Gini katsayılarının (Tablo 3.5.’te de görüldüğü gibi) bütün araştırma sonuçlarına göre oldukça yüksek değerler alması, Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin boyutları hakkında bilgi vermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ERZURUM İLİ GELİR DAĞILIMI ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amaçları, Önkabulleri ve Sınırlılıkları

4.1.1. Araştırmanın amaçları

Gelir dağılımı veya bir ekonomide yaratılan gelirin bölüşümü, belirli bir dönemdeki toplam gelirin elde edilmesine katkıda bulunanların bu gelirden almış oldukları paylara denir. Amacı, ekonomide gelir farklılıklarının ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçları ortaya koymaktır. Gelir dağılımını genel anlamda fonksiyonel ve kişisel açıdan incelemek mümkündür. Fonksiyonel dağılım, gelirin yaratılmasına katkısı olan üretim faktörlerinden özellikle emek ve sermayenin gelirden aldıkları payları analiz eder. Kişisel dağılımda ise, yaratılan gelirin ekonomik faaliyetler göz önünde bulundurulmaksızın kişi veya aile gruplarına göre dağılımı önem taşır.

Bu araştırmanın amacı, Erzurum il merkezi içerisindeki hane halkı üzerinde yapılan anket çalışması ile gelir dağılımının ne yönde değiştiğini incelemektir.

Araştırmanın amaçlarını alt başlıklar halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür.

1. Hane halkının toplam gelirden aldıkları payları, yüzde paylar analiziyle inceleyerek kişisel gelirlerini belirlemek ve en alt seviyedeki hane halkı ile en üst seviyedeki hane halkı arasındaki gelir farklılığını ortaya koymak,
2. Demografik faktörlerin hane halkı gelirlerine olan etkisini ölçmek,
3. Dağılım eşitsizliğini ölçmek suretiyle, gelir dağılımının bozulup bozulmadığı ile ilgili bir sonuca ulaşmaktır.

4.1.2. Araştırmanın önkabulleri ve sınırlılıkları

Hane halkı reislerinin anket formunda yer alan sorulara doğru cevap verdikleri varsayılmaktadır. Bu araştırma, Erzurum ili içerisindeki 500 hane halkı üzerinde yapıldığından elde edilen bulgular bu hane halkından elde edilen verilerle sınırlıdır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

4.2.1. Örneğin seçimi

Araştırma Erzurum il merkezi içerisindeki hanelerde yapılmıştır. 70.006 olan hane sayısına (anakütle) ulaşmak kaynak ve zaman açısından imkansız olduğu için örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Anakütle sayısına göre örnek büyüklüğü, %5 önem seviyesinde

%10 hata payı ile 321 hane olarak saptanmıştır.* Araştırmamız, hata payını azaltmak için toplam 500 hane üzerinde yapılmıştır.

Araştırma, Erzurum il merkezi içerisindeki 4 beldede (alt belediye) yapılmıştır. Anket formları her alt belediyenin nüfusuna orantılı olarak, yani hane halkı tabakalmasına bağlı olarak dağıtılmıştır. Buna göre uygulanacak anket sayısı Yenişehir' de 185, Yakutiye' de 185, Kazım Karabekir' de 95 ve Dadaşkent' de 35 olarak belirlenmiştir. Anketlerin dağıtımında ise alt belediyelerdeki haneler tesadüfi yöntemle seçilmiştir.

4.2.2. Veri toplama yöntemi

Araştırmada birinci elden bilgilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alan sorular teori kısmından ve konu ile ilgili literatürlerden elde edilen bilgiler ile hazırlanmıştır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, hane halkı reislerinin cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve mesleklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Diğer bölümde ise, hane halkının gelir ve gelirleriyle ilgili sorular yer almaktadır.

4.2.3. Araştırmada kullanılan hesaplama yöntemleri

Hane halkı reislerinin anket formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar, mutlak ve nispi frekanslar yardımı ile incelenmiştir. Hane halkı reislerinin demografik özellikleri ve gelirleri ile ilgili olarak vermiş oldukları cevaplar, SPSS ve EXCEL programları yardımıyla analiz edilmiştir. Ayrıca Gini Katsayısı, Lorenz eğrisi yardımıyla ve Gini formülü ile hesaplanmıştır.

4.3. Verilerin Analizi ve Sonuçların Sunulması

Toplam 500 hane halkı üzerine yapılan bu araştırmanın demografik faktörlere ve bazı değişkenlere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 4.1: Hane Halkı Reisinin Cinsiyete Göre Dağılımı

CİNSİYET	FREKANS	YÜZDE(%)
Bayan	23	4.6
Erkek	476	95.4
Genel Toplam	499	100

Ankete katılan hane reislerinin %4.6'sı bayan, %95.4'ü ise erkektir

* Kemal Kurtuluş, Pazarlama Araştırması, İstanbul Üniv. İşletme Fak. Yayınları, Yayın No: 253, İstanbul, 1992, s. 222

Tablo 4.2 : Hane halkı Reisinin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

YAŞ GRUPLARI	FREKANS	YÜZDE(%)
18 Yaş ve altı	0	0
19-28 yaş arası	96	19.2
29-39 yaş arası	147	29.5
40-50 yaş arası	123	24.6
51 yaş ve üstü	133	26.7
Genel Toplam	500	100

Hane reislerinden %19.2'si 19-28 yaş arası, %24.6'sı 40-50 yaş arası, %26.7' si 51 yaş ve üstüdür. Ankete en fazla oranda katılanlar ise %29.5 ile 29-39 yaş grubunda olanlardır.

Tablo 4.3 : Hane Halkı Reisinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

EĞİTİM DURUMU	FREKANS	YÜZDE(%)
Okur-yazar değil	11	2.2
İlkokul	88	17.6
Ortaokul	101	20.2
Lise	144	28.9
Üniversite	115	23.0
Lisansüstü eğitim	40	8.1
Genel Toplam	500	100

Hane halkı reislerinden %17.6'sı ilkök, %20.2'si ortaokul, %23'ü üniversite, %8.1'i lisans üstü eğitim alanlardan oluşmaktadır. En fazla orana %28.9 ile lise mezunu olanlar, en az orana ise %2.2 ile okur-yazar olmayanlar sahiptir.

Tablo 4.4 : Hane Halkı Reisinin Mesleğe Göre Dağılımı

MESLEK GRUBU	FREKANS	YÜZDE(%)
Devlet memuru	136	27.3
Özel sektör çalışanı	33	6.6
Esnaf	96	19.2
Çiftçi	10	2.0
Ordu mensubu	7	1.4
Serbest meslek	26	5.2
İşçi	116	23.2
Tüccar-Sanayici	12	2.4
İşsiz	3	0.6
Emekli	58	11.6
Öğrenci	2	0.4
Genel Toplam	499	100

Ankete katılan hane halkı reislerinin %27.3'ü devlet memuru, %23.2'si işçi, %19.2'si esnaf, %6.6'sı özel sektör çalışanı, %5.2'si serbest meslek, %11.6'sı emekli,

%2.4'ü tüccar-sanayici, %1.4'ü ordu mensubu olanlardır. Ayrıca ankete katılanların %0.6'sı işsiz ve %0.4'ü ise öğrencidir.

Tablo 4.5 : Hane Halkının Mülkiyet Durumu

MÜLKİYET DURUMU	FREKANS	YÜZDE(%)
Ev Sahibi	303	61.7
Kiracı	143	29.1
Lojman	43	8.8
Diğer	2	0.4
Genel Toplam	491	100

Ankete katılan hane halkı reislerinden %61.7'si ev sahibi, %29.1'i kiracıdır.

Lojmanda oturanların oranı ise %8.8 dir.

Tablo 4.6 : Hane Halkı Reisinin İşyeri Statüsüne Göre Dağılımı

İŞYERİ STATÜSÜ	FREKANS	YÜZDE(%)
Özel Sektör	167	33.6
Kamu Sektörü	198	39.8
Kendi Namına	132	26.6
Genel Toplam	497	100

Hane halkı reislerinden %33.6'sı özel sektörde, %39.8'i devlete bağlı bir işyerinde çalışmaktadır. Kendi işyerinde çalışanların oranı ise %26.6'dır.

Tablo 4.7 : Hane Halkı Reislerinin Bağlı Bulundukları Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Dağılımı

SOS. GÜV.KURULUŞU	FREKANS	YÜZDE (%)
SSK	188	37.7
Emekli Sandığı	163	32.7
Bağ-Kur	85	17.0
Özel Sandık	-	-
Kayıtlı değil	63	12.6
Genel Toplam	499	100

Hane halkı reislerinin %37.6'sı Sosyal Sigortalar Kurumuna, %32.8'i Emekli Sandığına, %17'si Bağ-Kur' a bağlı olarak çalışmaktadır. Herhangi bir güvenlik kuruluşuna bağlı olmayanların oranı ise %12.8 dir.

4.3.1. Yüzde paylar analiziyle kişisel gelirin hesaplanması

Yüzde paylar analizi, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ölçülerden biridir. Bu ölçü ile haneler yüzdelik gruplara ayrılırlar. Her yüzde paylar içindeki grupların gelirden aldıkları paylar, hane halkı paylarıyla karşılaştırılır. Hane gelirlerine ilişkin yüzde

paylarının hesaplanabilmesi için haneler toplam kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanırlar. Daha sonra hangi yüzde paylar analizi yapılacaksa haneler o sayıda gruba ayrılırlar. Her gruba düşen kullanılabilir gelir, toplam kullanılabilir gelire oranlanarak hanelerin gelirine ilişkin yüzde paylarına ulaşılır. Araştırmamızda yüzde paylar hesaplanırken haneye giren aylık toplam gelir ile hane sayısı dikkate alınmıştır.

Tablo 4.8 : Erzurum İlinde Gelirin % 20'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hane Halkı Grupları	Toplam Gelir (milyon TL)	Her Grubun Payı (%)
1. % 20	22925	4.42
2. % 20	36905	7.12
3. % 20	54278	10.47
4. % 20	94810	18.29
5. % 20	309225	59.67
Genel Toplam	518143	100

Yukarıdaki tablo, Erzurum ilinde gelirin %20'lik dilimler halinde dağılımını göstermektedir. Sıralama, en düşük gelire sahip olan 1. %20'lik hane halkından, en yüksek gelire sahip olan 5. %20'lik hane halkını, gelirlerini ve toplam gelirden aldıkları payları göstermektedir. Birinci %20'lik grup toplam gelirin %4.42'sini, ikinci %20'lik grup %7.12'sini, üçüncü %20'lik grup %10.67'sini, dördüncü %20'lik grup %18.29'unu, en yüksek gelire sahip beşinci %20'lik grup ise toplam gelirin %59.67'sini almaktadır. Her bir grup, bir önceki gruptan sırasıyla, 1.6, 1.47, 1.75, 3.26 kat daha fazla gelir elde etmektedir. En fakir hane halkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 13.5 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 4.9 : Erzurum İlinde Gelirin % 10'luk Dilimler Halinde Dağılımı

Hane Halkı Grupları	Gelir (milyon TL)	Her Grubun Payı (%)
1. % 10	9424	1.82
2. % 10	13501	2.60
3. % 10	16600	3.20
4. % 10	20305	3.92
5. % 10	24412	4.71
6. % 10	29866	5.76
7. % 10	39840	7.69
8. % 10	54970	10.61
9. % 10	90375	17.44
10. % 10	218850	42.24
Genel Toplam	518143	100

Hane halkı gelirlerinin %10'luk dilimler halinde dağılması, toplam gelirin dağılımı konusunda daha açık bilgiler vermektedir. En düşük gelirli hane, toplam gelirin %1.82'sini alırken, en yüksek gelirli hane toplam gelirin %42.24'ünü almaktadır. Her bir hane gelirinin bir önceki hane gelirinden farkı 1.22 ile 2.42 kat arasında değişmektedir. En zengin grup ile en fakir grup arasındaki fark 23.2 kattır.

Tablo 4.10: Erzurum İlinde Gelirin % 5'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hane Halkı Grupları	Gelir (milyon TL)	Her Grubun Payı (%)
1. % 5	3794	0.73
2. % 5	5630	1.09
3. % 5	6251	1.21
4. % 5	7250	1.40
5. % 5	7880	1.52
6. % 5	8720	1.68
7. % 5	9660	1.86
8. % 5	10645	2.05
9. % 5	11750	2.27
10. % 5	12662	2.44
11. % 5	14114	2.72
12. % 5	15752	3.04
13. % 5	17845	3.44
14. % 5	21995	4.24
15. % 5	25825	4.98
16. % 5	29145	5.62
17. % 5	37380	7.21
18. % 5	52995	10.23
19. % 5	73750	14.23
20. % 5	145100	28.00
Genel Toplam	518143	100

Yukarıdaki tablo, gelirin %5'lik dilimler halindeki dağılımını göstermektedir. Hane halkı grupları en düşük gelirliden, en yüksek gelirliye kadar yirmi grup içinde değerlendirilmiştir. Hane halkı grup sayısını artırmak, toplam gelirin bu gruplar arasındaki dağılımı konusunda daha hassas ve açık fikir vermektedir. Şöyle ki; her bir hane gelirinin, bir önceki hane gelirinden farkı azalmakta (1.08 ile 2.7 kat), ancak düşük gelirli haneler ile yüksek gelirli haneler arasındaki fark artmaktadır. Gelir düzeyi en düşük hane ile en yüksek hane arasındaki fark 38.35'dir.

4.3.2. Gelir dağılımının bazı değişkenlere göre belirlenmesi

Erzurum İli gelir dağılımı araştırmasında daha geniş bilgilere ulaşabilmek için toplam gelirden alınan paylar bazı değişkenler ile ilişkilendirilmiştir.

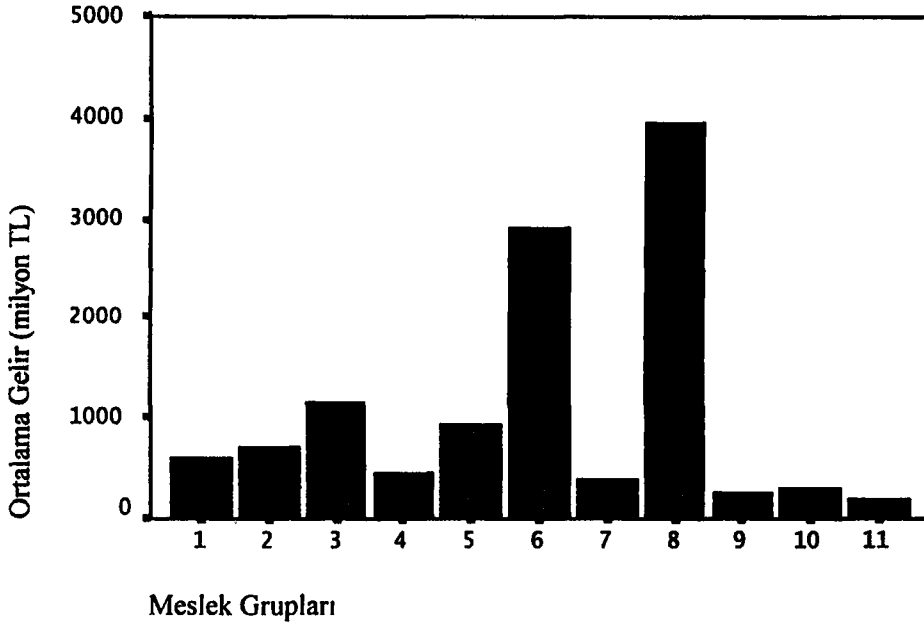
Tablo 4.11: Mesleklere Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı

MESLEKLER	Hane Halkı Sayısı (1)	Hane Halkı (%) (2)	Gelir (milyon TL) (3)	Gelir (%) (4)	Ort. Gelir (milyon TL) (3/1)
1-Devlet memuru	136	27.3	83351	20.0	613
2-Öz.sektör çalışanı	33	6.6	23401	5.6	709
3-Esnaf	96	19.2	110255	26.5	1148
4-Çiftçi	10	2.0	4450	1.1	445
5-Ordu mensubu	7	1.4	6450	1.6	921
6-Serbest meslek	26	5.2	75800	18.2	2915
7-İşçi (Devlet)	22	4.4	19475	4.7	885
7-İşçi (Özel)	94	18.9	26932	6.4	287
8-Tüccar-Sanayici	12	2.4	47500	11.4	3958
9-İşsiz	3	0.6	780	0.2	260
10-Emekli	58	11.6	17424	4.2	300
11-Öğrenci	2	0.4	400	0.1	200
Genel Toplam	499	100	416218	100	

Yukarıdaki tabloda hane halkı reislerinin mesleklerine göre toplam gelirden aldıkları paylar incelenmiştir. Hane halkı reislerinin %27.3'ü devlet memuru olarak çalışmaktadır ve toplam gelirden aldıkları pay %20'dir. Adaletli bir gelir dağılımından bahsedebilmek için toplam gelirden alınan payın hane halkı oranına eşit olması gerekir. Devlet memuru olarak çalışanlar hak ettikleri geliri elde edememektedirler. %19.2 ile en yüksek ikinci hane halkı oranına sahip olan esnaf ise toplam gelirin %26.5'ini almaktadırlar. Toplam gelirden aldıkları pay, hane halkı oranından fazladır. Tabloya göre özel sektörde çalışan işçilerin toplam gelirden aldıkları pay, hane halkı oranından çok düşük olmasına rağmen, devlete bağlı olarak çalışan işçilerin toplam gelirden aldıkları pay, hane halkı oranından yüksektir. Toplam gelirden aldıkları payları, hane halkı oranlarından yüksek olan kesimler; tüccarlar-sanayiciler, serbest meslek sahipleri, ordu mensupları, esnaf ve devlete bağlı olarak çalışan işçilerdir.

Aşağıdaki grafik, meslek sahiplerinin ortalama gelirlerini göstermektedir. Grafiğe göre ortalama geliri en yüksek olanlar sırasıyla, tüccar-sanayici, serbest meslek sahipleri ve esnaflardır. En düşük olanlar ise işsizler, öğrenciler ve emeklilerdir.

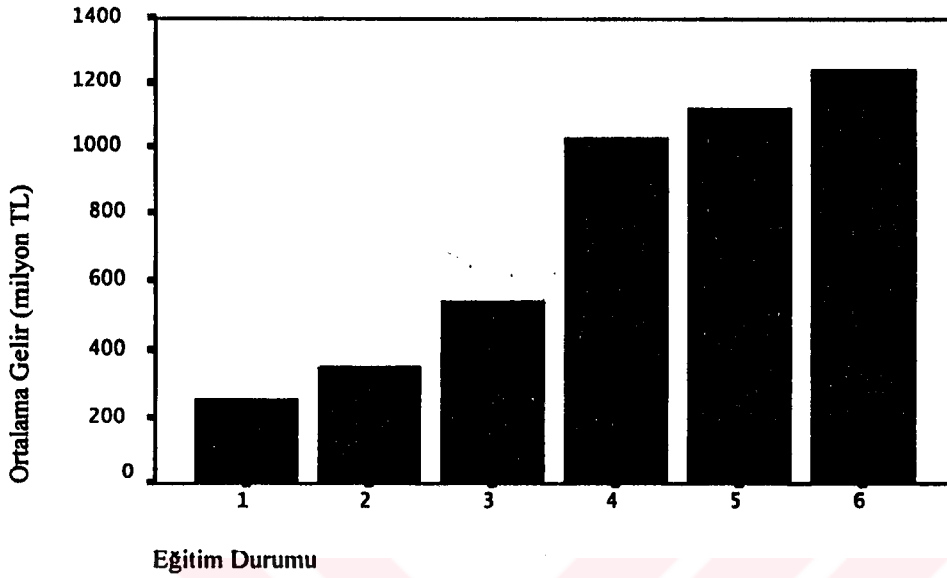
Şekil 4.1 : Mesleklere Göre Ortalama Gelir

Tablo 4.12 : Eğitim Durumuna Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı

EĞİTİM DURUMU	Hane Halkı Sayısı (1)	Hane Halkı (%) (2)	Gelir (milyon TL) (3)	Gelir (%) (4)	Ort. Gelir (milyon TL) (3/1)
1-Okur-yazar değil	11	2.2	2899	0.7	263
2-İlkokul	89	17.8	31610	7.6	355
3-Ortaokul	101	20.2	55026	13.2	545
4-Lise	144	28.8	148413	35.7	1.031
5-Üniversite	115	23.0	128650	30.9	1.119
6-Lisansüstü eğitim	40	8.0	49620	11.9	1.241
Genel Toplam	500	100	416218	100	759

Yukarıdaki tablo, eğitim durumuna göre hane halkı reislerinin toplam gelirden aldıkları payları göstermektedir. Yukarıdaki verilere göre toplam gelirden en fazla pay alan kesim %35.7 ile lise mezunlarıdır. En az pay alan kesim ise %0.7 ile okur yazar olmayanlardır. Lise, üniversite ve lisansüstü eğitim alanların toplam gelirden aldıkları paylar, hane halkı paylarından daha yüksektir. Ortaokul, ilkokul mezunları ile okuma-yazma bilmeyenlerin toplam gelirden aldıkları paylar ise hane halkı paylarından daha düşüktür.

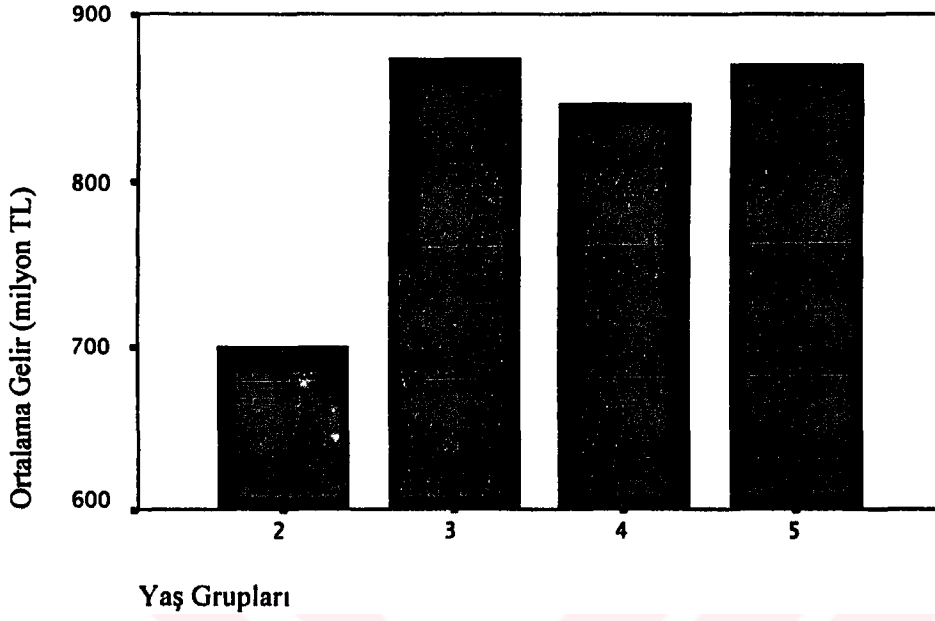
Şekil 4.2: Eğitim Durumuna Göre Ortalama Gelir

Grafiğe göre eğitim ile ortalama gelir arasında çok açık bir sonuç ortaya çıkmıştır. Buna göre, eğitim düzeyi yükseldikçe ortalama gelir belirgin bir şekilde artmaktadır. Gelir dağılımının belirleyicilerinden olan eğitim imkanlarının iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla gelir dağılımındaki dengesizliğin azaltılabileceği sonucuna varmak mümkündür.

Tablo 4.13 :Yaşa Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı

YAŞ GRUBU	Hane Halkı Sayısı (1)	Hane Halkı (%) (2)	Gelir (milyon TL) (3)	Gelir (%) (4)	Ort Gelir (milyon TL) (3/1)
1) 18 Yaş ve altı	-	-	-	-	-
2) 19-28 yaş arası	96	19.2	67270	16.2	700
3) 29-39 yaş arası	147	29.5	128338	30.8	873
4) 40-50 yaş arası	123	24.6	104935	25.2	853
5) 51 yaş ve üstü	133	26.7	115675	27.8	870
Genel Toplam	500	100	416218	100	

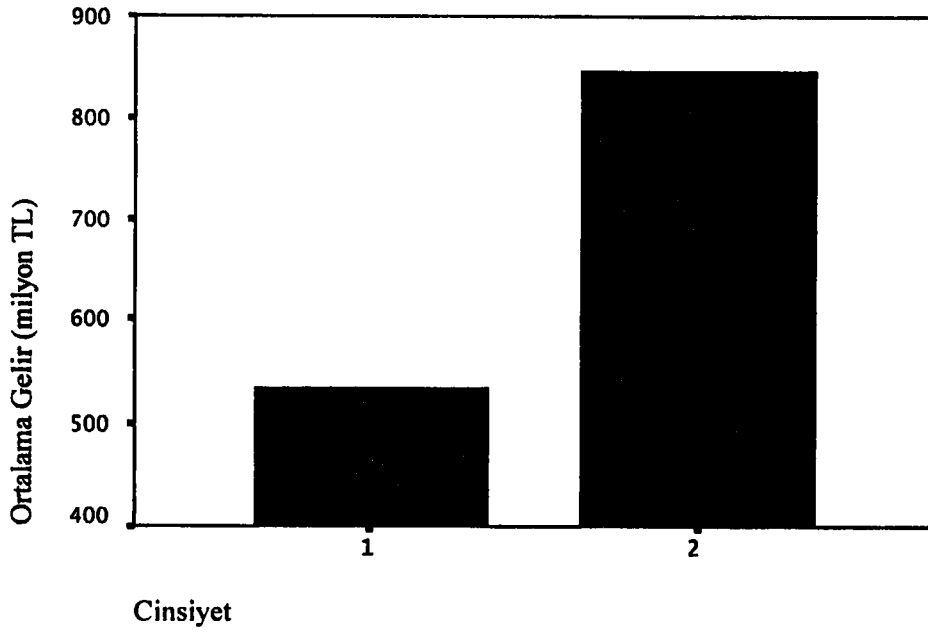
Yaş gruplarına göre toplan gelirden en fazla pay alan %30.8 ile 29-39 yaş grubudur. En az orana sahip olan yaş grubu ise %16.2 ile 19-28 yaş grubudur. 19-28 yaş grubu dışındaki diğer grupların toplam gelirden aldıkları pay, hane halkı oranlarından fazladır.

Şekil 4.3 : Yaş Gruplarına Göre Ortalama Gelir**Tablo 4.14 : Cinsiyete Göre Hane Halkı Gelirlerinin Dağılımı**

CİNSİYET	Hane Halkı Sayısı (1)	Hane Halkı (%) (2)	Gelir (milyon TL) (3)	Gelir (%) (4)	Ort. Gelir (milyon TL) (3/1)
1-Bayan	23	4.6	12819	3	557
2-Erkek	476	95.4	403399	97	847
Genel Toplam	499	100	416218	100	-

Cinsiyete göre erkekler toplam gelirden daha fazla pay almaktadırlar. Bayanların gelir oranı hane halkı oranından düşüktür. Ortalama gelirler ise bayanların 557 milyon, erkeklerin ise 847 milyon TL'dir.

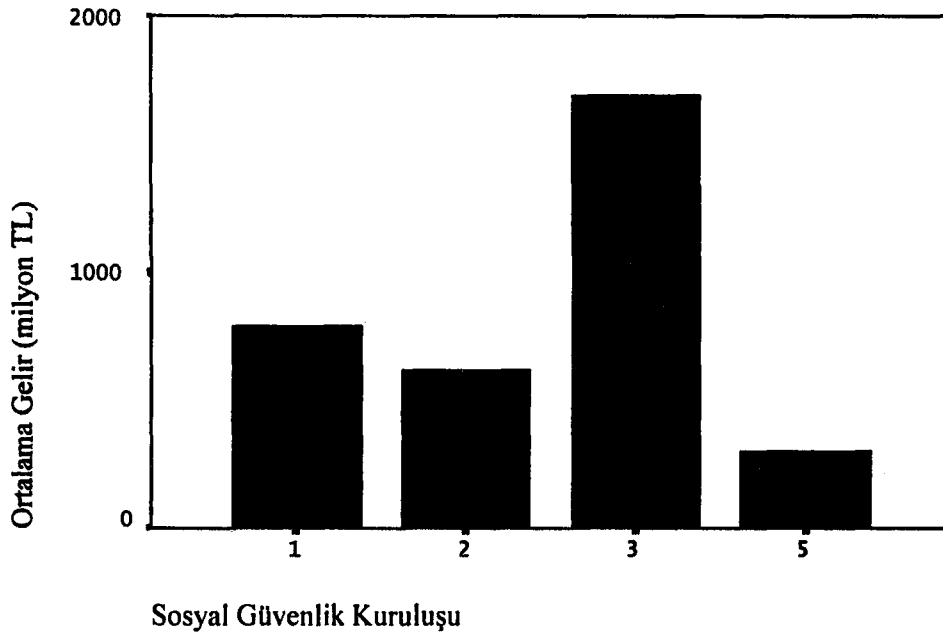
Şekil 4.4 : Cinsiyete göre ortalama gelirler

Tablo 4.15 : Hane Halkı Reislerinin Bağlı Bulundukları Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Gelir Dağılımı

SOS. GÜV. KURULUŞU	Hane Halkı Sayısı (1)	Hane Halkı (%) (2)	Gelir (milyon TL) (3)	Gelir (%) (4)	Ort. Gelir (milyon TL) (3/1)
1-SSK	188	37.7	150352	36	800
2-Emekli Sandığı	163	32.7	102461	24	629
3-Bağ-Kur	85	17.0	143935	35	1693
4-Özel Sandık	-	-	-	-	-
5-Kayıtlı değil	63	12.6	19470	0.5	309
Genel Toplam	500	100	416218		

Tabloya göre, SSK ve Emekli Sandığına bağlı olanların toplam gelirden aldıkları pay sırasıyla %36 ve %24'dür. Bu oran hane halkı oranından düşük olduğundan hak ettikleri geliri alamadıklarını göstermektedir. Bağ-Kur'a kayıtlı olanların toplam gelirden aldıkları pay ise, hane halkı oranından yüksektir. Hane halkı reislerinden %12.6'sı ise hiçbir güvenlik kuruluşuna bağlı değildir ve toplam gelirden aldıkları pay %0.5'dir.

Şekil 4.5 : Bağlı Bulunan Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Göre Ortalama Gelir**Tablo 4.16 : Gelir Gruplarına Göre Hane Halkının Dağılımı**

GELİR GRUPLARI (milyon TL)	Hane Halkı Sayısı	Hane Halkı (%)
1- 500 ve aşağısı	208	41.6
2- 501 – 1000 arası	156	31.2
3- 1001 – 1500 arası	59	11.8
4- 1501 – 2000 arası	25	5
5- 2001 – 2500 arası	10	2
6- 2501 – 3000 arası	12	2.4
7- 3001 – 3500 arası	7	1.4
8- 3501 – 4000 arası	6	1.2
9- 4001 – 4500 arası	6	1.2
10- 4501 ve yukarısı	11	2.2
Genel Toplam	500	100

Hane halkının gelir gruplarına göre dağılımında %41.6 ile en yüksek orana 500 milyon ve daha az gelire sahip olanlardır. İkinci yüksek orana ise %31.2 ile 501 milyon ile 1 milyar gelire sahip olanlardır. Hane başına düşen ortalama gelir 1.036.000.000 TL'dir. Toplam hane halkının % 72.8'i (364) bu ortalamanın altında gelir elde etmekte, %27.2'si ise ortalama gelirin üzerinde gelir elde etmektedir. Bu rakamlar da gelirin adaletsiz dağılımının bir göstergedir. Ayrıca kişi başına düşen gelir 234 milyon TL'dir.

4.3.3. Gini Katsayısının Hesaplanması

Gini Katsayısının hesaplanması aşağıdaki formüle göre yapılmıştır.

$$G = 1 - \sum_{i=0}^N (\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i) (\sigma X_{i-1} - \sigma X_i)$$

X_i : i. grubun toplam gruba oranı

Y_i : i. gelir grubunun toplam gelir grubuna oranı

σX : kümülatif grup

σY : kümülatif gelir grubu

N =grup sayısını göstermektedir.

Tablo 4.17 : %20'lik Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı

Hane Halkı Grupları	Gelir	X	Y	σX	σY	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. % 20	22925	0.2	0.0442	0.2	0.044	0.2	0.0442	0.008
2. % 20	36905	0.2	0.0712	0.4	0.115	0.2	0.1597	0.031
3. % 20	54278	0.2	0.1048	0.6	0.22	0.2	0.3357	0.067
4. % 20	94810	0.2	0.1830	0.8	0.403	0.2	0.6284	0.124
5. % 20	309225	0.2	0.5968	1.0	1	0.2	1.4032	0.280
Genel Toplam	518143	1	1					0.510

Gini katsayısı: $(1-0.51) = 0.49$ bulunur.

Tablo 4.18 : %10'luk Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı

Hane Halkı Grupları	Gelir	X	Y	σX	σY	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. % 10	9424	0.1	0.0182	0.1	0.018	0.1	0.0182	0.002
2. % 10	13501	0.1	0.0261	0.2	0.044	0.1	0.0624	0.006
3. % 10	16600	0.1	0.0320	0.3	0.076	0.1	0.1205	0.012
4. % 10	20305	0.1	0.0392	0.4	0.115	0.1	0.1918	0.019
5. % 10	24412	0.1	0.0471	0.5	0.163	0.1	0.2781	0.027
6. % 10	29866	0.1	0.0576	0.6	0.22	0.1	0.3828	0.038
7. % 10	39840	0.1	0.0769	0.7	0.297	0.1	0.5173	0.051
8. % 10	54970	0.1	0.1061	0.8	0.403	0.1	0.7003	0.070
9. % 10	90375	0.1	0.1744	0.9	0.578	0.1	0.9808	0.098
10. % 10	218850	0.1	0.4224	1	1	0.1	1.5776	0.157
Genel Toplam	518143	1	1			1		0.480

Gini katsayısı: $(1-0.48) = 0.52$ bulunur.

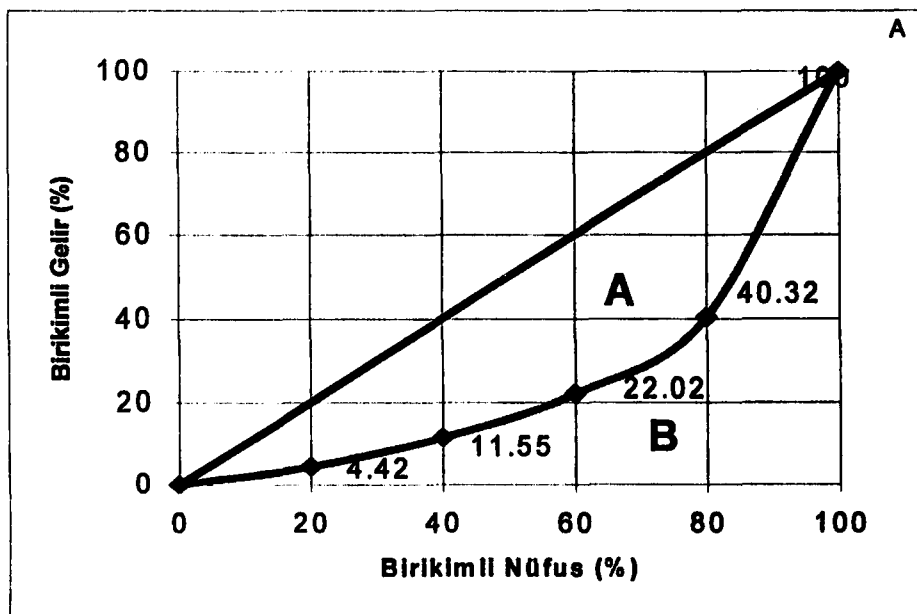
Tablo 4.19: % 5'lik Hane Halkı Grubuna Göre Gini Katsayısı

Hane Halkı Grupları	Gelir	X	Y	σX	σY	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. % 5	3794	0.05	0.0730	0.05	0.007	0.05	0.0073	0.0004
2. % 5	5630	0.05	0.0109	0.10	0.018	0.05	0.0255	0.0013
3. % 5	6251	0.05	0.0121	0.15	0.030	0.05	0.0484	0.0024
4. % 5	7250	0.05	0.0140	0.20	0.044	0.05	0.0745	0.0037
5. % 5	7880	0.05	0.0152	0.25	0.059	0.05	0.1037	0.0052
6. % 5	8720	0.05	0.0168	0.30	0.076	0.05	0.1357	0.0067
7. % 5	9660	0.05	0.0186	0.35	0.095	0.05	0.1712	0.0086
8. % 5	10645	0.05	0.0205	0.40	0.115	0.05	0.2104	0.0105
9. % 5	11750	0.05	0.0227	0.45	0.138	0.05	0.2536	0.0126
10. % 5	12662	0.05	0.0244	0.50	0.163	0.05	0.3007	0.0150
11. % 5	14114	0.05	0.0272	0.55	0.190	0.05	0.3524	0.0176
12. % 5	15752	0.05	0.0304	0.60	0.220	0.05	0.41	0.0205
13. % 5	17845	0.05	0.0344	0.65	0.255	0.05	0.4749	0.0237
14. % 5	21995	0.05	0.0424	0.70	0.297	0.05	0.5518	0.0275
15. % 5	25825	0.05	0.0498	0.75	0.347	0.05	0.6441	0.0322
16. % 5	29145	0.05	0.0562	0.80	0.403	0.05	0.7502	0.0375
17. % 5	37380	0.05	0.0721	0.85	0.475	0.05	0.8786	0.0439
18. % 5	52995	0.05	0.1023	0.90	0.578	0.05	1.053	0.0526
19. % 5	73750	0.05	0.1423	0.95	0.720	0.05	1.2976	0.0648
20. % 5	145100	0.05	0.2800	1	1	0.05	1.72	0.0859
TOPLAM	518143	1	1			1		0.47

Gini katsayısı: $(1-0.47) = 0.53$ bulunur.

4.3.4 Lorenz Eğrisi yardımıyla Gini Katsayısı'nın hesaplanması

Şekil 4.6 : %20'lik Dilimlere Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi

Yukarıdaki grafik %20'lik hane halkı gruplarına göre Lorenz eğrisini göstermektedir. Y ekseninde kümülatif gelir, X ekseninde kümülatif nüfus gösterilmektedir. OA mutlak eşitlik doğrusudur. Gelirin mutlak olarak eşit dağılması durumunu göstermektedir. Toplam gelir eşit olarak dağılsaydı nüfusun %20'si gelirin %20'sini, nüfusun %40'ı gelirin %40'ını alacaktı.

Lorenz eğrisinde Gini katsayısı, alan hesabı yapılarak bulunur. Bunun için kümülatif gelir oranlarının oluşturduğu eğrinin denklemi gerekmektedir. Bu eğrinin denklemi, Excel programı yardımıyla $y = 0.014x^2 - 0.5498x + 4.6703$ olarak bulunmuştur. Diğer doğrunun denklemi ise, $y = x$ 'dir.

Lorenz eğrisine göre Gini katsayısı $= \frac{A}{A+B}$ dir.

$y = x$ denkleminin çözümü, $A+B$ alanını, $y = 0.014x^2 - 0.5498x + 4.6703$ denkleminin çözümü ise, B alanını verir. Buna göre:

$$\begin{aligned} A+B \text{ Alanı} &= y = x \Rightarrow y = \int_0^{100} x dx = \frac{1}{2}x^2 \Big|_0^{100} = \frac{1}{2}(100)^2 - \frac{1}{2}(0)^2 \\ &= 5000 - 0 \\ A+B &= 5000 \text{ bulunur.} \end{aligned}$$

$$B \text{ Alanı} = y = 0.014x^2 - 0.5498x + 4.6703 \Rightarrow$$

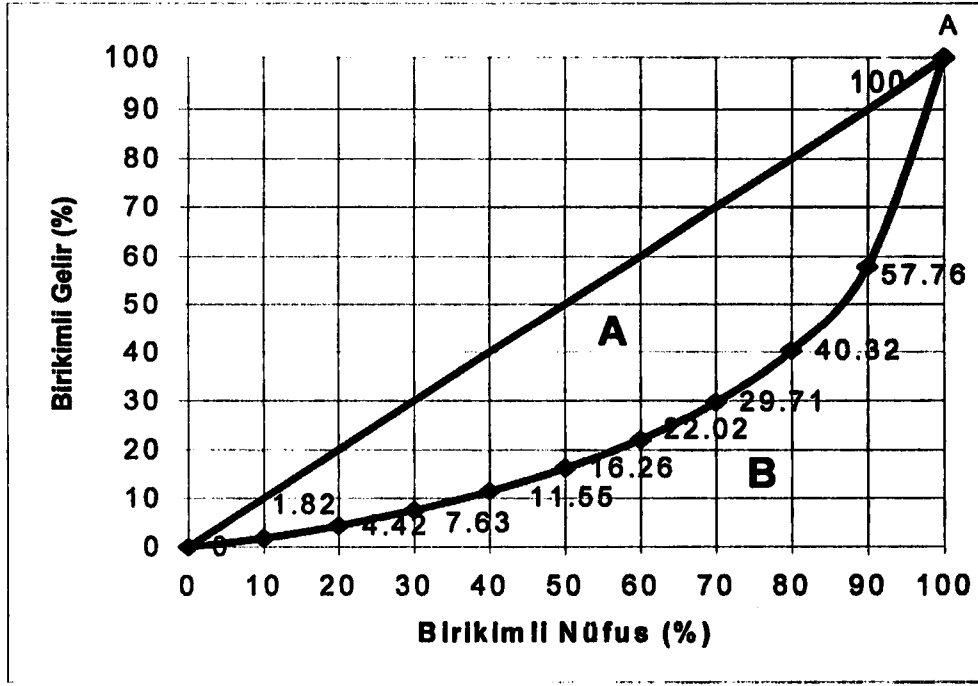
$$\begin{aligned} y &= \int_0^{100} [y = 0.014x^2 - 0.5498x + 4.6703] dx \\ &= \frac{0.014x^3}{3} - \frac{0.5498x^2}{2} + 4.6703x \Big|_0^{100} \\ &= \frac{0.014(100)^3}{3} - \frac{0.5498(100)^2}{2} + 4.6703(100) \\ &= 4666.67 - 2749 + 467.03 \\ &= 2384.7 \end{aligned}$$

$$A \text{ Alanı} = (A+B) - B, A = 5000 - 2384.7 = 2615.3$$

$$G = \frac{A}{A+B} = \frac{2615.3}{5000} = 0.5230$$

Gini Katsayısı = 0.52 olarak bulunur.

Şekil 4.7 : %10'luk Dilimleri Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi

$$A+B \text{ Alanı} = y = x \Rightarrow y = \int_0^{100} x dx = \frac{1}{2}x^2 \Big|_0^{100} = \frac{1}{2}(100)^2 - \frac{1}{2}(0)^2$$

$$= 5000 - 0$$

$A+B = 5000$ bulunur.

$$B \text{ Alanı} = y = 0.0131x^2 - 0.5045x + 5.8722$$

$$y = \int_0^{100} [0.0131x^2 - 0.5045x + 5.8722] dx$$

$$y = \left[\frac{0.0131x^3}{3} - \frac{0.504x^2}{2} + 5.8722x \right] \Big|_0^{100}$$

$$y = \frac{0.0131(100)^3}{3} - \frac{0.5045(100)^2}{2} + 5.8722(100)$$

$$y = \frac{13100}{3} - \frac{5045}{2} + 587.22$$

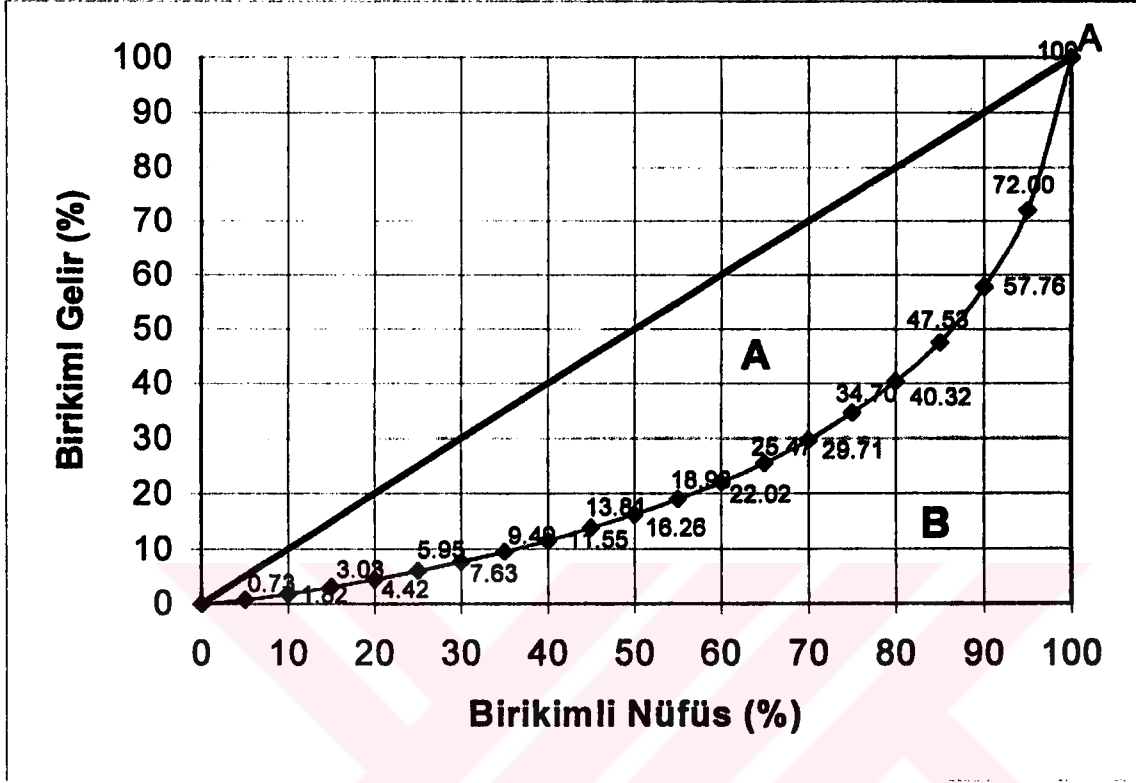
$$y = 4366.66 - 2522.5 + 587.22 = 2431.38$$

$$A \text{ Alanı} = (A+B) - B, A = 5000 - 2431.38 = 2568.62$$

$$G = \frac{A}{A+B} = \frac{2568.62}{5000} = 0.5137$$

Gini Katsayısı = 0.51 olarak bulunur

Şekil 4.8 : %5'lik Dilimlere Göre Erzurum İli Lorenz Eğrisi

$$A+B \text{ Alanı} = y = x \Rightarrow y = \int_0^{100} x dx = \frac{1}{2}x^2 \Big|_0^{100} = \frac{1}{2}(100)^2 - \frac{1}{2}(0)^2$$

$$= 5000 - 0$$

A+B = 5000 bulunur.

$$B \text{ Alanı} = y = 0.012x^2 - 0.4365x + 5.8936$$

$$y = \int_0^{100} [0.012x^2 - 0.4365x + 5.8936] dx$$

$$y = \left[\frac{0.012x^3}{3} - \frac{0.4365x^2}{2} + 5.8936x \right] \Big|_0^{100}$$

$$y = \frac{0.012(100)^3}{3} - \frac{0.4365(100)^2}{2} + 5.8936(100)$$

$$= 4000 - \frac{4365}{2} + 589.36$$

$$= 4000 - 2182.5 + 589.36 = 2406.86$$

$$A \text{ Alanı} = (A+B) - B, A = 5000 - 2406.86 = 2593.14$$

$$G = \frac{A}{A+B} = \frac{2593.14}{5000} = 0,5186$$

Gini Katsayısı = 0.52 bulunur.

4.3.5 Türkiye, Doğu Anadolu ve Erzurum İli gelir dağılımı araştırmalarının karşılaştırılması

Tablo 4.20 : %10'luk Gruplara Göre Karşılaştırma

Hane Halkı Grupları	Türkiye 1994	Erzurum 1994	Erzurum 2002
1. % 10	1.83	2.25	1.82
2. % 10	3.03	3.34	2.60
3. % 10	3.87	4.18	3.20
4. % 10	4.76	5.18	3.92
5. % 10	5.73	6.54	4.71
6. % 10	6.88	7.84	5.76
7. % 10	8.41	9.10	7.69
8. % 10	10.62	10.77	10.61
9. % 10	14.37	14.00	17.44
10.% 10	40.51	36.81	42.24
Genel Toplam	100	100	100

Kaynak: D.İ.E, 1994 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması ve Bu Çalışma

2002 yılı itibariyle Erzurum İli için yaptığımız araştırmaya göre gelir dağılımı, en son yapılan 1994 yılı Türkiye ve 1994 yılı Erzurum İli gelir dağılımına göre daha bozuk çıkmıştır. Şöyle ki; dokuzuncu %10'luk hane halkı grubuna kadar her bir hane grubunun toplam gelirden aldığı pay, 1994 Türkiye ve 1994 Erzurum İli oranlarına göre azalmıştır. Dokuzuncu ve onuncu %10'luk dilimlerde ise toplam gelirden alınan pay artmıştır. Yani düşük ve orta gelirliilerin payı azalmışken, yüksek gelirliilerin payı daha da artmıştır. Bu bulgularda gelir dağılımının bozulduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4.21 : %5'lik Gruplara Göre Karşılaştırma

Hane Halkı Grupları	Türkiye 1994	Erzurum 1994	Erzurum 2002
1. % 5	0.68	0.94	0.73
2. % 5	1.15	1.31	1.09
3. % 5	1.41	1.56	1.21
4. % 5	1.62	1.78	1.40
5. % 5	1.83	1.98	1.52
6. % 5	2.04	2.20	1.68
7. % 5	2.26	2.44	1.86
8. % 5	2.49	2.74	2.05
9. % 5	2.74	3.10	2.27
10. % 5	2.99	3.44	2.44
11. % 5	3.28	3.77	2.72
12. % 5	3.59	4.07	3.04
13. % 5	3.97	4.38	3.44
14. % 5	4.43	4.72	4.24
15. % 5	4.97	5.16	4.98
16. % 5	5.65	5.61	5.62
17. % 5	6.53	6.42	7.21
18. % 5	7.84	7.58	10.23
19. % 5	10.17	9.95	14.23
20. % 5	30.34	26.86	28.00
Genel Toplam	100	100	100

Kaynak: D.İ.E, 1994 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması ve Bu Çalışma

Yukarıdaki tablo %5'lik hane halkı gruplarına göre yapılan karşılaştırmaları göstermektedir. Tabloya göre, yaptığımız araştırmada ki hane halkının toplam gelirden aldıkları pay, 1994 yılı Erzurum için yapılan araştırmaya göre on yedinci %5'lik gruba kadar azalmış, 17, 18, 19 ve 20. %5'lik gruplarda ise artmıştır. Bu oranlarda toplam gelirden alınan payın, düşük ve orta gelirliilerden yüksek gelirliilere doğru yöneldiğini göstermektedir. Türkiye oranlarıyla karşılaştırıldığında ise, birinci %5'lik grubun aldığı pay Türkiye ortalamasından yüksek, yirminci %5'lik grubun aldığı pay ise düşüktür. Yüksek gelirliilerin oluşturduğu 17, 18 ve 19. %5'lik grubun payı ise Türkiye oranlarından yüksektir.

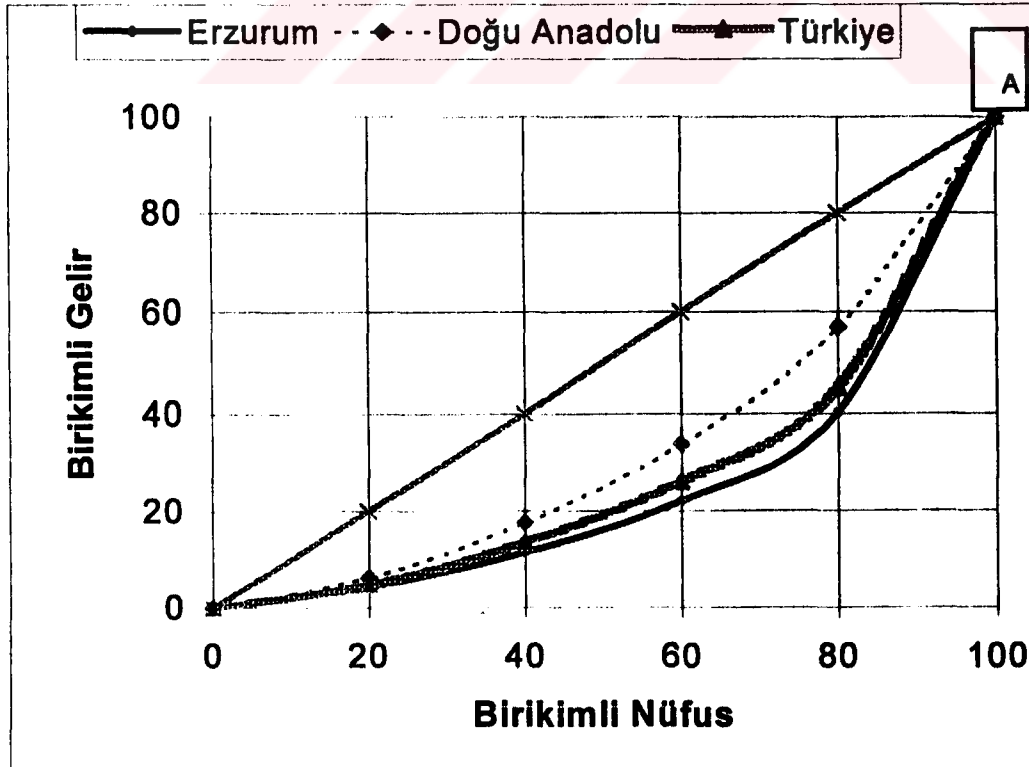
Tablo 4.22 : Türkiye, Bölgeler ve Erzurum İli Hane Halkı Gelirleri ile Gini Katsayıları.

	Hane Halkı Yüzdeleri						Gini Katsayısı
	Toplam	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	
Türkiye	100	4.86	8.63	12.61	19.03	54.88	0.49
Marmara	100	4.33	7.47	10.69	16.35	61.16	0.56
Ege	100	5.39	9.69	14.09	20.89	49.93	0.44
Akdeniz	100	5.25	9.05	13.23	19.59	52.88	0.47
İçanadolu	100	5.07	9.11	13.77	21.89	50.16	0.44
Karadeniz	100	5.13	9.47	13.77	20.16	51.49	0.46
Güneydoğu	100	7.08	11.15	14.90	20.73	46.13	0.38
D.Anadolu	100	6.30	11.29	16.20	23.12	43.08	0.37
Erzurum 94	100	5.59	9.36	14.38	19.86	50.80	0.45
Erzurum 2002	100	4.42	7.12	10.47	18.29	59.67	0.52

Kaynak: D.İ.E, 1994 Yılı Gelir Dağılımı Araştırması s.10 ve Bu Çalışma

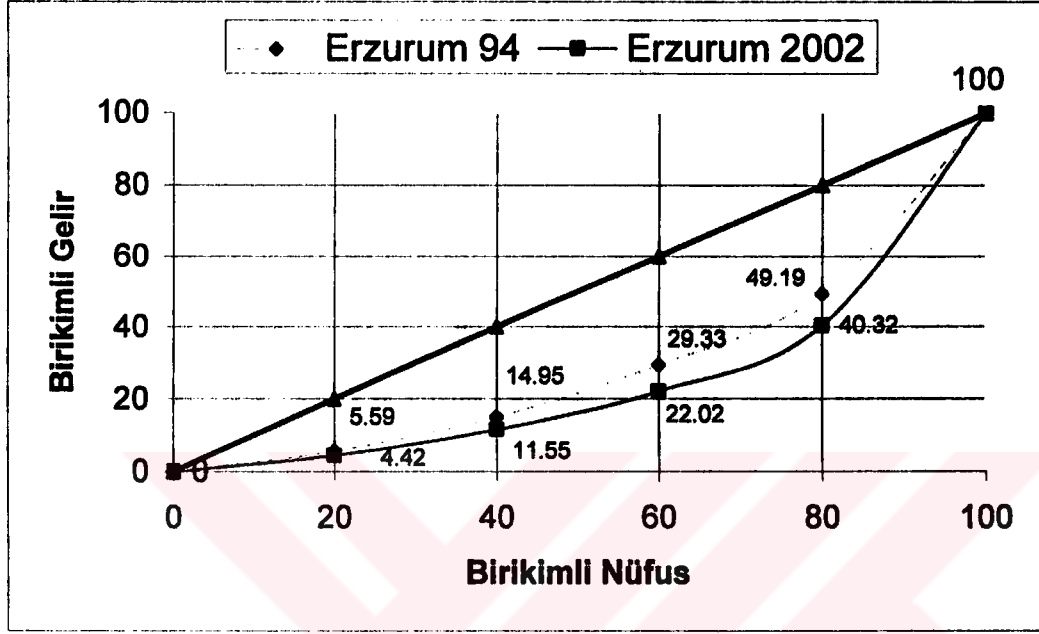
Yukarıdaki tabloda, Türkiye, bölgeler , Erzurum 1994 ve yaptığımız 2002 Erzurum İli Gini katsayılarını ve %20'lik toplam gelirden alınan payları göstermektedir. Yaptığımız araştırmada ki her bir %20'lik dilimin aldığı pay, diğerlerinden, beşinci %20'lik gruba kadar düşüktür. Gelir seviyesi yüksek beşinci %20'lik grubun aldığı pay ise diğerlerinden yüksektir. Bu oran da gelir dağılımının bozulduğunu göstermektedir. Hesapladığımız Gini katsayısının yüksek çıkması da bu sonucu doğrulamaktadır.

Şekil 4.9 : Türkiye, Doğu Anadolu ve Erzurum İli Lorenz Eğrileri

Yukarıdaki şekil, Türkiye, Doğu Anadolu ve Erzurum İli Lorenz eğrilerini göstermektedir. Hasırlı çizgi Türkiye, kesikli çizgi Doğu Anadolu, düz çizgi ise Erzurum'un Lorenz eğrisini göstermektedir. Erzurum İli Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusu olan OA' dan daha uzak olduğu için gelir dağılımının daha bozuk olduğu açıktır.

Şekil 4.10 : Erzurum 1994 ve 2002 Yılı Lorenz Eğrileri

Yukarıdaki şekilde Erzurum 1994 yılı Lorenz eğrisi kesik çizgilerle, Erzurum 2002 yılı Lorenz eğrisi düz çizgiyle gösterilmiştir. Erzurum 2002 yılı Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusundan daha uzakta olduğundan gelir adaletsizliği 1994 yılına göre daha da artmıştır. Her bir yüzdelik dilim toplam gelirden ne oranda fazla gelir alırsa, o oranda mutlak eşitlik doğrusuna yaklaşır. Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştıkça, gelir adaletsizliği azalır ve Gini katsayısı sıfıra yakın bir değer alır. 1994 yılı Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusuna daha yakındır ve Gini katsayısı = 0.45'dir. Yaptığımız araştırmaya göre ise, Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan daha uzaktadır ve Gini katsayısı = 0.52 dir.

SONUÇ

Teorik çerçeve kapsamında ulaşılan bilgiler ışığında, Erzurum İlinde yapmış olduğumuz gelir dağılımı araştırmasıyla, en son 1994' de yapılan gelir dağılımı araştırmasına oranla değişimin ortaya konulması ve gelir dağılımının bazı değişkenlerle olan ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, gelirin kişisel dağılımının bozulduğu tespit edilmiştir. %20'lik nüfus grupları itibariyle, en düşük %20'lik grup toplam gelirin %4.42' sini, en zengin %20'lik grup ise toplam gelirin %59.67' sini almaktadır. 1994 yılı gelir dağılımı araştırmasına göre, en düşük %20'lik grup toplam gelirin %5.59' unu, en zengin %20'lik grup ise toplam gelirin %50.80' ini almıştır. 1994 yılı araştırmasında gelir düzeyi en düşük %20'lik grup ile en yüksek gelire sahip %20'lik grup arasında yaklaşık 9 kat fark varken, yapılan bu araştırmada farkın 13 kata kadar çıktığı tespit edilmiştir.

Kişisel gelirin %10'luk dağılımında ise en düşük gelirli %10' un toplam gelirden aldığı pay %1.82, en yüksek gelirli %10' un aldığı pay ise %42.24' dür. 1994 yılında ise bu oranlar sırasıyla %2.25 ve %36.81' dir. 1994' de hane halkı grupları arasındaki gelir farkı 16 kat iken, yapılan çalışmada bu fark 23 kata çıkmıştır.

Kişisel gelirin %5'lik dağılımına göre ise, 2002 yılı için en düşük gelirli grup ile en yüksek gelirli grubun toplam gelirden aldığı pay, %0.73 ile %28' dir. Bu oranlar 1994 yılında %0.94 ve %26.86' dır. En düşük gelirli %5'lik grup ile en yüksek gelirli grup arasındaki fark 28.5 iken, çalışmada bu fark 38.5 kata çıkmıştır.

Yüzde paylar yöntemiyle yapılan kişisel gelir dağılımı analizinde ise düşük ve orta gelirli hane halkının toplam gelirden aldığı pay 1994 yılı oranlarına göre azalma gösterirken; yüksek gelirlilerin toplam gelirden aldıkları pay, 1994 yılında alınan paya göre artış göstermiştir. Bu oranlar, yüksek gelirliler ile düşük ve orta gelirliler arasındaki oransal farkın daha da arttığını, dolayısıyla gelir adaletsizliğinin 1994 yılı araştırmasına göre bozulduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmada düşük ve orta gelirlilerin, 1994 yılı oranlarına göre toplam gelirden daha az pay alması ve yüksek gelirlilerinin payının ise 1994 yılına göre artması, gelirin düşük ve orta gelirlilerden yüksek gelirlilere doğru aktığını göstermektedir.

Maaşlı ve ücretli kesimin toplam gelirden aldıkları pay, hane halkı oranlarından oldukça düşük çıkması bu kesimin hak ettiği geliri alamadığını göstermektedir. Ayrıca

maaşlı ve ücretli çalışanlar arasında da farklılıklar vardır. Kamu kesiminde çalışan işçilerin gelirden elde ettikleri pay, özel sektörde çalışan işçilerin paylarından daha fazladır. Cinsiyete göre gelirin dağılımında, kadınların ortalama gelirleri ve toplam gelirden aldıkları payları, hane halkı paylarından daha düşüktür. Erkeklerin ise gelirden elde ettikleri pay daha yüksek çıkmıştır. Kişisel gelirin yaşa göre dağılımında ise, 28 yaş ve altında olanların toplam gelirden aldıkları pay, daha üsteki yaş gruplarından düşüktür. Eğitime göre toplam gelirin dağılımında, lise, üniversite ve lisansüstü eğitim alanların gelirden aldıkları pay, hane halkı oranlarından fazladır. Eğitime göre ortalama gelirlere bakıldığında, eğitim seviyesi ile ortalama gelir arasında doğrusal bir ilişki ortaya çıkmıştır. Eğitim seviyesinin bir kademe yükselmesi ortalama geliri de artırmaktadır. Bu bulgulara göre, gelir adaletsizliğinin giderilmesinde eğitimin rolü açıktır. Sosyal güvenlik kuruluşlarına göre gelirin dağılımında ise toplam gelirden alınan payı, hane halkı payından fazla olan sadece Bağ-Kur'a bağlı olanlardır. Emekli sandığına ve SSK'ya bağlı olanlar toplam gelirden hak ettikleri payı alamamaktadırlar.

Araştırmamızda hane başına düşen ortalama gelir 1.036.000.000 TL'dir. Ancak hane halkının %72.8' i bu ortalamanın altında gelir elde etmektedir. Kişi başına düşen gelir de, 234.000.000. TL olarak tespit edilmiştir.

Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı incelendiğinde, gelir adaletsizliğinin daha da derinleştiği görülmektedir. 2002 yılı için belirlediğimiz Lorenz eğrisinin, 1994 yılı Lorenz eğrisine göre, mutlak eşitlik doğrusundan daha uzakta olması ve 2002 yılı Gini katsayısının, ($G=0.52$) 1994 yılı Gini katsayısına göre (0.45) 1'e yakın olması, gelir adaletsizliğinin bozulduğunu göstermektedir.

Sosyal ve ekonomik açıdan birçok problemle karşı karşıya bulunan Türkiye'de gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi öncelikli konuların başında gelmektedir. Çünkü gelir dağılımında adaletsizliğin artması, sadece ekonomik değil, aynı zamanda politik ve sosyo-kültürel sorunlarda yaratmaktadır. Türkiye'de gelir dağılımı adil ve dengeli olmadığı için ortaya çıkabilecek bu sorunların kalıcı bir varlık göstermesi açısından elverişli bir ortam oluşmaktadır.

Gelir dağılımı, siyasal açıdan istikrarın sağlanması yönünden de önem arz etmektedir. Gelir dağılımı bozulduğu ölçüde siyasi istikrar da bozulma eğilimine girer ve demokratik yönetim biçiminden uzaklaşan bir zemine doğru kayar.

Gelir dağılımı iyileştirilmesi ile ilgili önlemlerin neler olabileceği düşünüldüğünde, ilk akla gelmesi gereken, toplam üretimin artırılması ve artan üretimin daha adil dağılımının sağlanmasıdır. Çarpık bir dağılıma neden olan etkenlerin saf dışı bırakılması, genellikle uzun dönemli ve istikrarlı politika tedbirleri alınması ile sağlanabilir.

Servet dağılımındaki dengesizliğin azaltılması çok uzun bir zaman dilimi gerektirir ve etkin servet beyannamesi sisteminin uygulanmasına bağlıdır.

Faktör gelirleri arasında emeğin payı olan ücretlerin seyri bu faktör açısından ülkemizde gelir dağılımının oldukça bozuk olduğunu göstermektedir. Oysa emek faktörü en önemli gelir yaratıcı unsurlardan biridir. Dolayısıyla insana yapılacak her türlü yatırım ülke gelirini yükseltecektir. Bu bağlamda, nitelikli işgücüne ulaşmak için eğitim olanaklarının artırılması ve yaygınlaştırılması çok önemlidir.

Ücretlerin milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesinde, ücret artışlarının enflasyon oranının altında kalmasının rolü büyüktür. Sonuçta ücretlerin reel satın alma gücü azalmıştır ve bu da tüketim ve üretimin yapısını etkilemiştir. Temel tüketim malları talebinde bir azalma, lüks tüketim malları talebinde ise bir artış gözlenmiştir.

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları sonucu, üretim maliyetleri içinde ücretin payı gittikçe düşerken, faiz-kâr ve rantın payı yükselmiştir. Faiz oranlarının serbest bırakılması esasına dayanan finansal liberalizasyon çabaları arzu eden şekilde sonuç vermemiş, üretken yatırıma gidecek tasarrufların risksiz ve yüksek getiri sağlayan ve özellikle kamu finansmanı dengesizliğine bağlı olarak faize yönelmesine sebep olmuştur.

Gelir dağılımının bozulmasında etkili olan bir başka faktör de dolaylı vergilerin yaygınlaştırılmasıdır. Dolaylı vergilerin dolaysız vergiler yerine ikame edilmesi, özellikle düşük ve sabit gelir sahiplerini zor durumda bırakmıştır. Yüksek gelir gruplarını daha etkin bir şekilde vergilendirmeye tabi tutan dolaysız vergilere daha fazla önem ve ağırlık verilmesi, gelir dağılımını olumlu yönde etkileyecektir. Vergi gelirleri konusunda önemli olan diğer bir husus da kayıt dışı ekonominin kayda alınması gerekliliğidir. Gelir elde etme konusunda sıkıntı içinde olan hükümetlerin bu olguyu yeterince ciddiye almama gibi bir lüksleri olmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ak, Salih. **İktisadın İlkeleri**, Alkım Yayınevi, Ankara, 1996.
- Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Beşinci Baskı, Gazi Büro Kitabevi, Ankara, 1996.
- Akgüç, Öztin. **Ekonomide Gerçeği Arayış**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991.
- Aksu, Ömer. “Servet Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi”(Basılmamış Doç. Tezi) İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, 1978.
- Aksu, Ömer A. **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Yayın No:539, İstanbul, 1993.
- Alkin, Erdoğan. “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1995, Yıl:1, Sayı:6
- Alkan, Nejla Adanur. “Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, Aralık, 2001.
- Alkin, Erdoğan. “Gelir Dağılımı Araştırmasında Çağdaş Hayat Standardı Göstergelerinin Önemi ve Gelir-Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi İlkeleri”, Sosyal Planlama Başkanlığı Ücretler ve Gelirler Dairesi Yayınları, Ankara, 1986.
- Alkin, Erdoğan. **İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.
- Alkin, Erdoğan. **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İst.Ünv.İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, , Dördüncü Fasikül, Eskişehir, 1997.
- Barna, T. **The Redistributions of Income Trought Public Finance**, Oxford, 1966.
- Başoğlu, Ufuk; Ölmezoğulları, Nalan; Parasız, İlker. **Gelir Bölüşümü Teori ve Politika**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1999.
- Berberoğlu, Necat. **Makro Ekonomik Analiz**, Eskişehir, 1987.
- Boratav, Korkut. **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara Üniv. Siyasal Bil.Fak.Yayınları, Ankara, 1980.
- Boratav, Korkut. **100 Soruda Gelir Dağılımı**, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1980.

- Braff, Allan. "Distribution: Neo-Classical, Theories of Income Distribution", Editor; Athanasios Asikomopulos, Kluwer Academic Publishers, Michigan, 1988.
- Bulutay, Tuncer "Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları", İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi (TOR 6), DİE Yayını, Ankara, 1999.
- Bulutay, Tuncer. "Türk İşgücü Piyasası İle İlgili Temel Değişkenler-Giriş" DİE Yayını, Ankara, 1998.
- Büyükdeniz, Adnan. **Türkiye'de Faiz Politikaları**, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Cowell, Frank. **Measuring Inequality**, Prentice Hall Harvester Wheatsheaf, Second Edition, 1995.
- Dağdemir, Özcan. **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı**, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1992.
- Dalton, H. **The Principle of Public Finance**, London, 1976.
- Dalton, Hugh. **Principles of Public Finance**, 29. Press, Londra, 1964.
- Davidson, Paul. **Theories of Aggregate Income Distribution**, New Brunswick, N.J., Rutgers University Press, 1960.
- DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997.
- Dilik, Sait. **Sosyal Güvenlik**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.
- Dinler, Zeynel. **Bölgesel İktisat**, Dördüncü Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 1994.
- D.P.T., Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Ekonomik ve Sosyal Sorunlar Çözüm Öncelikleri Dizisi, **Türkiye'de Gelir Bölüşümü** (Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar), T.O.B.B Yayınları, 1991.
- Eren, Aslan. **Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi**, Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989.
- Erkan, Hüsnü. "Kronik Enflasyon Ekonomiye ve İstihdama Etkileri" semineri, İstanbul, 1997.
- Frank Charles R. and Webb, Richard C. **Income Distribution and Growth in the Less-Developed Countries**, The Brookings Institution, Washington, 1977.

“Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim, 1995.

Gerni, Cevat. **Makro İktisat Ders Notları**, Atatürk Ün. İ.İ.B.F. Yayınları, Erzurum, 1992.

Güçlü, Sami; Bilen, Mahmut. “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Geçişmeler ve Bu Geçişmeler Üzerinde Etkileri Olan Sebepler”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1995, Sayı: 6.

Gülerman, Adnan. **Türkiye’nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1987.

Hançerlioğlu, Orhan. **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.

Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, D.İ.E. Yayını, Ankara, 2000. ss.XXIII, XXIV.

Hiç, Mükerrerem. **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.

Hiç, Süreyya. **Türkiye Ekonomisi**, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1988.

Howard, Michael C. **Modern Theories of Income Distribution**, St.Martin Press, New York, 1979.

ILO, Key Indicators of the Labour Market, International Labour Office, Geneva, 1999.

İşığışok, Erkan. “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:16, Sayı:1, Mayıs, 1998.

İşgüden, Tamer. **Makro İktisat**, 2. Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, 1985.

İyibozkurt, Erol. **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Üçüncü Baskı, Bursa, 1993.

İyibozkurt, Erol. **Güncel Ekonomik Sorunlarımız-Küreselleşme ve Ekonomimiz**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, Bursa, 1997.

Johnson, Harry G. **The Theory of Income Distribution**, Gray-Mills Pub.Ltd, First Edition, London,1973.

Kaldor, Nicholas. Alternative Theories of Distribution, The Review of Economic Studies, Vol.XXIII, 1955-56.

Karaman, İsmail. “Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1, Sayı:6, 1995.Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999.

- Karaman, İsmail. **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları**, DPT. Yayınları, Ankara, 1987.
- Kasırhoğlu, Kemal. “Bir Gelir Dağılımı Denemesi”, (Uzmanlık Tezi), DPT, Ankara, 1972.
- Kaskanoğlu, Z.; Kılıç, A. “Ankara’da Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler”, O.D.T.Ü, Gelişme Dergisi Cilt:10 No:2, Ankara, 1983.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Kazgan, Gülten. **Türkiye’de Gelir Bölüşümü: Dün ve Bugün**, FES, İstanbul, 1990. Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1974.
- Keleş, Ruşen. “Kent, Kentleşme ve Enformel Kesim”, Enformel Kesim (I), D.İ.E. Yayını, Ankara, 1998.
- Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2000.
- Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye-2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 25. Basım, Ocak, 2000.
- Korkut, Selver. **Türkiye’de Gelir Dağılımı Konusunda Yapılmış Çalışmalar**, DPT, Ankara, Haziran, 1986.
- Kurtuluş, Kemal. **Pazarlama Araştırması**, İstanbul Üniv. İşletme Fak. Yayınları, Yayın No: 253, İstanbul, 1992.
- Kuyucuklu, Nazif. **Türkiye İktisadı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Küçükler, Celal. **Türkiye Ekonomisi- Sektörel Analiz**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Turhan Kitabevi, 1998.
- Le Grand, Julian and Rabinson, Roy. **The Economics of Social Problems (The Market Versus the State)**, Macmillan Press, Second Edition, London, 1984.
- Lipsey, Richard G. Steiner, Peter O. Purvis, Douglas D. **Economics**, Seventh Edition, 1984.
- Marx, Karl. **Kapital**, Çev; Alaaddin Bilgi, Sol Yayınları, Üçüncü Cilt, Ankara, 1990.

- Maynard, Alan and Peacock, Alan. "The Economic Analysis of Negative Income Taxation", Economic Policies and Social Goals (Aspects of Public Choice), Institute of Social & Economic Research, University of York, 1974.
- Meydan Larousse**, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, Cilt 4.
- Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, Altıncı Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 1985
- Ogwang, Thomson. "A Convenient Method of Computing the Gini Index and It's Standard Error", Oxford Bulletin of Economics and Statistics, N:62, V:1, 2000.
- Özbilen, Şevki. **Maliye Politikası**, Ezgi kitapevi, 1. Baskı, Bursa, 1998.
- Özmucur, Süleyman. "Türkiye'de Gelir Dağılımı", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:1, Sayı: 6, 1995.
- Özmucur, Süleyman. **Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995.
- Parasız, M. İlker. **Makro Ekonomi**, Beşinci Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993.
- Peterson, Wallace C. **Income, Employment and Economic Growth**, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniv. İ.İ.B.F. Yayınları, Erzurum, 1994.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu", D.P.T., Ankara, 2001.
- Serin, Vildan. **İktisat Politikası- Seçme Konular**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
- Serter, Nur. "Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet" (Basılmamış Doç. Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1981.
- Slack, Brian; Rodrigue, Jean-Paul. Gini Coefficient, <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch4en/meth4en/ch4m1en.html> (25/07/2002)
- Sönmez, Mustafa **Bölgesel Eşitsizlik** (Türkiye'de Doğu Batı Uçurumu), Alan Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 1998.
- Şahin, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi** (Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum), 4. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997.
- Şener, Orhan. **Kamu Ekonomisi**, Beta Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1996.

The Gini Coefficient, The Effect of Right-to-Work Laws on Economic Development,
www.mackinac.org/4335 (25/07/2002)

Tinbergen, Jan. **Income Distribution Analysis and Policies**, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1975.

Tuncer, Selahattin. **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1970.

Türk,İsmail. **Maliye Politikası**, Ondördüncü Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

Uluatam, Özhan. **Makro İktisat**, 6. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1987.

Ulusoy, Ahmet. **Maliye Politikası**, Lega Kitabevi, Trabzon, 1999.

Varlier, Oktay. “Türkiye’de Gelir Dağılımı” (Panel), İ.T.O. Yayını, Yayın no: 1990-31, İstanbul, 1990.

Yazgan,Turan. **Türkiye’ de Sosyal Güvenlik Sistemi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1969.

Withers,W. **Public Finance**, New York, 1968.

Zaim, Sebahattin. **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitapevi, 9.Baskı İstanbul,1992.

ERZURUM İLİ GELİR DAĞILIMI ANKETİ

1. Oturduğunuz mahalle?
2. Hanenizde kaç kişi yaşamaktadır ? (.....) kişi
3. Konutunuzun mülkiyet durumu nedir ?

Ev Sahibi	
Kiracı	
Lojman	
Diğer	

4. Aşağıdaki gayrimenkullerden hangilerine sahipsiniz ?

Lüks konut (köşk, villa, yalı vb.)	
Müstakil konut	
Apartman dairesi	
Gecekondu	
Yazlık	
Tarla	
Bağ, bahçe	
Sera	
Arsa	
Dükkan	
Otel, motel, pansiyon	
Diğer (lütfen belirtiniz)	

5. Hane reisinin kullandığı kendine ait ulaşım aracı var mı ?
Var () Yok ()
6. Hane reisinin cinsiyeti nedir ?
Bayan () Erkek ()
7. Hane reisinin yaşı ?

18 yaş ve altı	
19-28 arası	
29-39 arası	
40-50 arası	
51 yaş ve üstü	

8. Hane reisinin eğitim durumu ?

Okur-yazar değil	
İlkokul	
Ortaokul	
Lise	
Üniversite	
Lisansüstü eğitim	

ARKA SAYFAYA GEÇİNİZ.

9. Çalıştığınız işyerinin statüsü nedir ?

Özel	
Devlet	
Kendi işyerim	

10. Hane reisinin mesleği nedir ?

Devlet memuru	
Özel sektör çalışanı	
Esnaf	
Çiftçi	
Ordu mensubu	
Serbest meslek(doktor,avukat v.b)	
İşçi	
Tüccar-Sanayici	
İşsiz	
Emekli	
Öğrenci	
Diğer (lütfen belirtiniz)	

11. Hane reisi aşağıdaki gelir gruplarından düzenli olarak hangilerini elde etmektedir ?

Maaş	TL
Ücret	TL
Yevmiye	TL
Kira (Arazi veya konut)	TL
Faiz	TL
Kar payı	TL
Kendi işyerimde çalışıyorum	TL

12. Hane reisinin aylık ortalama geliri ne kadardır ?

.....TL.

13. Hanedeki diğer bireylerden gelir elde eden var mı?Varsa kaç kişi olduğunu belirtiniz.

Var (.....kişi) Yok ()

14. Eğer varsa aylık ortalama geliri ne kadardır ?

.....TL.

15. Hane reisine sağlanan aynı ödemeler (sağlık,ulaşım,giyim v.b) var mı ?

Var () Yok ()

16. Eğer varsa aylık ortalama parasal tutarı ne kadardır ?

.....TL

17. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı mısınız ?

SSK	
Emekli Sandığı	
Bağ-Kur	
Özel Sandık	
Kayıtlı değil	

18. Hanenize başka kişi (akraba, komşu vs.), kurum veya kuruluşlardan geçiminize etki edecek düzeyde yardım yapıyor mu ?

Evet () Hayır ()

ÖZGEÇMİŞ

Fatmanur Çubukcu 1974 yılında Erzurum’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Erzurum’da tamamladıktan sonra 1991 yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme bölümüne girdi. Bu bölümden 1995 yılında mezun oldu. 1999 yılında Bayburt Meslek Yüksekokulu’nda okutman olarak göreve başladı. Halen aynı görevine devam etmekte olup, İhracat I, İhracat II, İthalat I, İthalat II, Genel İktisat ve Uluslararası İktisat derslerini okutmaktadır.

